

Сељаци: књига друга, 1936.

Садржај

I

Сељаци (књига друга)

I Прво друштво у Суланжу

II Завереници код краљице

III Кафана код Мира

IV Тријумвират из Вил-о-Феја

V Победа без борбе

VI Шума и жетва

VII Хрт

VIII Сељачко поштење

IX Катастрофа

X Тријумф побеђених

II

Трговина код Мачка који се лопта

Забава у Соу

18^{II}

221.133.

1-31

1936.

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК
ОДАБРАНА ДЕЛА

УРЕДНИК

РАДОЈЕ Л. КНЕЖЕВИЋ

ИЗДАЊЕ, ШТАМПА И ПОВЕЗ
ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА

НАРОДНА ПРОСВЕТА
БЕОГРАД

1936

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК

ОДАБРАНА ДЕЛА

КЊИГА XIX

ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИО
РАДОЈЕ Л. КНЕЖЕВИЋ

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

18¹¹
840-31

СЛИКЕ ИЗ СЕОСКОГ ЖИВОТА

СЕЉАЦИ

КЊИГА ДРУГА

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕЛА
ЈЕЛИСАВЕТА МАРКОВИЋ

7933

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

САДРЖАЈ

	Стр.
I	
Сељаци (књига друга)	7
I Прво друштво у Суланжу	9
II Завереници код краљице	40
III Кафана код Мира	63
IV Тријумвират из Вил-о-Феја	78
V Победа без борбе	96
VI Шума и жетва	106
VII Хрт	117
VIII Сељачко поштење	131
IX Катастрофа	137
X Тријумф побеђених	144
II	
Трговина код Мачка који се лопта	155
Забава у Соу	235

Сељаци

Књига друга

— Превела Јелисавета Марковић —

ПРВО ДРУШТВО У СУЛАНЖУ

На шест километара отприлике од Бланжија, да се званично изразимо, и на исто толиком растојању од Вил-о-Феја, уздиже се полукружно на једном брежуљку, огранку дуге узвишице, упоредне с оном испод које тече Авона, варошица Суланж, звана Лепи, која тај назив заслужује можда више него Мант.

Испод тога брега, Тина се разлива по земљишту од иловаче на простору од тридесет хектара отприлике, на чијем крају воденице у Суланжу, подигнуте на многобројним острвцима, оцртавају тако лепе линије какве би могао да замисли само неки архитекта паркова. Пошто залије парк у Суланжу, где испуњава вештачке речице и језера, Тина се улива у Авону једним изванредно лепим каналом.

Дворац Суланж, понова сазидан под Лујем XIV, по Мансаровом плану, један од најлепших у Бургоњи, окренут је ка варошици. И тако Суланж и дворац пружају један другOME колико леп толико

и елегантан изглед. Кантонски пут пролази између варошице и једне велике баре коју свет из околине хвалисаво назива језером.

Та варошица је једна од оних природних слика, веома ретких у Француској, на којима нема ничег сладуњавог. Као што је рекао Блонде у својем писму, њена лепота потсећа на Швајцарску, на околину Нешатела. Весели виногради који чине појас око Суланжа допуњавају ту сличност, без Јуре и Алпа, разуме се; улице, једна изнад друге на брегу, имају мало кућа, јер ове све имају вртове који образују густо зеленило, тако ретко у великим градовима. Плави и црвени кровови, измешани са цвећем, са дрвећем, с терасама обраслим у зеленило, пружају изгледе разноврсне и пуне склада.

Црква, једна стара средњовековна црква, сазидаана од камена, захваљујући издашности господe од Суланжа, који су у њој подигли за себе прво једну капелу до хора, а затим и једну подземну капелу, своју гробницу, има, као и црква у Лонжимоу, огромна сведена врата, искићена цветним венцима и малим киповима, са два стуба са стране, и на сваком од њих по једно шиљасто завршено удубљење. Над тим вратима, која се доста често виђају на малим средњовековним црквама које је случај поштедео од пустошења калвинизма, налази се један троструки отвор изнад којег се уздиже кип Богородице с дететом Исусом у наручју. Зидови са стране представљају споља по пет пуних аркада, оцртаних испупчењима, обасјаних прозорима са шареним о-

книма. Средишни део се ослања на сводове достојне какве катедрале. Звонара, која се налази у једном краку крста, јесте четвртаста кула са звоником. Та се црква види из далека, јер се налази уврх великога трга испод којег пролази пут.

Трг, прилично широк, окружен је зградама необичног изгледа, од којих је свака из другог века. Многе од њих, пола од дрвета, пола од опека, с подовима од шкриљца, подигнуте су још у средњем веку. Друге, од камена и с балконом, имају забате које су тако волели наши преци, и који су постали у XII веку. Неколико њих привлаче поглед оним старинским, напред истакнутим гредама са чудним ликовима, које образују настрешницу, и које потсећају на време кад се становништво по градовима бавило једино трговином. Најлепши је некадашњи краљевски суд, кућа са богато украшеном фасадом, у истом реду са црквом којој савршено одговара. Кад је он као народно добро био изложен продаји, купила га је општина и у њ сместила своје канцеларије и мировни суд у којем је заседавао г. Саркис откако је установљено звање мировног судије.

По овоме кратком опису лако је замислити трг у Суланжу, украшен у средини необично лепим кланденцем који је донео из Италије, 1520 године, маршал де Суланж, и који би служио на част и каквој великој престоници. Непресушни млаз воде, доведен с једног извора горе на брегу, деле четири Амора од белог мермера са шкољком у руци и с котарицом пуном грожђа на глави.

Књижевно образовани путници који прођу туда, ако икада буде прошао који од њих после Блондеа, упознаће у њему онај трг који су прославили Молијер и шпањолско позориште, који је тако дуго владао на француској позорници, и који ће увек доказивати да се комедија родила у топлим крајевима, где се живот проводи на тргу. Трг у Суланжу потсећа у-толико више на тај класични трг, увек исти на свим позорницама, што две прве улице, пресецајући га управо на висини кладенца, претстављају оне кулисе, тако потребне господарима и слугама да се сретну или да побегну једни од других. На углу једне од тих улица, која се зове Изворска улица, блиста узва г. Липена. Куће Саркисова, порезника Гербеа, извршитеља Бринеа, архивара Гурдона и његовог брата лекара, кућа старога г. Жандрен-Ватебледа, окружног шумара, које њихови сопственици одржавају у највећој чистоћи, схватајући сасвим озбиљно ласкави надимак својега града, налазе се у близини трга и чине господски крај Суланжа.

Кућу госпође Судри, јер је личност некадашње собарице госпођице Лагер сасвим потиснула личност претседника општине, ту кућу, потпуно модерну, сазидао је некакав богат винарски трговац, родом из Суланжа, који је, пошто се обогатио у Паризу, дошао 1793 да купује жито за своје родно место. Ту га је као зеленаша премлатила светина која се окупила на вику једнога бедног зидара, Годеновог

стрица, с којим је он имао некакву распру због своје раскошне грађевине.

Расправа његове заоставштине, о коју су се оти-
мали побочни сродници, одуговлачила се тако да је
1798 Судри, вративши се у Суланж, могао да купи
за хиљаду талира у звечећем новцу палату винар-
ског трговца, и он је најпре био издао под закуп
округу за смештај жандармерије. Године 1811, го-
спођица Коше, којој се Судри обраћао за савет у
свакој ствари, била је одлучно противна да се закуп
продужи, налазећи да то није кућа за касарну, како
је она говорила. Град Суланж, уз помоћ целог окру-
га, подиже тада дом за жандармерију, у попречној
улици од општинског суда. Бригадир очисти своју
кућу и поврати јој првобитни сјај који је био по-
тамнео од штале и жандармског становања.

Та кућа, подигнута на спрат, и с кровом на којем се виде прозори од соба на тавану, има три лица, једно према тргу, друго према језеру и треће према врту. Четврта страна окренута је дворишту које дели Судријеве од суседне куће у којој је становао неки бакалин, по имену Ватеблед, човек из другог друштва, отац лепе госпође Плису, о којој ће ускоро бити говора.

Све мале вароши имају по једну лепу госпо-
ђу, као што имају и по једног Сокара и једну ка-
фану код Мира.

Свак ће погодити да се испред куће према језеру налази нешто издигнута тераса са цвећем, и с каменом оградом у висини наслона, која се пружа дуж

кантонског пута. С те терасе силази се у врт стеницама на чијем се сваком ступњу налази или неранцино дрво, или нар, или мирта, или неки други украсни шиб, ради којих је на крају врта била подигнута стаклара коју госпођа Судри упорно зове стаклена башта. Са стране трга, у кућу се улази преко перона уздигнутог на неколико степеница. По обичају у малим варошима, велика капија, која служи као улаз у двориште, за господаревог коња и за изванредне госте, отвара се доста ретко. Редовни посетиоци долазили су сви пешице и улазили у кућу преко перона.

Стил палате Судри је прост: ивицом крова пружају се олуци; прозори су уоквирени первазима наизменце танким и дебелим, као што су первази на павиљонима Габријела и Перонеа на тргу Луја XV. Ти украси дају, у једној овако малој вароши, величанствен изглед тој кући која се прославила.

Према њој, на другом углу трга, налази се чувена кафана код Мира, чије ће особености, а нарочито чаробни Тиволи, захтевати доцније подробнији опис него што је опис Судријеве куће.

Ригу је врло ретко одлазио у Суланж, јер су сви долазили њему на ноге, нотар Липен као и Гобертен, Судри као и Жандрен, толико су се њега бојали. А одмах ће се видети да би се сваки паметан човек, као што је био некадашњи бенедиктинац, држао по страни као и Ригу, кад упозна личности о којима се у овој варошици говорило: „То је прво друштво у Суланжу.”

Од свих тих лица, то предосећате, најзанимљивија је била госпођа Судри, чија личност, да би била лепо претстављена, захтева да буде тачно оцртана.

Госпођа Судри допуштала је себи мало, врло мало руменила, по угледу на госпођицу Лагер; али се то мало, по сили навике, прометнуло у читаве слојеве црвенила за које су наши стари тако сликовито говорили да би се могло ножем стругати. Како су боре на лицу постајале све дубље и све многобројније, кметица је замислила да ће моћи да их испуни сирициком. А пошто јој се и чело сувише жутило, а слепоочнице се сијале, она их је превлачила белилом, и танким плавим потезима извлачила по њима вене младости. То мазање је давало необичну живост њеним и иначе лукавим очима, тако да би се странцима њено лице учинило у најмању руку чудновато; али, навикнуто на тај вештачки сјај, њено друштво је налазило да је госпођа Судри врло лепа.

Та ругоба, увек у изрезаној хаљини, показивала је своја леђа и своје груди набељене и намазане на исти начин као и лице; али, по срећи, под изговором да покаже изванредно лепе чипке, она је упола покривала те хемијске производе. Носила је увек сукњу с обручима и са дугачким струком чији је врх силазио врло ниско, и који је био украшен шепутима свуда, чак и на том врху!... Сукња јој је у ходу шкрипала, толико је на њој било свиле и убора.

Та опрема била је ове вечери од веома скупог дамаста, јер је госпођа Судри имала стотину ха-

љина, све богатијих једну од друге, које су све произлазиле из огромне и скупоцене гардеробе госпођице Лагер, и које је она све прекројила за себе по последњој моди из 1808. На коси њене плаве власуље, уковрченој и напращеној, лебдела је раскошна капа са свиленим шепутима црвеним као трешња, као што су биле и траке на хаљини.

Ако хтеднете да замислите, испод те претерано китњасте капе, једно мајмунско лице страховито ружно, на којем је прћаст нос с отвореним рњама као у Смрти раздвојен широком длакавом браздом од уста с вештачким вилицама, у која звуци улазе као у ловачке рогове, тешко ћете разумети зашто је прво друштво у варошици и цео Суланж, једном речи, сматрао ту тобож - краљицу за лепотицу, осем ако се не сетите онога малог списа, *ex professo*,¹ који је једна од најдуховитијих жена нашега доба недавно написала о вештини да жена буде лепа, у Паризу, помоћу ствари којима се окружава.

Доиста, госпођа Судри је пре свега живела усред скупоцених дарова које је била прикупила њена госпођа, и које је бивши бенедиктинац називао *fructus belli*.² Затим, она је умела да се користи својом ружноћом увеличавајући је, узимајући на себе онај изглед и оно држање који се виђају само у Паризу, и за чију тајну зна и најобичнија Парискиња, увек мајмун, више или мање. Утезала се јако, носила под сукњом огромне подметаче, у ушима обоце од

¹ *Ex professo* — стручно написан. — Прим. прев.

² *Fructus belli* — ратни плен. — Прим. прев.

дијаманата, прсти су јој били претрпани прстењем. Најзад, уврх струка, између две облине покривене белином бисера, сијала се једна мајска буба од два топаза, са главом од дијаманта, дар њене драге госпође, о којем се говорило у целом округу. Као и њена покојна госпођа, она је ишла увек обнажених руку и хладила се лепезом од слонове кости, са сликом коју је радио Буше, и која се затварала двома малим ружама.

Кад је излазила, госпођа Судри држала је над главом прави сунцобран из XVIII века, то јест штап на чијем се врху ширио зелени штит са зеленим ресама. Кад је она шетала терасом, пролазник би, гледајући је из велике даљине, помислио да је то проходала нека прилика с Ватоових слика.

У том салону који је био превучен црвеним дамастом, са завесама од дамаста, постављеним белом свилом, и чији је камин био украшен ситницама из доброга старог времена Луја XV, с ватром, оградом и криновим гранчицама које Амори држе у ваздуху, у том салону пуном намештаја од позлаћеног дрвета с витким ногама, могло се разумети што су становници Суланжа говорили о домаћици: „Лепа госпођа Судри!“ И њеном кућом се поносило цело то главно кантонско место.

Ако је прво друштво те мале вароши веровало у своју краљицу, његова краљица је исто тако веровала у саму себе. По појави која није ретка, и коју сујета појединих матера, као и сујета појединих писаца, извршује сваки час пред нашим очима за

књижевна дела као и за кћери на удају, за седам година Кошеова се тако потпуно сахранила у госпођи кметици, да се Судријевица не само није више сећала својег првобитног положаја, него је још веровала да је права отмена госпођа. Она је тако добро запамтила држање главе, пискав глас, покрете и понашање своје господарице, да је, нашавши се у њеном изобиљу, нашла и њену охолост. Она је знала у прсте свој XVIII век, причице о великој господи и њихово међусобно сродство. То знање стечено у претсобљу давало јој је предмета за разговор који је мирисао на прислушкивање. Али је овде њена собаричка духовитост важила као духовитост доброг укуса. У моралном погледу, кметица је била, ако хоћете, од лажног дијаманта; али, за дивљаке, зар ђинђува не вреди колико и дијамант?

Та жена је слушала како јој се улагују, како је дижу у звезде, као што су некада дизали у звезде њену госпођу, људи из њенога друштва, који су код ње ручавали по једанпут сваких осам дана, а каву и ликер пили кад год би дошли при крају ручка, што је био доста чест случај. Никаква женска глава не би могла да одоли заносној моћи тог непрестаног кађења. Зими се тај салон, добро загрејан, лепо осветљен воштаним свећама, пунио најбогатијим ћифтама, који су похвалама плаћали fine ликере и изврсно вино из подрума драге домаћице. Редовни гости и њихове жене, који су уистини уживали сву ту раскош, штедели су тако на огреву и осветљењу.

И онда, знате ли шта се говорило на пет миља унаоколо, чак и у Вил-о-Феју?

— Госпођа Судри изванредно лепо дочекује, казивало се приликом разговора о свима редом виђеним личностима у округу; она држи отворену кућу; код ње је необично пријатно. Она уме да буде богата. Уме сваког да насмеје. А што има сребро! То је кућа каквих има само у Паризу!...

Сребро које је Буре поклонио госпођици Лагер, раскошан сребрни прибор од славнога Жермена, Судријевица је просто украла. После смрти госпођице Лагер, она га је просто однела у своју собу, а наследници који нису знали ништа о вредностима које наслеђују, нису могли ни да га траже.

Од неког времена, дванаест или петнаест личности које су претстављале прво друштво у Суланжу говориле су о госпођи Судри као о присној пријатељици госпођице Лагер, одбијајући реч *собарика*, и тврдећи да се она жртвовала певачици приставши да буде дружбеница те велике уметнице.

Ствар чудна и истинита! све те обмане, које су постале стварност, простирале су се код госпође Судри чак и на чисто срдачне области; она је тирански владала и над својим мужем.

Жандарм, приморан да воли жену десет година старију од себе, која је сама управљала својом имовином, одржавао ју је у уверењу које је она најзад и сама стекла о својој лепоти. При свем том, кад су му завидели, кад су му говорили о његовој срећи, жандарм је понекад пожелео да се саговорник нађе

на његовом месту; јер, да би сакрио своја ситна неверства, он је предузимао све мере предострожности које човек предузима према једној обожаваној жени, и тек је пре неколико дана могао да уведе у кућу једну лепу служавку.

Ова мало претерана слика те краљице, на какве се наилази по паланкама још и у наше дане, једне више или мање високог порекла, друге које припадају финансијским круговима, као што је једна удовица некадашњег закупца порезе, у Турени, која и данас облаже образе листовима телећег мяса; ова слика, рађена по природи, не би била потпуна без драгог камења у које је била уоквирена, без главних дворана које је исто тако потребно оцртати, ако ни због чега другог само зато да се објасни колико су страшни такви лилипутанци, и какви су органи јавног мишљења по забаченим паланкама. Нека се нико не вара у томе, има места која, као Суланж, нису ни заселак, ни село, ни варошица, а претстављају истовремено и варош и село и заселак. Лица њихових становника су сасвим друкчија од лица из добрих и многољудних градова у унутрашњости; сеоски живот утиче тамо на њихове навике, и та мешавина свих боја производи доиста оригиналне личности.

После госпође Судри, најважнија личност била је нотар Липен, пуномоћник господе де Суланж; јер нема потребе да се говори о староме Жандрен-Ватбледу, окружном шумару, деведесетогодишњаку који је био једном ногом у гробу, и који, откако је

госпођа Судри ступила на престо, није излазио из куће; али, пошто је владао над Суланжом као човек који је заузимао свој положај још за време Луја XV, он је говорио понекад, у својим светлим тренуцима, о правосуђу Судбеног стола.

Иако је набројао четрдесет и пет премалећа, Липен, свеж и румен, захваљујући гојазности која неизбежно стиже кабинетске људе, још је певао љубавне песме: и облачио се у елегантно одело салонских певача. Он је личио скоро на Парижанина са својим брижљиво очишћеним чизмама, својим прсницима жутиим као сумпор, својим капутима на струк, својим богатим свиленим вратним марамама, својим чакширама по моди. Косу је коврчио код власуљара из Суланжа, живих новина те варошице, и важио је још увек као женскаррош због своје везе са госпођом Саркис, женом Богатога Саркиса, која је, без упоређивања, била у његовом животу оно исто што је рат у Италији био за Наполеона. Он је једини одлазио у Париз, где је био примљен код Суланжових. И само да сте га чули кад проговори, зацело бисте погодили да је он као светски човек имао пресудну реч у питањима елганције. Он се о свакој ствари изражавао само једном речи у три облика, уметничком речи *к о ј е ш т а*.

Човек, комад намештаја, жена, могли су бити *к о ј е ш т а*; затим, с више недостатака, *к о - ј е ш т а*; најзад, као последњи ступањ, *к о ј е ш т а р и ј а*! *К о ј е ш т а р и ј а* значило је исто што и уметничко *Т о н е в а ж и*! збир свег презирања. Којешта,

могло се и поправити; за ко-јешта није било помоћи; али којештарија! о! боље је било никако и не излазити из ништавила! Што се тиче похвале, она се сводила на понављање речи д и в н о ! . . . „То је дивно!“ био је прост облик његовог дивљења. „Дивно! дивно! . . .“ могли сте бити спокојни. Али за: „Дивно! дивно! дивно!“ требало је уклањати лестнице, тиме се достизало небо савршенства.

Ћата, јер је он сам за себе казивао да је ћата, шкрабало, стављајући се у шали изнад својег положаја; ћата је остајао на удворним речима са госпођом кметицом која је осећала извесну слабост према Липену, иако је он био плав и носио наочари. Кошеова је одувек волела само црномањасте људе, бркате, с маљавим рукама, једном речи Алкиде.¹ Али је за Липена чинила изузетак, због његове елеганције, а, уосталом, мислила је да ће њен тријумф у Суланжу бити потпун тек с једним обожаваоцем; међутим, на велико очајање Судријево, краљичини обожаваоци нису се усуђивали да својем дивљењу даду облик прељубе.

Ћатин глас био је високи тенор; он га је понекад пуштао да се чује у углу салона, или на тераси, тек колико да потсети на свој пријатни дар, спруд на који наседају сви људи с пријатним даром, чак и генијални људи, на жалост!

Липен се био оженио некаквом богатом наследницом у сељачким дрвеним ципелама и у плавим ча-

¹ Алкиди, потомци Херкула, који је имао надимак Алкеј. — Прим. прев.

рапама, јединицом неког трговца сољу, који се обогатио за време Револуције, у доба кад су сви кријумчари соли остваривали велике добити захваљујући отпору који је настао против порезе на со. Он је мудро остављао своју жену код куће, где је Бебелу задржавала платонска страст према једном веома лепом првом писару који није имао ништа сем своје плате, који се звао Бонак, и који је, у другоме друштву, играо исту улогу коју и његов принципал у првome.

Госпођа Липен, жена без икаквог васпитања, појављивала се само свечаних дана, у облику огромне бургоњске луле одевене у баршун, с малом главом ураслом у рамена сумњиве боје на врху. Њен појас се никаквим начином није могао одржати на својем природном месту. Бебела је простодушно признавала да јој обазривост не допушта да носи стежњаке. Једном речи, ни машта каквог песника, или, боље, ни машта каквог проналазача, не би нашла на Бебелиним леђима ни трага од оне заводљиве линије коју прави кичма код свих жена које су доиста жене.

Бебела, округла као корњача, припадала је женкама бескичмењацима. Та страшна развијеност маснога ткива зацело је много умиривала Липена у погледу мале страсти дебеле Бебеле, коју је и он звао Бебела, и чему се нико није смејао.

— Шта је у ствари ваша жена? запитао га је Богати Саркис, који једнога дана није могао да свари реч ко ј е ш т а р и ј а, исказану за једну на-слоњачу купљену испод руке.

— Моја жена није оно што је ваша, још није добила одређен облик, одговорио је он.

Липен је под својим дебелим омотачем крио оштар дух; и био је толико увиђаван да не говори о својем богатству, у најмању руку оноликом колико је било и Ригуово.

С и н г. Л и п е н а, Амори, задавао је своме оцу много јада. Тај јединац, један од многих Дон Жуана у том крају, није хтео да прихвати очев позив; злоупотребљавао је свој положај јединог сина празнећи оцу кесу немилице, али је отац, стално попустљив, казивао приликом сваке његове лудости: „Та и ја сам био такав!” Амори није никада долазио госпођи Судри, која му је била досадна (*sic*); јер је покушала, сећајући се онога што је видела као собарица, да васпита тога младог човека који је најрадије играо билијара у кафани код М и р а. Он се ту мешао с рђавим друштвом из Суланжа, чак и са свакојаким Бонебоима. Терао је ветар капом (реч госпође Судри), а на укоре свога оца одговарао увек истом песмом: „Вратите ме у Париз, овде ми је досадно!...”

Липен је завршавао, на жалост! као сви ле пи људи, једним односом тако рећи брачним. Његова позната страст била је жена другог извршитеља мировног суда, госпођа Еуфемија Плису, за коју он није имао тајни. Лепа госпођа Плису, кћи Ватебледа бакалина, владала је у другоме друштву као госпођа Судри у првоме. Тај Плису, несрећни супарник Бринеов, припадао је дакле другоме друштву у Су-

ланжу; јер га је због понашања његове жене, које је он одобравао, како се говорило, прво друштво презирало.

Ако је Липен био певач првога друштва, г. Гурдон, лекар, био је његов научник... О њему се говорило: „Имамо ми овде једног научника првога реда.” Као што је госпођа Судри (која се разумевала у томе, пошто је јутром уводила својој госпођи Пичинија и Глука, и облачила госпођицу Лагер у Оперу) уверавала свакога, чак и Липена, да би се он својим гласом обогатио; тако је исто жалила што лекар не објављује ништа од својих мисли.

Г. Гурдон је просто понављао Бифонове и Кивијеове мисли о земљиној лопти, што би га тешко могло уздићи на степен научника у очима Суланжоваца; али је он скупљао шкољке и траве, али је умео да пуни птице;... једном речи, он је тежио за славом да граду Суланжу завешта збирку животиња и биља: и зато је у целом округу важио за великог природњака, за Бифоновог следбеника.

Тај лекар, налик на каквог женевског банкара, јер је као и он био ситничар, хладан по изгледу и пуритански чист, иако није имао његов новац ни његов рачунски дух, показивао је с највећом љубазношћу ту славну збирку у којој су се налазили један медвед и један мрмољак који су угинули приликом пролаза кроз Суланж; сви глодари у округу, пољски мишеви, дивљи мишеви, домаћи мишеви, пацови, итд.; све ретке птице убијене у Бургоњи, међу којима је почасно место заузимао један алпијски орао

Изванредно вешт играч билбокета, он га је играо страшно, и та страст је изазвала код архивара другу страст, страст да опева ту игру која је била тако омиљена у XVIII веку.¹ Страсти код медиократа иду често две по две. Спев Гурдона млађег родио се под Наполеоновом владом. Зар вам тиме није већ речено којој је здравој и паметној школи он припадао? Лис де Лансивал, Парни, Сен-Ламбер, Руше, Вижеј, Андрије, Бершу,² били су његови хероји. Делил³ је био бог за њега све до дана кад је прво друштво у Суланжу покренуло питање о томе је ли Гурдон надмашио Делила, кога је од тога доба архивар називао увек господин опат Делил, с претераном учтивошћу.

Спевови испевани од 1780 до 1814 били су сви на један калуп, и овај о билбокету објасниће их све. Сви су помало били натегнути. Н а л о њ а⁴ је узор

¹ Билбокет је играчка која се састоји из једне пробушене лопте, узицом привезане за штап, више или мање украшен, који је на једноме крају шиљаст, а на другоме удубљен. Вештина играча састоји се у томе да штап држи скоро усправно, а затим да лоптом опише лук срачунат тако да се она врати и задржи на штапу, било у удубљењу на једном његовом крају, било на шиљастом врху. — Прим. прев.

² Сви ти песници осредње вредности живели су између 1716 и 1839 год. — Прим. прев.

³ Опат Жак Делил, француски песник, преводилац Вергилија и Милтона. Опевао је игру триктрак и друге сличне ствари (1738—1813). — Прим. прев.

⁴ Н а л о њ а је херојско-комични спев од Боалоа, чији је предмет распра између црквењака и појца једне цркве око

тога штурог покољења шаљивих спева, од којих готово сваки има четири песме, јер се признавало да би било премного ићи до шест.

Тај Гурдонов спев, назван Билбокеида, управљао се по поетици тих покрајинских дела, непроменљивих у њиховим подједнаким правилима; она су сва садржавала, у првој песми, опис опеваног предмета, и почињала су, као код Гурдона, призивањем Музе на овај начин:

Опевам ону лепу игру која приличи добу свакоме,
Малима као и великима, будалама као и мудрима;
Кад наша хитра рука, поред шимшировог зашиљеног врха,
Баца лопту са две рупе у ваздух...
Игру дивну, ненадмашни лек против досаде,
На којој би нам позавидео и проналазач Паламед!¹
О музо љубави, и игре и смеха,
Спусти се на кров мој, где ја, веран Темиди,²
На канцеларијском папиру распоређујем стихове!
Дођи да очараш...

Пошто је описао ту игру, поменуо најлепше билбокете за које се зна, пошто је објаснио колико је она некад помогла трговину код Зеленог мај-

тога где да се постави једна налоња. Две последње његове песме слабије су од прве четири, али је то ипак право ремек-дело по верзификацији и ведрој шали која га провејава (1672—1683). — Прим. прев.

¹ Паламед, краљ Евбеје, који је по митологији био један од грчких војсковођа при опсади Троје, и коме се приписује проналазак игре шаха, диска, коцке, и др. — Пр. прев.

² Темида је богиња правде и претставља се увек с теразијама у руци. — Прим. прев.

м у н а и друге продавнице играчака; најзад, пошто је изложио како се постиже равнотежа, Гурдон је завршавао своју прву песму овим закључком, који ће вас потсетити на закључак прве песме свих тих спегова:

Тако уметност, чак и наука,
Себи на корист окрећу предмет
Који је раније био само ништавно средство за забаву.

Другу песму, намењену, као увек, описивању начина како се служи предметом, успеха који се њиме постиже код жена и у друштву, погодиће целу пријатељи те паметне књижевности само по следећем наводу који слика играча кад се вежба пред очима љубљеног створа:

Погледајте тог играча, усред посматрача,
Како нежно упира поглед у лопту од слонове кости.
Како пази на њу и свом душом вреба
Њен и најмањи покрет у његовој тачности!
Лопта је, у три маха, описала свој лук,
Он то кадионицом кади свога идола;
Али је диск пао на његову невешту песницу,
И он брзим пољупцем умирује свој прст.
Незахвалниче! не жали се на то мало мучеништво,
На срећни случај, преплаћен једним осмејком!

То сликање, достојно Вергилија, довело је до питања о првенству Делиловом над Гурдоном. Реч диск, коју није одобравао трезвени Брине, дала је повода расправљању које је трајало једанаест месеци; али је учени Гурдон, једне вечери кад се

препирка сувише заострила, сатро странку противника диска овом примедбом:

— Месец, који песници називају диском, у ствари је лопта.

— Шта ви знате о томе? одговори Брине. Ми му увек видимо само једну страну.

Трећа песма садржавала је обавезну причу, прослављену причу која се тиче билбокета. Ту причу зна напамет цео свет; она се односи на једнога чувеног министра Луја XVI; али, према освећеној формули у Журналу де Деба од 1810 до 1814, за похвалу те врсте јавних радова, она је добила нову драж од поезије и љупкости које је писац умео да унесе у њу.

Четврта песма, која је закључак целог дела, завршавала се овом смелошћу, необјављеном између 1810 и 1814; али која је угледала света 1824, после Наполеонове смрти:

Тако сам ја смело певао у оно немирно доба.
Ах! кад краљеви не би носили никада друго оружје,
Кад би народи увек, да улепшају своју доколицу,
Измишљали само таква задовољства,
Наша Бургоња, авај! сувише дуго уплакана,
Понова би видела дане Сатурна и Реје!¹

Ти лепи стихови били су написани руком у првом и једином издању које је изишло из машине Бурнијеа, штампара у Вил-о-Феју.

¹ Сатурн или Хронос, син Неба и Земље, и његова жена Реја или Сибела, по митологији, родитељи су Јупитера, Нептуна, Плутона и Јуноне. — Прим. прев.

Стотина претплатника, с улогом од три франка, осигурали су томе спеву бесмртност опасног примера, и то је било утолико лепше, што су га тих сто личности чуле бар стотину пута, свака, у појединостима.

Госпођа Судри је недавно обуставила игру билбокета, који се налазио на једном столу у салону, и који је, за ових седам година, био изговор да се наводе стихови из спева; увидела је напослетку да тај билбокет баца њу у засенак.

Што се тиче писца који се хвалио да има још пуну лисницу стихова, да њега насликамо, биће довољно ако кажемо каквим је речима претставио једнога свог супарника првоне друштву у Суланжу.

— Знате ли за једну необичну новост? рекао је пре две године. Има још један песник у Бургоњи!... Да, поновио је видећи опште чуђење исписано на свим лицима; он је из Макона. Али никад нећете моћи да замислите чиме се он бави. Меће облаке у стихове...

— А њима је врло добро и на небу, одговори духовити чича-Гербе.

— Чега вам све тамо нема! Језера, звезде, таласи!... Ни једне једине озбиљне слике, ни једне поучне мисли, тај не зна за изворе поезије. За небо каже просто небо, за месец само месец, уместо ноћна светиљка. Ето до чега може да нас доведе жеља да будемо оригинални! узвикнуо је болно Гурдон. Јадни младић! Бургоњац је, а пева о води, то је жалосно! Да је дошао мене да пита, ја

бих му означио најлепши предмет на свету, спев о вину, Бахијаду! за који се ја сад осећам сувише стар.

Тај велики песник још не зна за свој најлепши тријумф (а и за њега дугује томе што је Бургоњац): о њему је говорио цео Суланж, који о савременим песницима не зна ништа, чак ни како им је име!

Стотинак таквих Гурдона певало је за време Царства, а томе се добу још пребацује да је занемаривало књижевност!... Загледајте у Књижарске новине, па ћете видети спевове о Кули, о Игри дама, о Триктраку, о Географији, о Типографији, о Комедији, итд.; не рачунајући толико преузношена Делилова ремек-дела о Сажалењу, о Машти, о Разговору; и Бершуова о Гастрономији, о Игроманији, итд. Можда ће се, кроз педесет година, свет потсмевати хиљади спевова по угледу на Размишљања, на Источњачке песме, и друге. Ко може да предвиди мењање укуса, ћуди моде и преображаје људскога духа? У пролазу, покољења чисте и саме трагове идола, које налазе на својем путу, и граде себи нове богове који ће исто тако бити оборени.

Саркис, леп просед старчић, бавио се истовремено и Темидом и Флором, то јест законодавством и једном стакленом баштом. Он је пуних дванаест година смишљао да напише књигу о Историји установе мировних судија, „чија је политичка и судска улога имала већ неколико мена, казивао је он, јер су они по Законику од месеца бри-

мера IV године били све, а данас је та установа, тако драгоцену за земљу, изгубила своју вредност, зато што плате не одговарају важности службе, која би требало да буде стална." Оцењен као паметна глава, Саркис је важио као политичар тога салона; погађате дакле да је био најдосаднији, просто речено. О њему се казивало да говори као из књиге; Гобертен му је обећавао Легију части; али је то одлагао до дана кад он, као наследник Леклерка, буде сео у клупе левога центра.

Гербе, порезник, духовит човек, троји добричина, с масним лицем, с лажном косом преко ћеле, носио је у ушима златне обоце који су се непрестано препирали с његовим јакама на кошуљи, и занимао се воћарством. Поносио што има најлепши воћњак у срезу, он је добијао прве плодове на месец дана после њиховог изношења на париску пијаци; неговао је у својим топлим лејама најјужније воће, наиме ананас, ране брескве и зелени грашак. И гордо је доносио киту јагода госпођи Судри онда кад су се исте продавале по десет суа котарица у Паризу.

Суланж је имао најзад, у апотекару г. Вермиту, хемичара који је у својој струци био јачи него Саркис као државник, него Липен као певач, него Гурдон старији као научник и његов брат као песник. При свем том, прво друштво у граду мало је ценило Вермита, а, за друго, он није ни постојао. Нагон првих можда је овима откривао стварну надмоћност у томе мислиоцу који није говорио ни речи, и који се на глупе досетке смешио с тако подругли-

вим изгледом, да се није веровало у његово знање, доведено у питање *sotto voce*¹; што се тиче других, они уопште нису задавали себи труда да се на њега осврћу.

Вермит је био паћеник у салону госпође Судри. Никакво друштво није потпуно без своје жртве, без једног бића које сви сажаљевају, коме се сви потсмевају, које сви презиру, које сви штите. Пре свега Вермит, заузет научним проблемима, долазио је с лабаво везаном вратном марамом, с откопчаним прсником, у увек умрљаном зеленом капутићу. А затим, давао је повода за шалу тако свежим и руменим лицем, да је чича-Гербе тврдио како је напоследку узео и лице својих муштерија.

У унутрашњости, у местима тако заосталим као што је Суланж, свет још увек употребљава апотекара у смислу Пурсоњаквих¹ шала. Ти часни људи су утолико погодније личности за то, што траже накнаду за сваку промену места.

Тај човечуљак, обдарен хемичарским стрпљењем, није могао да располаже (то је реч којом се у паланци казује да неко нема никакве власти у својој кући) госпођом Вермит, красном женом, веселом женом, која се страсно картала (умела је да изгуби четрдесет суа а да ни речи не каже), која је стално грдила свог мужа, пецкала га својим досеткама и претстављала га као будалу који уме да

¹ *Sotto voce* — шапато. — Прим. прев.

¹ Господин де Пурсоњак, комична личност из Молијерове комедије-балета истог имена. — Прим. прев.

ствара само досаду. Госпођа Вермит, једна од оних жена које су у малим варошима коловође сваког весеља, доносила је у овај мали круг со, кујнску со, то је истина, али какву со! Допуштала је себи масне шале, али се њој то гледало кроз прсте; говорила је на пример пароху Топену, човеку од седамдесет година, беле косе:

— Ђути, враже!

Воденичар из Суланжа, богат на педесет хиљада франака ренте, имао је јединицу кћер на коју је Липен мислио за Аморија, откако је изгубио наду да ће га оженити госпођицом Гобертен, а претседник Гобертен је мислио на њу за свога сина, интабулационог протоколисту, друго супарништво.

Тај воденичар, један Саркис-Топен, био је Нисен-жан ове варошице; сматрало се да је трипут милионер; али он није хтео да улази ни у какав заједнички посао; мислио је само на то да меље жито, да га монополише, и одликовао се савршеним недостатком учтивости и лепог понашања.

Чича-Гербе, брат поштар из Конша, имао је око десет хиљада франака ренте, поред своје порезничке плате. Гурдони су били богати: лекар се оженио једином ћерком старога г. Жандрен-Ватебледа, окружног шумара, чија се смрт очекивала; а архивар је био ожењен братаницом и једином наследницом опата Топена, пароха у Суланжу, једног дебелог попа који је живео у својој парохии као бубрег у лоју.

Тог умешног свештеника, свом душом оданог првome друштву, доброг и предусретљивог према другоме, апостолски расположеног према несрећнима, волели су сви у Суланжу; у сродству с воденичаром и с оба Саркиса, он је припадао томе крају и авонској медиократији. Ручавао је увек у граду, штедео, ишао је на свадбе а повлачио се увек пре него што почне игранка; није говорио никад о политици; успевао је да спроводи неопходне обреде казујући: „То је мој занат!” И људи су то примали од њега и говорили: „Имамо доброг пароха!” Владика, који је познавао људе у Суланжу, не варајући се у вредности тога попе, сматрао је за срећу што има у таквоме месту човека који чини да се религија ипак прима, који уме да напуни своју цркву и да у њој проповеда пред успаваним капама.

Две госпође Гурдон, — јер у Суланжу, као у Дрезди и у још неким немачким престоницама, људи првога друштва прилазе једни другима с речима: „Како је ваша госпођа?” Каже се: „Није био са својом госпођом; видео сам његову госпођу и његову госпођицу, итд.” Парижанин би ту изазвао негодовање, и оптужили би га да не уме да се понаша, ако би рекао: „Жене, та жена, итд.” У Суланжу, као у Женеви, у Дрезди, у Брислу, постоје само супруге; додуше, изнад дућанских врата не ставља се, као у Брислу: Супруга тога и тога; али је госпођа ваша супруга прописно; — две госпође Гурдон, кажемо, могу да се упореде само с оним злосрећним статистима из позоришта другогa реда,

које Парижани познају по томе што су се често потсмевали тим уметницима; те, да бисмо довршили слике тих госпођа, биће довољно ако кажемо да су припадале роду добрих жена; тако ће и књижевно најмање образовани малограђани наћи око себе узоре тих неопходних створења.

Непотребно је наглашавати да се чича - Гербе изванредно разумевао у финансијама, и да је Судри могао бити министар војни. И тако, не само да је сваки од тих честитих ђифта претстављао по неку стручност, без које човек у паланци не би могао да живи, него је још сваки од њих обрађивао без такмача своју њиву у области таштине.

Да је Кивије прошао туда не казујући своје име, прво друштво у Суланжу убедило би га да зна мало ствари у поређењу са г. Гурдоном лекаром. Како је говорио нотар са заштитничком великодушношћу, „Нури¹ и његов ле пи г л а с и ђ били би једва достојни да прате тога славуја из Суланжа.” А што се тиче писца Билбокеиде, која се у то време штампала код Бурнијеа, није се веровало да се у Паризу може наћи песник као он, јер је Делил био умро!

Та паланачка ђифтарија, тако блажено задовољна сама собом, могла је дакле да превазиђе све друштвене надмоћности. И зато ће само машта оних лица која су, у животу, провела неко време у каквој паланци те врсте, моћи да замисли израз дубоког за-

¹ Луј Нури, чувени француски певач (1780—1831). — Прим. прев.

довољства разливеног по лицима тих људи, који су сматрали себе за сунчани систем Француске, сви наоружани невероватном способношћу да чине зло, и који су, у својој мудрости, прогласили да је један херој с Еслинга кукавица, да је госпођа де Монкорне сплеткашица која има чиреве по леђима, да је опат Бросет славољубиви чапкун, и који су, петнаест дана после продаје Бара на јавној лицитацији, открили ниско порекло генерала Монкорнеа коме су дали надимак Ђифта.

Да су Ригу, Судри, Гобертен, становали у Вил-о-Феју, они би се завадили; њихови планови би се неизбежно сукобили; али је коб хтела да Лукул из Бланжија осећа потребу за самоћом да би се по својој вољи башкарио у лихварству и у сладострашћу; да госпођа Судри буде довољно интелигентна да разуме како може владати само у Суланжу, и да средиште Гобертенових послова буде Вил-о-Феј. Они који се занимају проучавањем друштвене природе, признаће да је генерал де Монкорне морао изгубити игру кад је имао према себи тако раздвојене непријатеље, од којих је сваки развијао своју моћ и своју сујету на растојању које није допуштало тим звездама да сметају једна другој, и које је удесетостручавало њихову моћ да чине зло.

При свем том, ако су сви ти надмени ђифте, поносити са својег изобиља, сматрали да је њихово друштво по пријатности одмакло далеко испред друштва у Вил-о-Феју, и понављали са смешном важношћу ову изреку из долине: „Суланж је место за уживање

и за забаву," неразумно би било мислити да је авонска престоница признавала ту надмоћност. Салон Гобертен се, *in petto*,¹ потсмевао салону Судри. По томе како је Гобертен казивао: „Ми смо трговачко и пословно место, и толико смо глупи да се занимамо течевином!" било је лако увидети извесно супарништво између земље и месеца. Месец је замишљао да користи земљи, а у ствари се управљао према земљи. Земља и месец, уосталом, живели су у највећој сагласности. О месојеђама, прво друштво у Суланжу ишло је увек заједнички на четири игранке које су приређивали Гобертен, Жандрен, Леклерк, старешина пореске управе, и Судри син, државни тужилац. А сваке недеље, државни тужилац, његова жена, господин, госпођа и госпођица Елиза Гобертен долазили су на ручак код Судријевих у Суланж. Кад би био позван и срески начелник, и кад би управник поште, г. Гербе из Конша, дошао изненада на обед, Суланж је могао да види четворе окружне кочије пред вратима Судријевог дома.

II

ЗАВЕРЕНИЦИ КОД КРАЉИЦЕ

Кад је стигао на трг у Суланжу, око пола шест сати, Ригу је знао да ће све редовне госте салона Судри наћи на њиховом месту. Код кмета, као и у целој варошици, ручавало се у три сата, по обичају

¹ *In petto* — у потаји. — Прим. прев.

из прошлога века. Од пет до девет сати, угледне личности из Суланжа састајале су се да чују новости, да излажу своје политичке назоре, да претресају догађаје приватног живота из целе долине, и да говоре о Барама које су служиле као предмет за разговор по један сат свакога дана. Свак се трудио да сазна понешто о ономе што се тамо дешава, а знало се, уосталом, да се тиме угађа домаћинима.

После тога обавезног узајамног обавештавања, седали су да играју бостон, једину игру коју је знала краљица. Прво би дебели чича-Гербе претстављао госпођу Изауру, Гобертенову жену, потсмевајући се њеном сањалачком изгледу, подражавајући њеном танком гласу, њеном успијању и њеном младалачком држању; и кад је парох Топен испричао једну причу из својег репертоара; кад је Липен саопштио шта се десило у Вил-о-Феју, и кад је госпођа Судри била засута отужним ласкањем, казивало се: „Одиграли смо врло пријатан бостон."

Сувише себичан да би прелазио дванаест километара само зато да слуша глупости које казују редовни гости ове куће и да гледа једног мајмуна прерушеног у стару жену, Ригу, који је и по духу и по образованости стојао високо изнад тих малограђана, долазио је само кад је имао посла код нотара. Он се оградио од пријатељских посета изговарајући се својим пословима, својим навикама и својим здрављем, који му нису допуштали, како је говорио, да се ноћу враћа путем на који пада магла са Тине.

Тај високи мршави лихвар, уосталом, улевао је много поштовања друштву госпође Судри, које је осећало у њему онога тигра са челичним канцама, ону дивљачку пакост, ону памет стечену у манастиру, а сазрелу на сунцу злата, с којима Гобертен није никада хтео да дође у сукоб.

Чим су плетена кола и коњ прешли кафану код Мира, Ирбен, Судријев слуга, који је разговарао с кафецијом седећи на клупи испод трпезаријских прозора, наднесе длан над очи да боље види чија су то кола.

— Ево чича-Ригуа! ... Треба да отворим капију. Придржи му коња, Сокаре, рече он другарски кафецији.

И Ирбен, некадашњи коњаник који је, кад није могао да положи испит за жандарма, ступио код Судрија у службу као у пензију, уђе у кућу да отвори вратнице од дворишта.

Као што видите, са Сокаром, том тако познатом личношћу у долини, нису се много снебивали; али тако бива са многим славним људима који су толико љубазни да иду, кијају, спавају и једу сасвим као и обични смртни.

Сокар, рођени алкид, могао је да понесе читав товар на себи; песницом је пребијао кичму човеку; увијао је гвоздену полугу, заустављао коња с једним коњем. Кротонски Милон те долине, био је познат у целом округу, где су се о њему причале смешне приче, као о свакој знаменитости. Тако се у Морвану тврдило да је једнога дана однео на леђима на пазар

једну сироту жену, њеног магарца и пуну врећу, да је појео читавог вола и попио четврт акова вина за један дан, итд. Кротак као удавача, Сокар, омален и пун човек, благог лица, широких рамена, широких груди, у којима су се његова плућа надимала као ковачки мехови, говорио је танким јасним гласом који је изненађивао свакога ко би га први пут чуо.

Као Тонсар, као сви они које штити једно утврђено опште мишљење, Сокар није имао потребе да даје доказа о ономе што је кадар да учини, и показивао је своју победоносну мишићну снагу само кад би га пријатељи за то молили. Он прихвати дакле коњске узде кад је таст државног тужиоца заокрепуо колима да стане пред перон.

— Како сте код куће, господине Ригу? упита славни Сокар.

— Ето тако, стари мој, ... одговори Ригу. Јесу ли Плису и Бонебо, Вијале и Амори још увек стубови твоје кафане?

То питање, постављено наклоњено радозналим гласом, није било једно од оних обичних питања која људи на вишем положају случајно упућују нижима од себе. У својим слободним часовима, Ригу је размишљао и о најситнијим појединостима које би чуо, а Фуршон му је већ био обратио пажњу на друговање Бонебоа, Плисуа и бригадира Вијалеа као на сумњиву ствар.

Бонебо, за неколико талира изгубљених на билијару, могао је да ода бригадиру тајне намере сељака, и да говори не знајући значај својих речи кад попије

који бокал пунча више. Али је ловац на видре могао учинити ту доставу и зато што је био жедан, и Ригу је на њу обратио пажњу само због Плисуа, кога је његов положај морао доводити у искушење да омета планове сковане против Бара, ако ни због чега другог само зато да би га наградила било једна било друга страна.

Као посредник за осигурање, које је почињало да се шири у Француској, и као повереник једног удружења за спасавање од војске, извршитељ је имао неколико слабо плаћених занимања, која су му утолико више сметала да се обогати, што је и он волео билијар и кувано вино. Као Фуршон, и он је брижљиво неговао уметност да не ради ништа, и очекивао је од каквог сумњивог случаја да му донесе богатство. Мрзео је из дубине душе прво друштво, али је био одмерио његову моћ. Плису је скроз познавао ђифтинску тиранију коју је спроводио Гобертен; и правио је шале на рачун богаташа из Суланжа и из Вил-о-Феја, претстављајући сам целу опозицију. Без кредита, без новаца, он није претстављао човека кога се треба бојати; зато га је Брине, задовољан што има презреног такмаца, заклањао, да овај не би продао своје звање каквоме жустром младом човеку, као што је Бонак, на пример, с којим би морао да дели послове у кантону.

— Захваљујући њима, животари се, одговори Сокар; али сад и други справљају моје кувано вино!

— Треба тужити, рече озбиљно Ригу.

— То би ме одвело сувише далеко, одговори кафеџија не схватајући ни сам своју игру речи.

— А како се слажу те твоје муштерије?

— Увек има неких зађевица међу њима; али играчи опраштају све једни другима.

Све су главе биле на оном салонском прозору који гледа на трг. Кад је познао оца своје снахе, Судри изиђе да га дочека на перону.

— Шта, пријатељу, рече бивши жандарм употребљавајући ту реч у њеноме првобитном значењу, да се није Анета разболела, кад сте се ви одлучили да проведете вече с нама?...

По својој жандармској навици, кмет је прелазио одмах и право на ствар.

— Није, али се нешто зуцка, одговори Ригу додирнувши својим десним кажипрстом руку коју му је пружао Судри; разговараћемо о томе, јер се тиче помало наше деце...

Судри, леп човек у плавом оделу, као да још увек припада жандармерији, са црном јаком, с мамузама на чизмама, држећи Ригуа за мишицу, приведе га својој достојанственој половини. Стаклена врата била су отворена према тераси где су шетали гости уживајући у овој летњој вечери која је давала нарочити сјај лепоти тога величанственог предела, и који ће људи од маште моћи лако да замисле према ономе што су прочитали.

— Одавно вас већ нисмо видели, драги Ригу, рече госпођа Судри хватајући под руку бившег бенедиктинца и водећи га ка тераси.

— Стомак ми тешко вари!... одговори стари лихвар. Видите! црвен сам у лицу скоро као ви...

Долазак Ригуа на терасу изазвао је, као што се може замислити, праву буру радосних поздрава од стране присутних.

— Ригу!... Како сте Ригу? узвикнуо је порезник Гербе пружајући руку Ригуу који стави у њу кажи-прст своје десне руке.

— Није рђаво! није рђаво! рече мали мировни судија Саркис; добро изгледа наш властелин из Бланжија.

— Властелин! одговори горко Ригу; већ одавно нисам више ни петао у мојем селу.

— Кокошке говоре друкчије, обешечаће један! рече Судријевица ударивши лако лепезом Ригуа по руци.

— Како је, драги господине? рече нотар поздрављајући свога главног клијента.

— Ето тако, одговори Ригу, и понова стави кажи-прст у пружену руку.

Тај хладни покрет, на који је Ригу сводио руковање, приказао би целог човека ономе ко га не би познавао.

— Да нађемо неки кутак где бисмо могли мирно да разговарамо, рече некадашњи калуђер гледајући у Липена и у госпођу Судри.

— Да се вратимо у салон, одговори краљица. Ова господа, додала је показујући г. Гурдона лекара и Гербеа, препиру се око неке споредне ствари...

Госпођа Судри је пре тога питала чега се тиче та препирка; Гербе, увек тако духовит, рекао јој је: „То је споредна ствар.” Краљица је помислила да је то некакав научни израз, и Ригу се насмешио кад ју је чуо како свечано понавља ту реч.

— Шта ли је то Ђифта опет учинио? упита Судри који седе поред своје жене обухвативши је око струка.

Као све старе жене, Судријевица је опраштала много шта да би пред светом добила сведочанство његове нежности.

— Ето, одговори Ригу тихим гласом да би дао пример обазривости, отишао је у начелство да тражи извршење пресуда и војску у помоћ.

— То ће га упропастити, рече Липен тарући руке. Биће окршаја.

— Биће окршаја! примети Судри, то се не зна. Ако начелник и генерал, који су његови пријатељи, пошљу ескадрон коњице, сељаци се неће тући... Могло би се, најзад, и изићи на крај са жандармима из Суланжа; али ко ће да се одупире коњичком јуришу!

— Сибиле га је чуо да прети нечим још опаснијим; то ме је и довело овамо, настави Ригу.

— О! јадна моја Софија! узвикну разнежено госпођа Судри, у чије су руке доспеле Баре! Ето шта нам је донела Револуција: силеције са златним еполетама! То се већ зна, кад се боца претури, талог се пење и квари вино!...

— Хоће да иде у Париз, и да код министра правде начини такву сплетку да се у суду све промени.

— А! рече Липен, видео је откуда ветар дува.

— Ако мога зета поставе за државног правобраниоца, ту неће имати шта да се каже, а он ће га заменити каквим Парижанином који је њему одан, настави Ригу. Ако затражи једно место у окружном суду за г. Жандрена, ако учини да поставе г. Гербеа, нашег истражног судију, за претседника у Оксеру, поквариће нам све планове! ... Жандармерија је већ на његовој страни; ако добије и суд, и ако задржи поред себе саветнике као што су опат Бросет и Мишо, муку ћемо имати; могао би да нам створи много неприлика.

— Шта! зар за пет година нисте умели да се отресете опата Бросета? рече Липен.

— Не познајете ви њега; неповерљив је до зла бога, одговори Ригу. Тај попа није човек, на жене се и не осврће; не видим код њега никакву страст; не можете да га нападнете ни с које стране. Генерал, пргав како га је Бог дао, сам нам иде на руку у свему. Човек који има какав било порок увек је слуга својих непријатеља, кад они умеју да се послуже том узицом. Јаки су само они људи који владају својим пороцима, а не они којима њихови пороци господаре. Са сељацима је добро, они сви попреко гледају опата, али се још ништа не може да учини против њега. Он је као и Мишо: такви су људи сувише савршени, треба да их добри Бог узме себи. ...

— Треба им набавити служавке које ће им добро насапунити степенице, рече госпођа Судри, на што се Ригу мало трже, као што чине сви лукави људи кад чују за неко ново лукавство.

— Ћифта има и другу једну ману: он воли своју жену, те ако се могне учинити нешто с те стране. ...

— Треба прво да сазнамо хоће ли он успети у томе што је наумио, рече госпођа Судри.

— Али како? упита Липен, ту је чвор!

— Ви ћете, Липене, настави Ригу одлучним гласом, да одете у начелство и да се видите са лепом госпођом Саркис, и то још вечерас! Удесићете да она искуша мужа о свему што је Ћифта рекао и учинио у начелству.

— Мораћу тамо да преноћим, одговори Липен.

— Утолико боље за Богатог Саркиса, то иде њему у рачун, примети Ригу. Госпођа Саркис није још сасвим ко ј е ш т а. ...

— О! господине Ригу, рече госпођа Судри пренемажући се, зар жене могу икада бити којешта?

— Што се тиче ове, ту имате право! Она се не слика пред огледалом, одговори Ригу, коме је увек било одвратно мазање старе Кошеове.

Госпођа Судри, која је замишљала да меће само мало, врло мало руменила, није разумела ту заједљиву примедбу и запитала:

— А зар жене могу себе сликати?

— А ви, Липене, настави Ригу не одговарајући на ту наивност, отидите сутра ујутру до тате Гобертена; реците му да ћемо нас двоје, пријатељ и ја, додао

је лупивши Судрија по бедру, свратити на мезе код њега сутра у подне. Обавестите га о свему, тако да сваки од нас може да размисли, јер треба једном свршити с тим проклетим Ћифтом. Идући овамо, ја сам мислио да би требало некако завадити њега и суд, тако да му се министар правде насмеје у лице када дође да тражи од њега промену судија у Вил-о-Феју...

— Живели црквени људи! ... узвикну Липен и по-тапка Ригуа по рамену.

Госпођи Судри паде на ум једна мисао које се могла сетити само бивша собарица једне оперске девојке.

— Кад бисмо могли да доведемо Ћифту на вашар у Суланж, рече она, и да га намамимо на неку лепотицу која би му завртела мозак, онда бисмо га лако завадили са женом, коју бисмо уверили да се син једног столара увек враћа на своју прву љубав...

— Ах! лепотице моја, узвикну Судри, ти имаш више духа него цела полицијска префектура у Паризу!

— Та мисао доказује да је госпођа наша краљица по памети исто толико колико и по лепоти, рече Липен.

Липен би награђен кревељењем које се без поговора примало као осмех, у првome друштву у Суланжу.

— Могло би да буде и боље, прихвати Ригу, који је неко време замишљено ћутао. Кад би из тога могао да се изроди скандал...

— Повреда јавног морала, на пример, узвикну Липен. О! то би било сувише лепо!

— То би вредело! рече Судри простодушно, грофа де Монкорне, витеза Легије части, носиоца одличја Светога Луја, генерал-лајтнанта, оптужити зато што је насрнуо, на јавномe месту, на част, рецимо...

— Он сувише воли своју жену! ... рече озбиљно Липен; на то га никад нећете навести.

— То ништа не смета; само ја не знам у читавом срезу ни једну девојку која би била у стању да наведе на грех једног свештеника; тражим је за мог опата! узвикну Ригу.

— Како вам се чини лепа Гатјена Жибулар, из Оксера, за којом лудује Саркисов син? ... упита Липен.

— Она би била једина, одговори Ригу; али ни она не може да нам послужи; она замишља да треба само да се појави, па да сви нападају на колена пред њом; није довољно умешна, а овде је потребна обећењица, видра... Свеједно, она ће доћи.

— Јест, рече Липен, што више лепих девојака види, то ће бити више изгледа.

— Тешко ће бити да се доведе Ћифта на сајам! А, ако и дође на славу, да ли ће хтети да посети и народно весеље у Тиволију? рече бивши жандарм.

— Оно што би га спречавало да дође не постоји ове године, срце моје, одговори госпођа Судри.

— А шта то, лепотице моја? упита Судри.

— Ћифта је покушавао да се ожени госпођицом де Суланж, рече нотар; одговорено му је да је она сувише млада, и он се нашао увређен. Ето зашто су г. г. де Суланж и де Монкорне, та два стара пријатеља, јер су они заједно служили у царској гарди, охладнели један према другоме тако да се више и не виђају. Ћифта је избегавао да се сретне са Суланжовима на сајму; али, ове године, они неће доћи.

Породица де Суланж обично је проводила у дворцу месеце јули, август, септембар и октобар; али је генерал у то време био заповедник артиљерије у Шпанији, код војводе д'Ангулем, и грофица је отишла с њим. Приликом опсаде Кадикса, гроф де Суланж је заслужио, као што је познато, маршалску палицу, коју је и добио 1826. Монкорнеови непријатељи могли су дакле веровати да становници Бара неће увек презриво гледати на свечаности о Великој Госпођи, и да ће бити лако привући их у Т и в о л и.

— То је тачно, узвикну Липен. — Онда узмите на себе ви, тата, рече обраћајући се Ригуу, да га доведете на сајам, а ми ћемо већ умети да га упетљамо. . .

Сајам у Суланжу, који се држи 15 августа, јесте понос тога града, и најчувенији је од свих сајмова на тридесет миља унаоколо, чак и од сајмова у окружном граду. Вил-о-Феј нема сајма, пошто његова слава, Свети Силвестар, пада у зиму.

Од 12 до 15 августа, у Суланж су стизали многи трговци и у два паралелна реда подизали оне дрвене бараке, оне куће од сивога платна, од којих тада о-

живи овај трг, обично пуст. Оних петнаест дана, колико трају сајам и свечаности, претстављају праву жетву за мали град Суланж. Та слава има значај и драж традиције. Сељаци, како је говорио чича-Фуршон, крећу из својих општина за које их везује њихов посао. У целој Француској, чаробни излози дућана подигнутих на брзу руку на сајмишту, разноврсна роба, одређена за потребу или за таштину сељака, који, уосталом, не знају за друге забаве, с времена на време заносе машту жена и деце. И тако је, још 12 августа, општински суд из Суланжа истакао по целом вил-о-фејском срезу објаве са Судријевим потписом, које су обећавале заштиту трговцима, пеливанима и опсенарима, објављујући трајање сајма и стављајући у изглед најпријатнију забаву.

На тим објавама, које смо видели да је Тонсаровица тражила од Вермишела, читало се увек у последњем реду:

„Т и в о л и ће бити осветљен шареним лампионима.”

Општина је, доиста, као дворану за игру изабрала Т и в о л и који је створио Сокар у једном врту пуном камења, као што је и брежуљак на којем је подигнут Суланж, где је готово за све градине земља донесена са стране.

Та природа земљишта објашњава нарочити укус вина из Суланжа, које је бело, јако, слатко, готово слично вину са Мадере, из Вудреа и из Јоханисберга,

за која се каже да су по каквоћи слична, и оно се све трошило у округу.

Изванредни утисак којим је игранка код Сокара очаравала машту становника те долине, чинио је да су се они сви поносили својим Тиволијем. Људи из околине, који су се били усудили да оду до Париза, говорили су да је париски Тиволи бољи од овога у Суланжу само утолико што је пространији. А Гобертен је смело тврдио да више воли игранку код Сокара него игранку у париском Тиволију.

— Треба да размислимо о свему томе, рече Ригу. Паризлији, оном уреднику новина, најзад ће досадити његово гостовање; и, преко слугу, моћи ћемо да их домамимо све на сајам. То је моја брига. Сибиле, иако губи поверење, могао би да напомене Ђифти како је то начин да га мештани заволе.

— Сазнајте само је ли лепа грофица свирепа према господину; за оно што треба да му се приреди у Тиволију, то је од пресудног значаја, рече Липен Ригуу.

— Та женица је и сувише Парискиња да не би умела да штеди и козу и купус, узвикну госпођа Судри.

— Фуршон је упутио своју унуку Катарину Тонсар на Шарла, другог собара код Ђифте; ускоро ћемо имати једно уво у барским собама, одговори Ригу. Јесте ли ви сигурни у опата Топена?... рече видећи да улази парох.

— И опат Мушрон и он су наши људи, као што је Судри мој човек!... рече госпођа Судри милујући

по бради свога мужа коме рече: — Маче моје, благо теби!

— Ако могнем да удесим нешто против оног лицемера Бросета, ја рачунам на њих!... рече сасвим тихо Ригу, који устаде; само не знам хоће ли народни разлог бити јачи од поповског разлога. Не знате ви шта је то. Ни ја, који нисам затуцан, не одговарам за себе ако се разболим. И зацело ћу се измирити са Црквом.

— Допустите ми да се томе надам, рече парох ради кога је Ригу намерно уздигао глас.

— На жалост! погрешка коју сам учинио кад сам се оженио спречава то измирење, одговори Ригу; не могу да убијем госпођу Ригу.

— А дотле, мислимо на Баре, рече госпођа Судри.

— Јест, одговори бивши бенедиктинац. Знате ли, ја налазим да је наш ортак из Вил-о-Феја у повољнијем положају него ми!... Све ми се чини да Гобертен хоће Баре само за себе, а нас све да стрпа у ћуп, додаде Ригу.

Долазећи овамо, лихвар је палицом обазривости ударао по нејасним местима која су, код Гобертена, одавала шупаљ звук.

— Али Баре не могу припасти ни једноме од нас тројице, њих треба до темеља срушити! узвикну Судри.

— Утолико пре што се ја не бих зачудио ако се тамо нађе закопано благо, рече лукаво Ригу.

— Е!

— Јест, некад, за време ратова, властела је често издржавала опсаду у својим тврђавама, и тада је закопавала своје талире које је после ископавала; а ви знате да је маркиз де Суланж-Отмер, с којим је изумрла млађа грана, пао као жртва Биронове завере. Грофица де Море дошла је до имања путем заплене...

— Ето шта вреди знати историју Француске! рече жандарм. Ви имате право, време је да све потанко утврдимо с Гобертенем.

— А ако он почне да врда, рече Ригу, ми ћемо га притегнути.

— Он је сада довољно богат да може бити поштен човек, рече Липен.

— Ја одговарам за њега као за себе, прихвати госпођа Судри; то је најпоштенији човек у краљевини.

— Ми верујемо у његово поштење, настави Ригу; али међу пријатељима не треба ништа да се пренебрегне... Него, чини ми се да неко из Суланжа хоће да се испречи...

— Ко то? упита Судри.

— Плису, одговори Ригу.

— Плису! узвикну Судри, рага једна! Њега Бри-не држи за улар, а жена за јаслима; питајте Липена!

— Шта може он да учини? рече Липен.

— Хоће да обавести Монкорнеа, да би добио његову заштиту, и преко њега дошао до каквог бољег места, настави Ригу.

— То му неће никада донети толико колико му доноси његова жена у Суланжу, рече госпођа Судри.

— Он казује све својој жени, кад је пијан, примети Липен; сазнаћемо то на време.

— Лепа госпођа Плису нема тајни за вас, одговори му Ригу; дакле, можемо бити мирни.

— Она је, уосталом, колико лепа, толико и глупа, настави госпођа Судри; ја се не бих мењала с њом; јер, да сам човек, више бих волела жену ружну а духовиту, него лепотицу која не зна ни две унакрст.

— А! одговори нотар гризући усне, зна она и све три.

— Хвалишо! узвикну Ригу и упути се вратима.

— Дакле, рече Судри пратећи свога пријатеља, сутра рано ујутру.

— Доћи ћу по вас... — Него слушајте! Липене, рече нотару који је изишао заједно с њим да би наредио да му се оседла коњ, постарајте се да госпођа Саркис сазна све што Ћифта буде предузео против нас у начелству...

— Ако она не могне то да сазна, ко ће знати?... одговори Липен.

— Извините, рече Ригу, и лукаво се насмеши погледавши у Липена; тамо је било толико будала, да сам заборавио да постоји и један духовит човек.

— Цела је истина да не знам како нисам већ и сам зарђао, одговори простодушно Липен.

— Је ли истина да је Судри узео собарицу?...

— Јесте! одговори Липен; има већ осам дана како је кмет хтео да истакне дражи своје жене, поредећи

је с једном малом Бургоњчицом која је стара колико неки матори во, а ми још не можемо да погодимо како је то удесио са госпођом Судри, јер се не боји да леже врло рано. . .

— Видећу то сутра, рече сеоски Сарданапал покушавајући да се насмеши.

Два вешта политичара руковаше се на растанку.

Ригу, који није волео да се нађе на путу ноћу, јер је, иако прилично омиљен у последње време, био увек обазрив, рече своме коњу: „Напред, грађанине!” Тако се то дете 1793 увек шалило с Револуцијом. Револуције немају горих непријатеља од оних које су саме однеговале.

— Чича-Ригу не прави дуге посете, рече Гурдон архивар госпођи Судри.

— Прави добре, иако су кратке, одговори она.

— Као што и живи, примети лекар; тај човек претерује у свему.

— Утолико боље, одговори Судри, мој син ће раније примити наследство.

— Је ли вам донео вести из Бара? упита опат.

— Јесте, драги опате, рече госпођа Судри. Ти људи су прави бич Божји за овај крај. Ја не разумем како госпођа де Монкорне, која је ипак отмена жена, не схвата боље своје интересе.

— А имају пример пред очима, одговори парох.

— Како то? упита госпођа Судри успијајући.

— Суланжове. . .

— Ах! да, рече краљица после кратког ћутања.

— Ево и мене! узвикну госпођа Вермит улазећи,

и то без мога реактива, јер је Вермит тако неактиван према мени, да му не могу дати име никаквог актива. . .

— Шта то ради тај проклети чича-Ригу? рече тада Судри Гербеу, видећи да се Ригуова кола зауставише пред вратима Тиволија. То је један од оних тигрова чији сваки корак има свој циљ.

— Улази у кафану код Мира! . . . рече Гурдон лекар.

— Да умири људе, примети Гурдон архивар; чак се одавде чује колико вичу.

— Та кафана је прави Јанусов храм, додаде парох: за време Царства звала се кафана код Рата, и у њој се живело у потпуном миру; ту су се састајали најчеститији грађани да пријатељски поразговарају. . .

— Он то зове поразговарати! рече мировни судија. Сто му мука! какви су то разговори кад иза њих остају мали Бурнијеи! . . .

— Али, откако су је у част Бурбона назвали кафана код Мира, туку се у њој свакога дана, . . . рече опат Топен довршујући своју реченицу коју се мировни судија усудио да прекине.

Та парохова досетка личила је на наводе из Билбокеиде, често се понављала.

— То значи, одговори чича-Гербе, да ће Бургоња увек бити земља песницања.

— Није рђаво то што кажете! рече парох. То је готово историја нашега краја.

— Ја не знам историју Француске, рече Судри; али, пре него што је научим, волео бих знати зашто мој пријатељ улази са Сокаром у кафану?

— О! прихвати парох, ако улази и ако се задржава тамо, можете бити уверени да се не припрема никакво добро дело.

— Увек се најежим кад видим тога човека, рече госпођа Вермит.

— Он је тако опасан, рече лекар, да ја, ако би се нешто наљутио на мене, не бих био спокојан ни после његове смрти; тај би човек био кадар да се дигне из гроба да вам напакости.

— Ако ико могне да нам пошље Тифту овамо, 15 августа, и да га ухвати у замку, то је Ригу, рече кмет на уво својој жени.

— Нарочито, одговори она гласно, ако му помогнете Гобертен и ти, срце моје...

— Ето, јесам ли рекао! узвикну г. Гербе и муну лактом г. Саркиса; нашао је некакву лепу девојку код Сокара, и попео је у кола...

— Чекајући да..., додаде архивар.

— То је речено сасвим без пакости, узвикну г. Гербе прекинувши песника Билбокеиде.

— Ви сте у заблуди, господо, рече госпођа Судри. Г. Ригу мисли само на наше заједничке интересе; јер, ако се не варам, та девојка је једна Тонсарова кћи.

— Он вам је као неки апотекар коме су потребне и змије, узвикну чича-Гербе.

— Рекао би човек да сте видели г. Вермита, нашег апотекара, када тако говорите, одговори г. Гурдон лекар.

И он показа прстом на малог апотекара из Суланжа, који је у тај мах прелазио преко трга.

— Јадни човек, рече архивар на кога се сумњало да се често шали са госпођом Вермит, видите само како је смешан!... И њега још неко сматра за научника!

— Да није њега, ишло би тешко с обдукцијама, одговори мировни судија; он је тако вешто нашао отров у телу онога јадног Пижрона, да су хемичари из Париза изјавили на суду, у Оксеру, да ни они не би то боље урадили...

— Није он нашао баш ништа, одговори Судри; али, што рекао претседник Жандрен, добро је да се мисли како се отров увек нађе...

— Госпођа Пижрон је добро учинила што је отишла из Оксера! рече госпођа Вермит. Та опака жена није довољно увиђавна, додала је затим. Зар се мора узимати отров да би се уклонио муж? Зар жене немају и других средстава, сигурних, али безопасних, да се отресу те беде? Има ли тога ко може мени нешто да замери? Добри г. Вермит ми, додуше, много не смета, али, ипак, није болестан; а тек госпођа де Монкорне, видите само како се она шета по својем парку, по својим развалинама, с тим новинаром кога је довела из Париза, о свом трошку, и кога мази пред генераловим очима!

— О свом трошку?... узвикну госпођа Судри, је ли то сигурно? Кад бисмо могли да добијемо доказа о томе, ала би то био предмет за једно писмо без потписа, упућено генералу!...

— Генералу, ... прихвати госпођа Вермит; али њега нећете пореметити ни у чем, Ђифта ради оно што му је занат.

— Какав занат, лепа моја? упита госпођа Судри.

— Спрема што треба за преноћиште.

— Да је јадни мали Пижрон, уместо што је досађивао својој жени, имао ту памет, живео би и данас, рече архивар.

Госпођа Судри се наже према свом суседу, г. Гербеу из Конша; начини једну од оних мајмунских гримаса које је замишљала да је наследила од своје некадашње господарице, као и њено сребро, тиме што их је присвојила, и, удвајајући своје обично кревеће, показујући поштару госпођу Вермит која је нешто шапутала с писцем Билбокеиде, рече му:

— Ала та жена не уме да се понаша! какве су то речи и какво држање! Не знам хоћу ли моћи и даље да је примам у наше друштво, нарочито кад г. Гурдон, песник, буде ту.

— Ето вам друштвеног морала! рече парох који је све гледао и све слушао не говорећи ни речи.

На ту заједљиву примедбу, или, боље, на ту сатиру друштва, тако тачну и тако истиниту да се односила на све њих, неко предложи да одиграју партију бостона.

Зар то није живот онакав какав јесте, на свим спратовима онога што се обично назива друштвом? Промените само изразе, не казује се ништа мање, ништа више, ни у париским салонима са највише позлате.

III

КАФАНА КОД МИРА

Било је отприлике седам сати кад је Ригу прошао испред кафане код Мира. Сунце на заласку, обухватајући варошицу, просипало је на њу своје лепе црвене тонове, а из супротности између мирног огледала језерске воде и треперавог пламтења прозора рађале су се најчудније и најневероватније боје.

Задубљен у мисли, тај вешти политичар, занесен својим плановима, пустио је коња да иде тако полако, да је пролазећи поред кафане код Мира могао да чује своје име поменуто у једној од оних свађа које су, по речима опата Топена, истицале несагласност између назива исте кафане и њеног обичног изгледа.

За разумевање тога призора треба подробно описати ту земљу дембелију, која се према тргу граничи кафаном, а на кантонском путу завршава знаменитим Тиволијем, где је требало, према замисли коловођа, да се одигра један призор из завере која се одавно ковала против генерала де Монкорне.

По својем положају, на углу између трга и пута, приземље те куће, саграђене као што је била и Ригуова, са три прозора према путу, има и према тргу два прозора и између њих стаклена улазна врата. Кафана код Мира има још једну капију на крају алеје која је дели од куће ситничара Валеа, њенога првог суседа, и која води у задње двориште.

Та кућа, сва обојена златно жутом бојом, осем капака који су обојени зелено, јесте једна од оних ретких кућа у овој варошици које имају два спрата и собе под кровом. Ево зашто.

Пре него што је Вил-о-Феј постао ово што је данас, први спрат те куће, који има четири одељења, и у свакоме од њих постељу и оно мало ствари што је неопходно потребно да би се оправдала реч *наместена соба*, издавао се људима који су морали да долазе у Суланж ради каквог посла у суду, или властеоским гостима који нису имали стан у дворцу; али, за последњих двадесет и пет година, у тим намештеним собама отседали су само пеливани, торбари, продавци лекова и трава или трговачки путници. За време сајма у Суланжу, собе су издаване по четири франка дневно. Те четири собе доносице су Сокару стотинак талира, не рачунајући оно што су њихови закупци издашно трошили у његовој кафани.

Кућа је према тргу била украшена нарочитим сликама. На оба простора између прозора и врата видели су се укрштени билијарски штапови китњасто увезани тракама; а изнад тих трака широке и плитке зделе с пунчем пушиле су се у грчким пехарима. Речи: *Кафана код Мира* сијале су жутим словима на зеленом пољу, између две пирамиде од тробојних билијарских лопти. Прозори, зелено обојени, имали су мала окна од обичног стакла.

Десетак туја, које би требало звати кафанским дрвећем, засађених десно и лево у дрвене сандучиће,

шириле су своје зеленило, исто толико болешљиво колико и разметљиво. Застори од платна, којима трговци у Паризу и у још неким богатим градовима штите своје дућане од сунчане јаре, били су тада непозната раскош у Суланжу. У боцама поређаним по даскама иза окана превирало је оно на далеко чувено вино. Зрацима усретсређеним на неравнине у стаклету као на сочива, сунце је изазивало врење у тим боцама с мадером, са сирупима, с јаким винима, и у бокалима са шљивама и вишњама у ракији, јер је врућина бивала таква да су Аглаја, њен отац и њихов момак морали да седе напољу, на двема клупама постављеним с једне и с друге стране врата, и слабо заклоњеним бедним жбуњем које је госпођица Сокар залевала скоро топлом водом. Понеких дана, човек је могао да их види све троје, оца, кћер и слугу, опружене ту као домаће животиње, како спавају.

Године 1804, у време кад су се много читали *Павле и Виргинија*, унутрашњи зидови су били превучени сјајном хартијом са сликама главних прозора из тога романа. Ту су се видели црнци како беру кафу, које је ипак морало бити негде у тој згради у којој се није пило ни двадесет зделица кафе месечно. Становници Суланжа били су тако мало навикнути на колонијалну робу, да би странац који би затражио зделу чоколаде довео чича-Сокара у највећу неприлику; али би ипак био послужен отужном мрком кашом што се добија од оних таблица чији су састојци више брашно, самлевен бадем и касонада, него шећер и какао, које сеоски бакали продају по

два суа комад, и које се производе у циљу да упропасте трговину том шпањолском намирницом.

Што се тиче кафе, њу је чича-Сокар просто пуштао да проври у обичном великом кућевном лонцу; остављао је да се слегне на дно талог измешан са прженим јечмом, а бистру течност је служио са хладнокрвношћу достојном кафанског момка у Паризу, у здели од таквог порцелана да не би напрсла ни ако се баци на земљу.

У то време је шећер, тако редак и тако скуп за време Царства, био још веома цењен у Суланжу, и Аглаја Сокар је приносила поносито четири коцке, не крупније од лешника, као додатак једној здели кафе, ономе госту коме би пало на памет да затражи тај господски напитака.

Унутрашњост кафане, украшена огледалима у позлаћеним оквирима и кукама за остављање шешира, није била обновљена од времена кад је цео Суланж дошао први пут да се диви тим чаробним тапетима и тезги обојеној као махагонијево дрво, с мермерном плочом на којој су блистале вазе од метала и лампе са двоструким стењком, које је, кажу, поклонио Гобертен лепој госпођи Сокар. Све је то сад било потамнело под једним лепљивим слојем који би се могао сравнити једино с оним што се навлачи преко старих слика, заборављених по таванима.

Столови обојени као мермер, столице без наслона, превучене утрехтском кадифом, таванске лампе с лоптом пуном уља које је хранило два пламичка,

причвршћене за таваницу ланцем и улепшане кристалима, зачели су славу кафане код Мира.

Ту су, од 1802 до 1804, свраћале све газде из Суланжа да поиграју домина и карата, да попију чашицу ликера или куваног вина, да поједу који плод из ракије или двопек; јер је скупоћа колонијалних намирница била прогнала кафу, чоколаду и шећер. Пунч је био тада ретка посланица, као и салеп. То се обоје справљало од заслађене густе течности, налик на меласу, чије се име заборавило, али којом се тада њен проналазач обогатио.

Овај летимичан опис потсетиће оне који су путовали на све кафане које личе на ову; а они који нису одлазили никуд из Париза мораће да замисле таваницу кафане код Мира, поцрнелу од дима, и њена огледала потамнела од милијарди мрких тачкица које су доказивале у каквој слободи живи ту род танкокрилаца.

Лепа госпођа Сокар, чији су љубавни доживљаји превазилазили Тонсаровичине код Великога-Иззеленог, седела је ту као на престолу, одевена по последњој моди; она је нарочито волела турбане као што их носе султаније. Под Царством, султанија је била омиљена као данас а н ђ е о.

Цела долина долазила је некада ту да би своје турбане, шешире са штитом изнад очију, капе од крзна и кинеске украсе на глави подесила према кафеџикиним, чију су раскош подржавале најпознатије личности из Суланжа. Иако је носила појас испод самих груди, као што су га носиле наше мајке,

тако поносите са својих царских дражи, Јунија (она се звала Јунија!) је била та која је створила Сокарову кафану; њен муж је имао њој да захвали што је сопственик једног винограда, куће у којој је становао и Тиволија. Отац г. Липена лудовао је, говорило се, за лепом Јунијом Сокар; Гобертен, који ју је преотео од њега, зацело је с њом имао малог Бурнијеа.

Те појединости и вештина с којом је Сокар справљао кувано вино довољне би биле да објасне зашто су његово име и кафана код Мира били тако омиљени; али су и многи други разлози доприносили томе добром гласу. Код Тонсара и у свим другим крчмама у долини могло се добити само вино; док је, од Конша до Вил-о-Феја, на простору од шест миља унаоколо, Сокарова кафана била једина где се могло поиграти билијара и где се пио пунч какав је само њен сопственик умео да справи. Само су се код њега видели у излогу страна вина, фини ликери и воће у ракији.

То име је дакле одјекивало у долини скоро свакога дана, и изазивало мисли о неисказаним милинама које сањају људи чији је стомак осетљивији него срце. Уза све то ишло је и преимућство да је оно нераздвојни део светковања у Суланжу. Једном речи, у првome вишем реду, кафана код Мира била је за варошицу оно што је крчма код Велико-И-зеленог била за село, стовариште отрова; она је била прелазна станица за вести између Вил-о-Феја и долине. Велико-И-зелено снабдевало

је кафану код Мира млеком и скорупом, и две Тонсарове кћери биле су у свакодневном додиру с том радњом.

За Сокара, трг у Суланжу био је део његове кафане. Цин је ишао од врата до врата, разговарао са сваким, носећи лети само чакшире и једва закопчан прсник, по обичају свих кафеџија у малим варошима. Људи с којима је разговарао казивали су му ако неко уђе у његову радњу, и он је онда одлазио тромо и као без воље.

Те појединости морају уверити Парижане који никад нису изишли из своје градске четврти о тешкоћи, или, боље, о немогућности да и најмања ствар остане скривена у авонској долини, од Конша до Вил-о-Феја. На селу нигде не постоји прекид; тамо се местимице налазе крчме код Велико-И-зеленог, кафане код Мира, које врше службу одјека, и где се сваки и најбезначајнији чин, извршен у највећој тајности, умножава као мађијом. Оно што се рекне испуни станицу електричном телеграфијом; и тако се извршује оно чудо да се за трен ока сазнају вести о поразима који су се догодили на огромном растојању.

Пошто је зауставио коња, Ригу сиђе са својих кола и привеза узду за стуб испред врата на Тиволију. Затим нађе најприроднији изговор да слуша свађу а да се не показује да слуша, ставши између два прозора, тако да је кроз један могао, ако опружи главу, да види личности и да проучава покрете, а да у исто време дочује и громке речи које су

се одбијале од окана, али које су се могле чути зато што је напољу била тишина.

— А ако ја кажем чича-Ригуу да се твој брат Никола окомио на Пекину, викао је један пискав глас, да је вреба свакога часа, и да ће му је отети испред носа, он ће умети да намести ребра свима вама, гољама, код Великога-И-зеленог!

— Ако нам учиниш тако нешто, Аглаја, одговори крештави глас Марије Тонсар, оно што ћу ја теби да вратим моћи ћеш да испричаш само црвима у гробу! Не мешај се ти ни у Николине ствари нити у моје с Бонебоом!...

Марија је, под утицајем бабиних речи, пошла, као што се види, за Бонебоом; прикрадајући се, видела га је, кроз прозор крај којег је у тај мах стојао Ригу, како се удвара и ласка госпођици Сокар тако да је она сматрала за потребно да се насмеши на њега. Тај осмех је изазвао свађу усред које је искрснуло ово откриће, прилично значајно за Ригуа.

— Шта, чича-Ригу, ви одмераваате моје имање!... рече Сокар и потапка лихвара по рамену.

Долазећи из шупе подигнуте на крају врта, одакле су људи износили разне справе и љуљашке за забаву на сајму, да би их однели на одређена места у његовом Тиволију, гостионичар је пришао нечујно, јер је на ногама имао папуче од жуте коже које се због своје ниске цене продају много по панкама.

— Ако имате свежих лимунова, попио бих једну лимунаду; вече је топло.

— Ама ко то тако крешти? рече Сокар погледавши кроз прозор и видевши своју кћер како се свађа с Маријом.

— Отимају се о Бонебоа, одговори Ригу подругљиво.

Интерес радње угуши тада код Сокара очински гнев. Кафеџија је сматрао за умесно да слуша споља као Ригу; док је отац желео да уђе и да изјави како Бонебо, пун особина које један кафеџија веома цени, нема ипак оно што је потребно да постане зет једног угледног човека из Суланжа. Међутим, чича-Сокару се нису јављали многи просиоци. У двадесет другој години, његова кћи се својом ширином, дебљином и тежином такмичила са госпођом Вермишел, на чију се лакоћу и хитрину гледало као на чудо. Навика да седи за тезгом још је повећавала склоност гојењу, коју је Аглаја наследила од свога оца.

— Који је ђаво ушао у те девојке? упита чича-Сокар Ригуа.

— Ех! одговори некадашњи бенедиктинац, онај ђаво кога је и Црква најчешће хватала.

Сокар, уместо одговора, поче да загледа, на сликама између прозора и врата, билијарске штапове чији је свежањ било тешко објаснити због места где није било лепа који је састругала рука времена.

У томе тренутку, Бонебо остави билијар, с једним штапом у руци, и удари њиме грубо Марију рекавши јој:

— Ти си крива што сам промашио; али тебе промашити нећу, и тући ћу те све док не ућуткам тај твој језик.

Сокар и Ригу, који оценише да треба да се умешају, уђоше у кафану кроз врата према тргу, а на то се подиже толики рој мува, да се од њих скоро смрче. То је изазвало зврку сличну оној која се чује издалека из добошарске школе. После првога препада, дебеле муве с плавкастим трбухом, као и оне мале што пецају, и неколико коњских мува, понова заузеле своја места на прозорима где су, на три реда дасака чија се боја није видела од њихових упљувака, биле поређане улепљене боце као војници.

Марија је плакала. Добити батине од љубљеног човека пред својом супарницом јесте једно од оних понижења која не подноси никаква жена, ма на којој пречази друштвених степеница да се налази, и уколико се ниже налази, утолико је жешћи израз њене мржње; те ни Тонсарова кћи није видела ни Ригу ни Сокара; срушила се на једну столицу без наслона, ћутећи суморно и дивље, док ју је бивши свештеник пажљиво посматрао.

— Потражи један свеж лимун, Аглаја, рече чича-Сокар, и испери сама једну чашу столовачу.

— Добро сте учинили што сте послали кћер напоље, рече сасвим тихо Ригу Сокару, могла је добити смртни ударац.

И он погледом показа руку којом је Марија била дохватила једну столицу да је баци Аглаји на главу.

— Хајде, Марија, рече чича-Сокар и стаде пред њу, нико се овде не гађа столицама, ... а, ако би ми разбила које огледало, не би ми га платила млеком од твојих крава ...

— Чича-Сокаре, ваша кћи је права змија, али ни ја нисам ма ко, чујете ли! Ако нећете Бонебоа за зета, време је да му кажете нека игра билијара негде на другом месту, а не код вас! ... где губи сваки час по петифранак ...

Још у почетку те бујице речи које је Марија више викала него говорила, Сокар ју је обухватио око струка и избацио напоље, и поред њене цике и отпора. Било је крајње време, јер је Бонебо понова пошао од билијара, успламтевих очију.

— Неће се то тако свршити! довикну Марија Тонсар.

— Вуци се одатле! заурла Бонебо кога је Вијале држао обема рукама да не би учинио неко зло; иди до врага, или више никад нећу с тобом проговорити нити ћу те погледати.

— Ти? рече Марија добацивши Бонебоу поглед пун срџбе. Врати ми прво моје паре, па ћу те оставити госпођици Сокар, ако је она довољно богата да те задржи ...

После тих речи, видећи да Алкид Сокар једва задржава Бонебоа који је поскочио као тигар, Марија, уплашена, побеже на пут.

Ригу попе Марију у своја кола, да би је склонио испред разјареног Бонебоа, чији се глас чуо чак у Судријевој кући; затим, пошто је сакрио девојку, врати се да попије своју лимунаду посматрајући групу коју су чинили Плису, Амори, Вијале и кафански слуга, трудећи се да умире Бонебоа.

— Хајде, на тебе је ред да играш, јуначе! рече Амори, мали плав младић мутног ока.

— Уосталом, она је стругнула, рече Вијале.

Ако се икад ико показао изненађен, то је био Плису у тренутку кад је спазио лихвара из Бланжија да седи за једним столом и обраћа више пажње на њега, Плисуа, него на свађу двеју девојака. И нехотице, извршитељ је допустио да се на његовом лицу види оно чуђење које изазива сусрет са човеком на кога се љутимо, или коме спремамо зло, и одмах се вратио билијару.

— Збогом, чича-Сокаре, рече лихвар.

— Идем да вам доведем кола, одговори кафеџија; немојте се журити.

— Како да сазнам шта говоре ови људи играјући билијара? питао се Ригу који је у огледалу спазио лице кафанског слуге.

Тај слуга је био момак за сав посао: окопавао је Сокаров виноград, чистио кафану, билијарску собу, одржавао чистоћу у врту и залевао Тиволи, све за двадесет талира годишње. Ишао је увек без капута, осем у свечаним приликама, а од одела имао је само плаве платнене чакшире, тешке ципеле и прсник од пругастог баршуна, преко којег је опасивао платнену кецељу за рад кад је служио око билијара или у кафани. Та кецеља с узицама била је знамење његових дужности. Кафеџија је тога момка погодио приликом последњег сајма; јер у тој долини, као и у целој Бургоњи, људи се узимају на тргу за годину дана, сасвим онако као што се купују коњи.

— Како се зовеш ти? упита га Ригу.

— Мишел, вама на служби, одговори момак.

— Виђаш ли овде понекад чича-Фуршона?

— Двапут или трипут недељно, са г. Вермишлом, који ми даје по неколико суа да му јавим кад наиђе његова жена.

— Чича-Фуршон је ваљан човек, учен и паметан, рече Ригу, плати своју лимунаду и изиђе из те одвратне кафане кад виде да му је чича-Сокар довео кола пред врата.

Пењући се у кола, чича-Ригу спази апотекара, и позва га једним „Еј! господин-Вермите!“ Кад познаде богаташа, Вермит убрза корак, а Ригу му приступи и рече му на уво:

— Постоји ли какво средство које може тако да нагризе кожу да изазове праву болест, на пример пришт на прсту?

— Ако г. Гурдон хоће да пропише, постоји, одговори мали научник.

— Вермите, ником ни речи о томе, или ћемо да се посвађамо; али са г. Гурдоном можете разговарати и реците му да дође к мени прекосутра; пружићу му прилику да изврши прилично тешку операцију, да отсече један кажипрст.

После тога, некадашњи кмет, оставивши малог апотекара, попе се у своја кола поред Марије Тонсар.

— Је ли ти, змијо мала, рече јој и ухвати је за руку кад је привезао коњску узду за један прстен на предњој страни колскога кожног коша, и кад је коњ пошао уједначеним кораком, зар ти мислиш да ћеш Бонебоа

сачувати ако тако поступаш с њим?... Да си паметна, ти би му сама помогла да се ожени оном врећом пуном глупости, и онда би могла да се осветиш.

Марија се није могла уздржати да се не осмехне кад је одговорила:

— Ала сте ви препредени! Доиста сте учитељ свима нама!

— Слушај, Марија, ја волим сељаке; али нека се нико од вас не меша у моје ствари... Твој брат Никола, како рече Аглаја, трчи за Пекином. То није лепо, јер сам ја заштитник те девојчице; њој ћу да оставим тридесет хиљада франака, и хоћу лепо да је удомим. Чуо сам да Никола, уз помоћ твоје сестре Катарине, замало није убио јутрос ту јадну малишанку; кад видиш свога брата и сестру, реци им ово: „Ако оставите Пекину на миру, чича-Ригу ће спасти Николу од војске...”

— Та ви сте оличени ђаво, узвикну Марија; кажу да сте потписали уговор с њим... Може ли то да буде?

— Може, одговори озбиљно Ригу.

— Причали су нам о томе на поселу, али ја нисам веровала.

— Он ми је зајемчио да ми неће нахудити никакав напад на мене, да ме никад нико неће покрасти, да ћу поживети сто година без болести, да ћу успевати у свему, и да ћу, све до часа своје смрти, бити млад као петао од две године...

— То се види, рече Марија. И вама је ђаволски лако да спасете мога брата од војске...

— Ако он хоће, јер за то треба да прежали један прст, и то је све, рече Ригу; ја ћу му рећи како.

— Гле! зар идете горњим путем? рече Марија.

— Ноћу не пролазим више овуда, одговори бивши калуђер.

— Је ли због крста? рече простодушно Марија.

— Како ти то погађаш, обешењице једна! одговори тај врашки човек.

Стигли су били до места где је кантонски пут прокопан кроз једну малу узвишицу. Стране тога пролаза су прилично стрме, као на многим сличним путовима у Француској.

На крају тога прокопа, дугачког око стотину стопа, путеви за Ронкрол и Серне чине раскрсницу на сред које се уздиже крст. С једне или с друге стрмине, човек може да узме на око пролазника и да га убије сасвим изблиза утолико лакше што је цела узвишица покривена виноградима, те је злочинцу сасвим лако да ухвати бусију у жбуњу купина које расту овде-онде. Лако је погодити што лихвар, увек обазрив, није туда никад пролазио ноћу; у подножју тога брежуљка, који се зове Крстац, тече Тина. За освету или за убиство није се могло наћи погодније место, јер пут за Ронкрол води преко моста на Авони, испред ловачке куће, а пут за Серне прелази преко велике цесте, тако да између та четири пута, барског, вил-о-фејског, ронкролског и сернеског, убица може да бира којим ће се повући, и да збунује оне који би потрчали за њим.

— Тебе ћу да скинем с кола код улаза у село, рече Ригу кад је угледао прве куће у Бланжију.

— Због Анете, кукавице стара! узвикну Марија. Хоћете ли ви њу скоро да отпуштате? Ево има три године како је код вас! . . . Али се ваша стара добро држи. . . Не да Бог!

IV

ТРИЈУМВИРАТ ИЗ ВИЛ-О-ФЕЈА

Обазриви лихвар захтевао је од своје жене и од Жана да лежу у сумрак и да устају у зору, доказујући им да на кућу неће никад нико напасти ако он буде седео до поноћи и устајао доцкан. И тако је не само био потпуно миран од седам сати увече до пет сати ујутру, него је још навикао жену и Жана да не буде ни њега ни Агару, чија је соба била иза његове.

И зато, сутрадан ујутру, око пола седам, госпођа Ригу, која се сама старала о дворишту за живину, заједно са Жаном, закуцала је бојажљиво на врата од собе свога мужа.

— Господине Ригу, рече она, казао си да те пробудим.

Звук тога гласа, женино држање, њен плашљив изглед док се покоравала једној заповести чије је извршење могло бити и рђаво примљено, одавали су потпуно самоодрицање у којем је живело то јадно створење, и љубав коју је осећало према томе вештом угњетачу.

— Добро! повика Ригу.

— Треба ли да пробудим Анету? упита она.

— Не, остави је нек спава! Била је на ногама целе ноћи! одговори он озбиљно.

Тај човек је био озбиљан увек, чак и кад је допуштао себи да се мало нашали. Анета је, доиста, прошле ноћи отварала врата Сибилеу, Фуршону и Катарини Тонсар, који су сви дошли у различито време, између једанаест и једног сата по поноћи.

Десет минута после тога, Ригу, обучен брижљивије него обично, сишао је и рекао жени једно „Доброј'тро, стара!“ које је њу усрећило више него да је пред својим ногама видела генерала де Монкорне.

— Жане, рекао је бившем искушенику, немој се удаљавати од куће, пази да ме не покраду, била би већа штета твоја него моја.

Удружујући тако благост и осорљивост, храбрење и брецање, тај вешти себичњак је учинио да му његова три роба буду тако верни, тако одани, као пси.

Ригу, прошавши опет горњим путем, да би обишао Крстац, стиже на трг у Суланж око осам сати.

У часу кад је привезивао узде за куку најближу вратима са три степенице, отвори се један капак. Судри показа своје рошаво лице којем су два мала црна ока давала шеретски израз.

— Да се најпре мало прихватимо, јер у Вил-о-Феју нећемо ручати пре једног сата.

Он тихим гласом позва служавку, младу и лепу као што је била и она код Ригуа, која сиђе нечујно,

и којој нареди да изнесе комад шунке и хлеба; затим оде сам у подрум да донесе вина.

Ригу је, по хиљадити пут, загледао ту трпезарију с подом од храстовине, с украшеном таваницом, пуну лепих обојених ормара, обложену дрветом у висини наслона, украшену лепом пећи и скупоценим зидним сатом, који су некад припадали госпођици Лагер. Наслони на столицама имали су облик лире, дрво им је било бело обојено, седишта од зелене коже с позлаћеним клинцима. Сто, од правог махагонијевог дрвета, био је покривен увоштањеним платном зелене боје са загаситим преливањем и зеленим ивицама. Под, од ситних дашчица, које је Ирбен свако јутро брижљиво глачао, показивао је како некадашње собарице умеју да заповедају послузи.

— Ех! скупо је то, рече Ригу у себи. У мојој се трпезарији једе исто тако добро као и овде, а ја вучем камату од новца који бих морао да потрошим на ову непотребну раскош. — А где је госпођа Судри? обрати се он кмету из Суланжа, који се појави наоружан једном великом боцом.

— Она спава.

— А ви је не узнемиравате кад спава, рече Ригу.

Бивши жандарм кресну оком обешечаки, и показа шунку коју је приносила Жанета, његова лепа служавка.

— Овако сладак залогај вреди, рече кмет; то је домаћи производ! јуче је начета...

— Пријатељу, ову вам још нисам видео. Где сте је упецали? рече некадашњи бенедиктинац на уво Судрију.

— Она је као и шунка, одговори жандарм намигнувши понова; имам је од пре осам дана.

Жанета, још у ноћној капи и краткој сукњи, босонога у папучама, навукла је само ту сукњу преко кошуље, како то сељанке раде, а преко груди прекрстила мараму која није потпуно скривала свеже и младе дражи, и није изгледала мање примамљива од шунке коју је Судри хвалио. Омалена, округлих облика, показивала је наге мишице, прошаране црвенилом, на чијем су крају крупне шаке с рупицама, са прстима кратким и на врху лепо заобљеним, показивале снажно здравље. То је била права Бургоњчица, црвена у лицу, али белих слепоочница, врата и ушију; кестењаве косе, очију повучених навише према ушима, широких ноздрва, пуних усана, с нешто маља по образима; живахна израза који је био умерен притворно скромним држањем, једном речи, оличење служавке враголице.

— Часте ми, Жанета личи на ову шунку, рече Ригу. Да немам Анету, волео бих имати Жанету.

— Једна вреди колико и друга, рече бивши жандарм, јер је ваша Анета блага, плава, умиљата... Како је госпођа Ригу?... спава ли?... додаде одједном Судри, да би показао Ригуу како и он уме да се шали.

— Она устаје кад и наш петао, одговори Ригу; али леже као кокошке. Ја остајем да читам новине. С вечери и ујутру, жена ме оставља да спавам, не би ушла к мени ни за шта на свету...

— Овде је сасвим друкчије, одговори Жанета. Госпођа остаје с гостима да игра карте; има их поне-

кад и петнаесторо у салону; господин леже у осам сати, а устајемо рано...

— То се вама само чини друкчије, рече Ригу, а у ствари је исто. Дакле, лепо моје дете, дођите ви к мени, а ја ћу послати Анету овамо, биће и исто и опет друкчије.

— Угурсузе стари, постидео си је, рече Судри.

— Шта, жандару! зар само једног коња мислиш да држиш у штали?... Најзад, сваки тражи срећу тамо где је налази.

Жанета, по заповести свога господара, оде да му спреми што треба за облачење.

— Зацело си јој обећао да ћеш се њој оженити када ти умре жена? упита Ригу.

— У нашим годинама, одговори жандарм, остаје нам само тај начин!

— Са славољубивим девојкама то би био начин да човек брзо остане удовац, ... одговори Ригу, нарочито ако госпођа Судри буде пред Жанетом говорила о томе како се сапуњају степенице.

На те речи замислише се оба мужа. Кад је Жанета јавила да је све готово, Судри јој рече „Ходи да ми помогнеш!” таквим гласом да се бивши бенедиктинац насмешио.

— И то је једна разлика, рече он; ја бих тебе оставио с Анетом без икаквог страха, пријатељу.

Четврт сата после тога, Судри, у свечаном оделу, попе се у оплетена кола, и два пријатеља кренуше за Вил-о-Феј обилазећи језеро Суланж.

— А онај дворац тамо?... рече Ригу кад су стигли на место одакле се дворац видео с профила.

Стари револуционар изговорио је те речи с нагласком кроз који је пробијала мржња коју сеоске ћифте осећају према великим дворцима и великим поседима.

— Док сам ја жив, надам се да ћу га гледати таквог какав је, одговори бивши жандарм. Гроф де Суланж био је мој генерал; учинио ми је добро; могао ми је да лепо уредим пензију, а управу над имањем оставља Липену, чији се отац тамо обогатио. После Липена доћи ће други, и, докле год буде Суланжових, тако ће се радити... С тим људима је лако, они не закидају никој ништа, а и њима добро иде...

— Е! али генерал има троје деце која се можда неће слагати после његове смрти; једнога дана, зет и синови ће сматрати за пробитачније да имање такво какво је продаду трговцима с којима ћемо ми умети да изиђемо на крај.

Дворац Суланж указа се понова као да пркоси распопу.

— Е! јест, у оно време зидало се лепо!... узвикну Судри. И г. гроф сад штеди своје приходе, да би од Суланжа могао да створи мајорат.

— Пријатељу, одговори Ригу, мајорати ће се укинути.

Пошто је тиме било исцрпено поглавље о новчаним стварима, њих двојица почеше да претресају обостране вредности својих собарица, на наречју и

сувише бургоњском да би се могло штампати. Тај неисцрпни предмет одведе их тако далеко, да су већ угледали среско место у којем је владао Гобертен, и које је толико занимљиво да ће и људи којима се највише хита допустити да се ту мало задржимо.

Име Вил-о-Феј, иако необично, може лако да се објасни (на галско-латинском језику, *villa in fago*, град у шуми). Ово име довољно казује да је некада била покривена шумом делта коју образује Авон при својем ушћу у реку која се пет миља даље одатле улева у Јону. Некакав Франк сазидао је за цело замак на брегу који, ту, почиње да се спушта, док се благим нагибом не изгуби у дугачкој равници где је Леклерк, посланик, купио себи имање. Раздвојивши ову делту широким и дубоким ровом, освајач је загосподарио долином с места одакле му је било лако да наплаћује мостарину од путника и да збира ујам од млинова.

Тако је постао Вил-о-Феј. А где год се учврстила каква феудална или црквена власт, ту је настајала живост, подизала су се насеља, а доцније и вароши, кад је само место могло да привуче, да развије или да оснује индустрију. Поступак који је применио први Жан Руве, да спушта дрва реком низ воду, и потреба да се нађе погодно место за њихово слагање, створили су Вил-о-Феј који је, дотле, у поређењу са Суланжом, био обично село. Вил-о-Феј постаде стовариште за шуме које се, на простору од дванаест миља, шире обалама двеју река. За хватање дрва, за њихово разврставање, за грађење сплавова које Јона

носи у Сену, потребни су били многи радници. Људство је створило потрошњу и изазвало трговину. И Вил-о-Феј, који није имао ни шест стотина становника крајем XVI века, имао их је на две хиљаде 1790, а Гобертен је попео тај број на четири хиљаде. Ево како:

Кад је Законодавна скупштина извршила нову поделу земље, Вил-о-Феј, који се налазио на месту где је, географски, била потребна среска власт, оцењен је као погоднији од Суланжа за седиште те власти. Среско начелство довело је првостепени суд и све чиновнике једнога среског места. Нагли пораст становништва у Паризу, повећавајући вредност и тражену количину дрвета за гориво, морао је повољно утицати и на трговину у Вил-о-Феју. Гобертен је засновао своје ново богатство на томе новом изгледу, погодивши како ће мир да утиче на париско становништво које се доиста, од 1815 до 1825, намножило више него за једну трећину.

Положај Вил-о-Феја одредило је само земљиште. С једне и с друге стране брега ређала су се пристаништа. Брана за заустављање дрвета била је испод брежуљка на којем се простирала шума Суланжа. Између те бране и вароши налазило се предграђе. Доња варош, подигнута у ширем делу делте, спуштала се до саме воде у Авонском језеру.

Изнад доње вароши, на висини где је шума раскрчена још пре триста година, око пет стотина кућа с вртovima обухватају ту узвишицу са три стране, а пред сваком од њих шири се прекрасан изглед који

пружају светлуцава површина Авонског језера и његове обале пуне сплавова у изградњи и огромних наслага дрвета. Вода којом плови дрво низ реку, као и лепа водопада Авоне, који, пре њеног ушћа у реку, покрећу витлове воденица и пуне јазове неколиких фабрика, образују слику пуну живота, утолико занимљивију што је уоквирена густим шумским зеленилом, и што дугачка долина Бара чини дивну супротност тамној позадини изнад Вил-о-Феја.

Према тој слици широких размера, главна цеста која прелази воду преко једнога моста, на четврт миље од Вил-о-Феја, додирује алеју јабланова где се налази још једно мало предграђе око поштанске станице, поред једног великог салаша. Кантонски пут исто тако скреће да би изишао на тај мост и ту се спојио са главном цестом.

Гобертен је сазидао себи кућу на земљишту у делти, с планом да ту створи трг који ће учинити да доња варош буде лепа исто онолико колико и горња. То је била модерна кућа од камена, с балконом од ливенога гвожђа, с ребреницама, с лепо обојеним прозорима, без другог украса осем уске грчке шаре испод самога крова, покривена шкриљцем, само с једним спратом и таваном, с лепим двориштем, и позади с енглеским вртом који је запљускивала вода Авоне. Господски изглед те куће приморао је среско начелство, привремено смештено у једној страњари, да дође преко пута, у палату коју је морао да сазида округ, на наваљивање посланика Леклерка и Ронкрола. Ту је и општина подигла свој дом. Суд, исто

тако смештен у закупљеној згради, доби своју палату која је недавно довршена, тако да је Вил-о-Феј имао да захвали заузимљивости свога кмета за читав низ врло лепих модерних грађевина. Жандармерија је подизала за себе касарну на четвртој страни тога пространог трга.

За те промене, којима су се становници поносили, требало је захвалити Гобертеновом утицају. Он је, неколико дана раније, добио крст Легије части, приликом краљевог имендана. У тако уређеној вароши, скоро подигнутој, није било ни аристократије ни племства. И зато су грађани из Вил-о-Феја, поносни са своје независности, сви пристали уза сељаке у њиховој распри с једним царским грофом који је прешао на страну Реставрације. У њиховим очима, тлачиоци су били потлачени. Дух те трговачке вароши био је тако добро познат влади, да је она тамо поставила за среског начелника човека помирљивог духа, ученика свога стрица, чувенога де Липоа, једнога од оних људи навикнутих на погађања, упознатих са захтевима сваке владе, које политички чистунци, који раде и горе ствари, називају поквареним људима.

Унутрашњост Гобертенове куће била је украшена прилично једноставним проналасцима савремене раскоши. Ту су се налазили богати тапети с позлаћеним ивицама, полијелеји од бронзе, намештај од махагонија, велике лампе, округли столови с мермерним плочама, бели порцелан с танким златним ивицама за послатице, столице са седиштем од црвене

коже и слике рађене воденим бојама у трпезарији, намештај превучен плавом вуненом тканином у салону, све хладно и до крајности упрошћено, али што се у Вил-о-Феју сматрало за последњу реч сарданапалске раскоши. Госпођа Гобертен играла је ту улогу веома елегантне жене, пазила на формалности и успијала у четрдесет петој години као кметица сигурна у себе, и која има свој двор.

Зар кућа Ригуа, кућа Судријева и кућа Гобертенова нису, за онога ко познаје Француску, савршене претставнице села, варошице и среског места?

Иако није био ни духовит ни даровит човек, Гобертен је изгледао и духовит и даровит; за оштрину својег погледа и своје речи он је имао да захвали својој превеликој жудњи за новцем. Он није желео богатство ни за своју жену, ни за своје две кћери, ни за свог сина, ни за себе самога, ни ради породице, ни ради угледа који даје новац; осем своје освете, која је била његов разлог за живот, он је волео да обрће новац као Нисенжан, који, кажу, стално звецка новцем у оба своја џепа одједанпут. Посао је био живот тога човека; и, ма да му је трбух био пун, он је радио као човек празног трбуха. Направити сплетку, напакостити некому, оштетити га, преварити га; трговачке ујдурме, рачуни које је требало полагати или примати, грдње, свађе око новца, све је то њега веселило као оне слуге на позорници, одржавало му правилан крвоток, али му исто тако разносило и жуч по телу. Ишао је час тамо час овамо коњем, колима, водом, на продаје, на лицитације, у Париз,

увек мислећи на све, држећи у својим рукама хиљаду конаца и не мрсећи их никад.

Живахан, одлучан у покретима као и у мислима, омален, кратких ногу, здепаст, оштрога њуха, ватреног ока, начуљених ушију, био је налик на ловачког пса. Његово смагнуто, мрко и сасвим округло лице, с којег су стрчале опаљене ушне шкољке, јер је обично носио меку капу, било је у складу с тим карактером. Нос му је био прћаст, стиснуте усне нису се никад отварале за љубазну и предусретљиву реч. Његови густе залисци образовали су два црна и сјајна жбуна испод двеју јако црвених јагодица, и губили се у његовој вратној марами. Његова коса, природно таласаста као на власуљи каквога старог судије, проседа, чинило се да је увијена на ватри која је загревала његову мрку лобању, која је светлукнула у његовим сивим очима окруженим ситним борама, без сумње због његове навике да стално жмирка гледајући кроз поље на јаком сунцу, и лепо је допуњавала његов лик. Сув, мршав, жу-стар, он је имао маљаве руке с кривим и чворноватим прстима, као људи који себе не штеде. То држање се свиђало људима с којима је он радио, јер се показивао увек весео; умео је много да говори а да не каже ништа од онога што хоће да прећути; писао је мало, како би могао да порекне оно што би било неповољно за њега ако би се случајно изрекао. Књиге му је водио један благајник, поштен човек, какве људи Гобертеновог карактера увек умеју да пронађу, и које, у својем интересу, прве обмањују.

Кад су се мала Ригуова кола указала, око осам сати, у дрвореду који се иза поште пружа дуж реке, Гобертен, у својој мекој капи, у чизмама, у капуту, већ се враћао с пристаништа; он убрза корак погодивши да се Ригу кренуо на пут само због онога крупног посла.

— Здраво, апсанцијо; здраво, мудра главо, рече он потапкавши по трбуху и једнога и другог свог посетиоца. Имамо да разговарамо о пословима, и разговараћемо о њима с чашом у руци, не био који сам! то се друкчије не ради.

— Требало би онда да сте се ви досад угојили, рече Ригу.

— Растржем се ја на сто страна; нисам се, као ви, ограничио на своју кућу, нити се олењиио као ислужени војник... А! ви сте то лепо удесили, вери ми! можете да радите и грејући се уз ватру, с трбухом за столом, седећи на наслоњачи, ... муштерије долазе вама на ноге. Али уђите, молим вас! кућа вам је на расположењу докле год хтеднете остати.

Један слуга у плавој ливреји са црвеним испускама приђе, ухвати коња за узду и одведе га у двориште где су се налазиле споредне зграде и штале.

Гобертен остави своја два госта да се шетају по врту, и врати се чим је издао заповести за ручак.

— Дакле, вучићи моји, рече он тарући руке, људи су видели да је жандармерија из Суланжа у свануће отишла ка Коншу; зацело хоће да хапсе оне што су осуђени због шумских преступа... Тако ми

поштења! вруће је! вруће! ... Досад, додао је погледавши у сат, зацело су већ сви похватани.

— Вероватно, рече Ригу.

— А шта се говори у селу? шта је одлучено?

— Шта има да се одлучује? запита Ригу. Нас се то ништа не тиче, додао је погледавши у Судрија.

— Како! ништа се вас не тиче? А ако Баре буду продате онако како смо смислили, ко ће да заради пет или шест стотина хиљада франака? Ваљда ја сам? Нисам ја толики газда да могу избљувати два милиона, кад су ми на врату троје деце коју треба збринути и жена која не зна шта троши; мени су потребни ортаци. Зар апсанција није спремио новац? Ниједан од његових хипотекарних дужника није заостао с каматом, а он више и не даје новац осем на менице у промету, за које одговарам ја. Ја могу да уложим осам стотина хиљада франака; мој син, судија, двеста хиљада; рачунамо и на апсанцију за двеста хиљада; а с колико ћете ући у ортаклук ви, мудра главо?

— За остатак, рече хладно Ригу.

— Е! што бих волео да завучем руку тамо где вам је срце! рече Гобертен. А како ћете да поступите?

— Поступићу као и ви; реците ваш план.

— Мој план јесте да узмем двапут више, па да половину препродам онима који хтедну у Коншу, у Сернеу и у Бланжију, одговори Гобертен. Чича-Судри имаће своје муштерије у Суланжу; а ви ваше овде. Ту неће бити никакве забуне; него како ћемо да се

споразумемо нас тројица? како ћемо поделити велике делове?...

— Боже мој! ништа није простије од тога, рече Ригу. Ја, пре свега, нећу да сметам никоме, узећу шуму заједно с мојим зетом и са Судријем-оцем; та шума је толико посечена да вас зацело не мами; остало нека буде ваше; то вреди таман онолико колико сте ви спремили пара!

— Хоћете ли нам то потписати? рече Судри.

— Писмено не би вредело ништа, одговори Гобертен. Уосталом, ви видите да ја играм с отвореним картама; ја имам потпуно поверење у Ригуу, нека он буде купац.

— Мени је то довољно, рече Ригу.

— Стављам само један услов, да ја добијем кућицу за ловачке састанке, зграде поред ње и педесет јутара унаоколо; тих педесет јутара ћу вам платити. Од те кућице хоћу да начиним себи летњиковац, близу је моје шуме. Госпођа Гобертен... , госпођа Изаура, како хоће да је зовемо, начиниће од ње своју вилу, каже.

— Пристајем, рече Ригу.

— Е! међу нама буди речено, настави Гобертен тихим гласом, пошто се осврнуо на све стране и пошто се уверио да их нико не може чути, мислите ли ви да би неко и од тих људи могао да учини нешто?

— Шта, на пример? упита Ригу који никад није хтео да разуме само упола исказану мисао.

— То да најогорченији међу њима, а уз то сигурне руке, просвира куршум поред грофових ушију... , колико да га изазове?...

— То је човек који би потрчао за овим и ухватио га.

— Онда, на Мишоа?

— Мишо не би то вешао на велика звона, него би испитивао, уходио и најзад би пронашао и човека и оне који су га наоружали.

— Имате право, одговори Гобертен. Требаће да се побуне бар тридесеторо њих одједанпут, неке ће од њих послати на робију, ... уосталом, узећемо оне којих будемо хтели да се отресемо, пошто нам послуже. Ви већ имате двојицу-тројицу убојица, Тонсарове, на пример, и Бонебоа...

— Тонсар смишља нешто, рече Судри, знам ја њега, ... а ми ћемо га још загрејати преко Водоајеа и Куртекиса.

— Куртекис је мој човек, рече Ригу.

— А ја имам Водоајеа у шакама.

— Само обазриво! рече Ригу, пре свега, обазриво!

— Шта, мудра главо, да не мислите случајно да не треба разговарати о стварима иако иду овако како иду?... Ми нити се тужакамо, нити хапсимо људе, нити купимо гране по шуми, нити пабирчимо... А ако се г. гроф снађе, ако експлоатацију Бара уступи каквом закупцу порезе, онда не спремајте котарице, обрали смо бостан, и ви ћете изгубити можда више него ја... Ово што говоримо, то је међу нама, и остаће међу нама, јер ја зацело нећу рећи Водоајеу ни-

шта што не бих могао да поновим и пред Богом и пред људима. . . Али није забрањено предвиђати догађаје и користити се њима кад наиђу. . . Сељаци из овог кантона не виде даље од носа; генералови захтеви, строгост и гоњење од стране Мишоа и његових чувара, силно су их озлоједили; данас се то још и погоршало, и ја бих се опкладио да ће бити русваја са жандармеријом. . . А сад, хајдемо на ручак.

Госпођа Гобертен придружи се својим гостима у врту. То је била жена доста бела, са дугим енглеским увојцима који су јој падали низ образе, која се показивала осетљива и пуна врлина, која се претварала да није никад познала љубав, која је са свим чиновницима претресала платонско питање, и којој је поклањао нарочиту пажњу државни тужилац, њен *ra t i t o*,¹ како је говорила. Она је носила капе с тракама, али је радо ишла и гологлава, и сувише је воле-ла плаву и бледо ружичасту боју. Играла је, понашала се младалачки у четрдесет петој години; али је имала велике ноге и врло ружне руке. Хтела је да је сви зову Изауром, јер је, и поред своје смешне извештачености, имала толико укуса да јој се име Гобертен чинило ружно; имала је бледе очи и косу неодређене боје, налик на прљаву жуту памучну материју. Најзад, на њу су се угледале многе младе личности које су својим погледима стрељале небо и правиле се анђели.

— Дакле, господо, рече она поздрављајући се с

¹ Удварац. — Прим. прев.

њима, имам да вам саопштим једну важну вест! Жандармерија се вратила. . .

— Је ли кога ухапсила?

— Никога! Генерал је, унапред, тражио помиловање за све њих. . . И добио га је у славу срећне годишњице краљевог повратка међу нас.

Три ортака се згледаше.

— Тај дебели оклопник је лукавији него што сам ја мислио! рече Гобертен. Хајдемо за сто, треба да се утешимо; напослетку, игра није изгубљена, само је одложена; сад ви, Ригу, гледајте како ћете. . .

Судри и Ригу вратише се преварени у очекивању, не могавши да смисле ништа што би изазвало катастрофу која би њима донела користи, и ослањајући се, као што им је рекао Гобертен, на случај. Као неки јакобинци, првих дана Револуције, огорчени, пометени добротом Луја XVI, који су изазивали строге мере од стране двора да би створили анархију која је за њих претстављала богатство и моћ, страшни противници грофа де Монкорне положише своју последњу наду у строгост с којом ће Мишо и његови чувари поступати према новим преступима. Гобертен им је обећао своју помоћ, не дајући им обавештења о својим саучесницима, јер није хтео да се сазна за његове везе са Сибилеом. Ништа није равно ђутљивости човека Гобертеновог кова, осем можда ђутљивост једног бившег жандарма или једног распопа. Та завера је могла уродити плодом, или, боље рећи злом, само преко тројице таквих људи које су прекалили мржња и рачун.

ПОБЕДА БЕЗ БОРБЕ

Страховање госпође Мишо било је последица оне видовитости коју даје истинска страст. Заузета искључиво једним бићем, душа најзад обухвати морални свет који то биће окружава, и види јасно све у њему. У својој љубави, жена има предосећања која је узнемиравају доцније у материнству.

Док је јадна млада жена ослушкивала те нејасне гласове који долазе из непознатих простора, у крчми код Великога-И-зеленог дешавало се доиста нешто што је претило животу њенога мужа.

Око пет сати изјутра, они који су први устали у пољу видели су кад је прошла жандармерија из Суланжа, идући ка Коншу. Та се вест брзо распрострла, и они којих се то питање тицало били су прилично изненађени кад чуше од људи с брда да је један одред жандармерије, под командом поручника из Вил-о-Феја, прошао кроз барску шуму. Самим тим што је био понедељак, већ је постојао разлог да радници дођу у крчму; али је сутрадан падала и годишњица повратка Бурбона, и ма да редовним гостима Тонсарове јазбине није био потребан тај знаменити догађај (како се тада говорило) за оправдање њиховог присуства код Великога-И-зеленог, они нису пропуштали да га врло гласно славе чим би им се учинило да виде и сенку каквог државног службеника.

Ту су се нашли Водоаје, Тонсар и његова породица, Годен који је у неколико њој припадао, и један стари радник виноградар по имену Ларош. Тај човек је живео од данас до сутра, и био је један од оних преступника које је дао Бланжи за руљу чији је задатак био да излечи генерала од његове страсти за парничењем. Бланжи је дао још три друга човека, дванаест жена, осам девојака и петорицу девака, за које су имали да одговарају њихови мужеви и оцеви, све пуки сиромаси; али је то у ствари била и једина права сиротиња. Година 1823 обогатила је виноградаре, а требало је да им и 1826, због обилне бербе, донесе много новаца; радови које је предузимао генерал на својем имању исто су тако дали прилике за зараду становницима из три околне општине, те није било лако наћи у Бланжију, у Коншу и у Сернеу сто двадесет правих сиромаша; у томе се успело само на тај начин што су се покупили жене, мајке и бабе оних људи који су имали нешто имања, али које саме нису имале никакве својине, као Тонсарова мајка. Тај Ларош, стари радник и преступник, није био ни за шта; он није имао, као Тонсар, врелу и покварену крв; био је само пун подмукле и хладне мржње, радио је ћутећи, увек намргођен; рад му је био мрзак, а могао је да живи само ако ради; црте су му биле грубе, њихов израз одвратан. И поред својих шездесет година, имао је довољно снаге, али су му леђа ослабила, те је ишао погурен; није видео пред собом никакву будућност, није имао ни стопе своје земље, а завидео је онима

који су је имали; и зато је у барској шуми био немилосрдан: уживао је да ствара тамо непотребну пуштош.

— Хоћемо ли пустити да нас воде? говорио је Ларош. После Конша, они ће доћи у Бланжи; ја сам у поврату, не гине ми три месеца затвора.

— Шта се може против жандармерије, стари бекријо? рече му Водоаје.

— Шта! а зар не можемо косама да посечемо ноге њиховим коњима? Они ће се брзо наћи на земљи; пушке им нису пуне, и, кад буду видели да нас има десеторица против једнога, мораће да се повуку. Ако устану три села и убију два или три жандарма, могу ли се послати на губилиште сви? Мораће они да попусте, као тамо доле у Бургоњи, где су, због једне такве ствари, послали цео пук. Ба! пук је отишао; а сељаци су продужили да иду у шуму у коју су ишли годинама, као и овде.

— Глава за главу, рече Водоаје, боље би било убити само једнога; али, онако, без опасности, тако да буде доста свим а р м и н а ц и м а овуда.

— Кога од тих силеција? упита Ларош.

— Мишоа, рече Куртекис; Водоаје има право, има потпуно право. Видећете, кад једног шумара поједе помрчина, неће се лако наћи други да пази ни на дању. А сад су ту и дању и ноћу... Ђаволи проклети!

— Ма куда да пођете, рече стара Тонсаровица, која је имала седамдесет година и која показује смежурано лице, избушено са хиљаду рупа и са два зелена ока, окружено прљаво белом косом чији су

праменови вирили испод црвене повезаче; ма куда да пођете, наиђете на њих, и они вас заустављају; прегледају вам товар; и ако има само једна отсечена грана, макар само један лесков прут, одузеће вам цео товар, а вас ће одмах тужити; тако су казали. Проклетници! не можете их преварити, и, ако сумњају на вас, увек вам дреше товар... Има их тројица паса који сви заједно не вреде две паре; ако се и побију, неће опустети Француска!

— Мали Вател још и није тако опак! рече Тонсаровица снаха.

— Тај вам ради свој посао као и други, рече Ларош; ако је нешто смешно, добро, и он се смеје с вама; али вам зато неће прогледати кроз прсте; он је најгори међу њима, прави бездушник, као и г. Мишо...

— Има лепу жену тај г. Мишо, рече Никола Тонсар.

— Трудна је, рече стара мајка; али, ако и даље буде ишло овако, лепо ће јој крстити сина кад га роди.

— Ах! ти а р м и н а ц и Паризлије, рече Марија Тонсар, с њима нема шале... а ако се кадгод и нашале, ипак ће вас оптужити, нити маре за вас, као да се и нису шалили...

— А ти си покушала да се шалиш с њима? рече Куртекис.

— Него шта!

— Најзад, рече Тонсар одлучно, то су људи као и други: може се с њима изићи на крај!

— Богме, не може, одговори Марија настављајући своју мисао, ти се никако не шале; не знам шта им то дају, јер, најзад, онај из павиљона је ожењен; али Вател, Гајар и Стенжел нису; немају никога у нашем крају, нема жене која би њих хтела...

— Видећемо како ће бити о жетви и о берби, рече Тонсар.

— Неће спречити пабирчење, рече стара.

— То се не зна, одговори њена снаха. Њихов Гроазон каже тако да ће г. кмет објавити наредбу да не може пабирчити нико без сиротињског уверења; а ко ће да даје та уверења? Опет он! и неће их дати много. Исто ће тако забранити и да се улази у њиве пре него што буде однесен и последњи сноп...

— Та тај оклопник хоће живе да нас побије! узвикну Тонсар изван себе.

— То сам тек јуче чула, одговори његова жена, кад сам Гроазона послужила чашицом вина да бих од њега нешто дознала.

— То је срећан човек! рече Водоаје; сазидали су му кућу, нашли му добру жену, пун је пара, носи се као краљ... Ја сам био пољак двадесет година, и за тих двадесет година зарадио сам само костобољу.

— Јест, он је срећан, рече Годен, има имања...

— А ми седимо као будале, што и јесмо! узвикну Водоаје; хајде бар да видимо шта се то ради у Коншу; они тамо нису стрпљивији него ми...

— Хајде, рече Ларош који се није држао сасвим сигурно на ногама; ако не смакнем бар једнога или двојицу, не био који сам.

— Ти! рече Тонсар, по теби, могли би одвести читаву општину! али ја, само ако дирну у стару, ено моје пушке, и она неће промашити.

— Знајте, рече Ларош Водоајеу, ако поведу једног јединог човека из Конша, један жандарм мора платити главом!

— Тако рече чича-Ларош! узвикну Куртекис.

— Тако рече, прихвати Водоаје, али не учини, нити ће учинити... — А шта би ти то и вредело, ако баш хоћеш да те премлате?... Глава за главу, боље је убити Мишоа...

За све то време, Катарина Тонсар је стражарила пред вратима крчме, како би могла јавити дружини да ућути ако неко прође. Иако су им ноге клецале, они више излетеше него што изиђоше из крчме, и њихово ратоборно расположење поведе их ка Коншу путем који, за четврт миље отприлике, иде поред барских зидова.

Конш је био право бургоњско село, само с једном улицом, кроз коју пролази главна цеста. Куће су биле сазиране неке од опека, неке од ћерпича; али су изгледале бедно. Долазећи окружним путем из Вил-о-Феја, село се видело са стране, и онда је чинило приличан утисак. Између главне цесте и ронкролске шуме, која настаје тамо где барска шума престаје, и која се види на висини, текла је једна речица, а неколико кућа доста лепо груписаних оживљавале су предео. Црква и парохијски дом образовали су засебну групу, и видели су се кроз вратнице барскога парка који је допирао дотле. Пред црквом се налазио трг

окожу дрветима, на којем злонамерници из Великога-Изеленог опазише жандармерију и тада удвојише своје журне кораке. У том тренутку, три коњаника изиђоше на вратнице према Коншу, и сељаци познадоше у њима генерала и његовог слугу, са Мишоом, шумаром, који се трком упутише тргу; Тонсар и његови стигоше тамо неколико минута после њих. Преступници, људи и жене, нису се нимало опирали, сви су били ту на окупу између петорице жандарма из Суланжа и још петнаесторице који су дошли из Вил-о-Феја. Цело село било се слегло ту. Деца, оцеви и мајке затвореника ишли су тамо и овамо, и доносили им оно што ће им бити потребно за време док буду у затвору. Било је прилично занимљиво погледати тај сељачки свет, озлојеђен, али миран, као да је увидео да се мора покорити. Говориле су једино старе и младе жене. Деца и девојчице пели су се на гомиле дрвета и камења да боље виде.

— Изабрали су леп дан те крвопије! дошли су на празник...

— А ви ћете пустити да вам тако одведу човека? Шта ће бити с вама за ова три месеца, кад једино може нешто да се заради, и кад се наднице најбоље плаћају?...

— Лопови су ови!... одговори жена гледајући мрко у жандарме.

— Шта је, стара, што се мрштите? рече јој поднаредник. Знајте да ћемо вас очас стрпати у затвор ако нас почнете вређати.

— Нисам ја ништа казала, похита да одговори жена, понизно и преплашено.

— Ја чух малочас неке речи због којих бисте лако могли да се покајете.

— Мир, децо, мир! рече кмет из Конша, који је био и управник поште. Шта врага! ти људи извршују наредбе својих старијих.

— То је истина, све је то масло онога из Бара... Али полако само!

У том тренутку, генерал стиже на трг, и његов долазак изазва жагор који њега нимало не узнемири; он приђе право жандармеријском поручнику из Вил-о-Феја, и пошто му је рекао неколико речи и предао му један лист хартије, официр се окрете својим људима и рече им:

— Пустите затворенике, генерал је добио за њих помиловање од краља.

У том тренутку, генерал де Монкорне је разговарао са кметом из Конша; и, пошто су изменили неколико речи тихим гласом, овај, окренувши се кривцима који су се били спремили да преноће у затвору, и сад се веома зачудили својој слободи, рече им:

— Пријатељи, захвалите г. грофу, он је изradio поништај ваших осуда; тражио је за вас милост у Паризу, и добио је поводом годишњице краљевог повратка... Надам се да ћете се убудуће понашати боље према човеку који тако лепо поступа с вама, и да ћете отсад поштовати његову својину... Живео краљ!

И сељаци повикаше: „Живео краљ!” одушевљено, да не би викали: „Живео гроф де Монкорне!”

Тај приказ је мудро смислио генерал, у споразуму с окружним начелником и са државним тужиоцем; јер је требало показати чврстину, да би се очувао углед месних власти и да би се сељаци заплашили, а у исто време поступити благо, пошто је питање било веома шкакљиво. Доиста, у случају да се наиђе на отпор код сељака, влада би се нашла у великој неприлици. Као што је рекао Ларош, није се могла послати на губилиште цела једна општина.

Генерал је позвао на ручак кмета из Конша, поручника и поднаредника. Злонамерници из Бланжија остадоше у крчми у Коншу, где ослобођени кривци потрошише на пиће новац који су били понели да им се нађе у затвору, а људи из Бланжија придружише се томе весељу, јер сељаци називају *веселем* сваку своју забаву. Пити, свађати се, потући се, јести и вратити се кући пијан и болестан, то је „веселе.”

Гроф је био дошао кроз вратнице према Коншу, али је при повратку провео своја три госта кроз шуму, да им покаже почињену штету, те да они сами оцене колико је важно то питање.

У тренутку кад се Ригу, око подне, враћао у Бланжи, гроф, грофица, Емил Блонде, жандармеријски официр, поднаредник и кмет из Конша довршавали су ручак у оној величанственој и сјајној трпезарији кроз коју је прошла Буреова раскош, и коју је описао Блонде у својем писму Натану.

— Штета би била напустити овакву лепоту, рече жандармеријски поручник који дотле није долазио у Баре, коме су све показали, и који је кроз чашу шампањца запазио диван полет нагих нимфа које су придржавале таваницу.

— Зато ћемо се и бранити до последње капи крви, рече Блонде.

— Ја то кажем због тога, рече поручник гледајући у свога потчињеног као да би му препоручио да ћути, што сви генералови непријатељи нису у селу...

Честитог поручника разнежио је добар ручак, сјајно посуђе, она царска раскош која је заменила раскош оперске девојке, а и Блонде је био начинио неколико досетака, и оне су га развеселиле исто онолико колико и здравице које је јуначки испијао.

— Како могу ја да имам непријатеље? рече генерал зачуђено.

— Он, оличена доброта! додаде грофица.

— Генерал се није пријатељски растао с нашим кметом, г. Гобертенем, и, да би остао на миру, требало би да се помири с њим.

— С њим!... узвикну гроф; зар ви не знате да је то мој некадашњи управник, један лопов?

— То више није лопов, одговори поручник, то је кмет у Вил-о-Феју.

— Наш поручник има духа, рече Блонде; јасно је да један кмет мора бити поштен човек.

Поручник, видевши, из грофових речи, да је њега немогућно обавестити, није више настављао разговор о том предмету.

ШУМА И ЖЕТВА

Призор у Коншу учинио је добар утисак, а и грофови верни чувари пазили су да се само суво грање износи из барске шуме; али, за последњих двадесет година, становници су ту шуму експлоатисали тако да је у њој остало само још здраво дрво, и они су онда то здраво дрво сушили, за зиму, на један веома прост начин који је могао бити откривен тек много доцније. Тонсар је слао своју мајку у шуму; чувар би је видео кад уђе; знао је на којем месту мора изићи, и вребао је да види њен свежањ прућа; она је доиста носила суве гранчице, опало грање, сломијене и увеле огранке; и стењала је, жалила се што овако стара мора да иде тако далеко да би накупила то мало дрва. Али оно што није казивала, то је било да је одлазила у најгушћи честар, да је уклањала земљу око стабла каквога младог изданка, и гулила му кору тамо где он избија из корена, свуд унаоколо, у облику прстена; затим је то покривала маховином, лишћем, доводила све у првобитно стање; било је немогућно пронаћи тај кружни засечак, учињен не косиrom, него заостреним комадом гвожђа тако да је личио на траг који остављају оне животиње глодари и штеточине, које се називају како где, сурлаши, поткорњаци или бели црви, а које су ларве бубе гундеља. Тај црв се храни кором од дрвета; он живи између коре и бакуље и нагриза дрво у округ. Ако је дрво довољно дебело да

се ларва претвори у лутку која спава до својег другог васкрснућа, дрво је спасено; јер, докле год соку остаје и једно место покривено кором на дрвету, дрво ће расти. Да би се знало у коликој се мери ентомологија везује за пољску привреду, за повртарство и за све земаљске производе, довољно је рећи да су велики природњаци, као Латре, гроф Дежан, Клиг, де Берлен, Жене, де Тирен и др., дошли до закључка да највећи део познатих инсеката живи на рачун биља; да само тврдокрилаца, чији је списак објавио г. Дежан, има двадесет и седам хиљада врста, и да, и поред најревноснијег истраживања ентомолога свих земаља, постоји огроман број врста чији је троструки преображај, кроз који пролази сваки инсекат, потпуно непознат; напослетку, да не само свака биљка има свог нарочитог инсекта, него да и сваки земаљски производ, ма како да га људска рука промени, има свога. Тако конопља и лан, пошто су послужили људима за покривање, или за вешање, пошто их је носила на леђима једна армија, постају хартија за писање, и они који много пишу или читају познају сви инсекта који се зове папирна вах, и који има тако лепе покрете и облик; он пролази кроз непознате мене у брижљиво чуваном рису беле хартије, и ви га гледате како трчи и скакуће у својој лепој хаљини маснога седефастог сјаја: права укљева¹ која лети.

¹ Укљева је ситна риба слатких вода од чијих се крљушти справља материја од које се прави вештачки бисер. — Прим. прев.

Поткорњак је права напаст за пољопривредника: он се крије под земљом, и власт може да нареди његово уништавање тек када постане гундељ, и, кад би сељаци знали каква им несрећа прети ако не истребе гундеље и гусенице, они би се радије покоравали наредбама власти.

Холандија замало није пропала; њене насипе је била нагризла вртуница, а наука не зна у који се инсекат претвара вртуница, као што јој нису познати ни ранији облици кошениле. Главница у ражи је вероватно племе инсеката, код којег је геније науке открио само један једва приметан покрет. И тако, чекајући жетву и пабирчење, педесетина старих жена подражава раду поткорњака у подножју пет или шест стотина дрвета, која ће на пролеће бити лешеви и неће се окитити листом; и та су дрвета изабрана у сред најнеприступачнијих места, тако да их само оне могу пронаћи и покупити осушене гране. Ко је показао ту тајну? Нико. Куртекис се жалио у Тонсаровој крчми како један брест, у његовој градини, почиње да бледи; дрво је боловало, и он је сумњао на поткорњака; јер је он, Куртекис, знао за поткорњаке, а, кад се поткорњак угнезди у подножју каквог дрвета, оно је пропало... И он је својим слушаоцима у крчми објаснио шта ради поткорњак. Старе жене дадоше се на тај посао уништавања тајанствено и умешно као вештице, а на то су их нагнале строге мере које је предузео кмет из Бланжија, и које су по наредби више власти морали да предузму и кметови околних

општина. Пољаци су добовањем објавили да никоме неће бити допуштено да пабирчи по њивама и по виноградима, ако нема уверење о сиромашном стању, која ће издавати кметови појединих општина, и чији је образац окружни начелник послао среском начелнику, а овај свакоме кмету. Власници великих имања у округу дивили су се умалаштву генерала де Монкорне, а начелник је, у својим салонима, говорио како би се нешто могло и учинити кад би најугледнији претставници друштва, уместо што остају у Паризу, долазили на своја имања и међусобно се споразумевали; јер би требало, додавао је начелник, да се те мере предузимају свуда, да се примењују у потпуности, и да се ублажују добрим делима, паметним милосрђем, као што чини генерал де Монкорне.

И доиста, генерал и његова жена, уз помоћ опата Бросета, трудили су се да чине добро. Они су о томе промислили; хтели су неоспорним чињеницама да покажу онима који су их пљачкали како ће добити више ако се буду бавили поштеним радом. Давали су кудељу да се преде и плаћали су ту пређу; грофица је затим давала да се од тога конца тке платно, и да се од њега праве крпе, кецеље, убруси за кујну и кошуље за сиротињу. Гроф је вршио оправке и преправке за које су били потребни радници, и за то је употребљавао само раднике из околних општина. О тим појединостима старао се Сибиле, а опат Бросет је означавао грофици праве сиромаше и често их њој приводио. Госпођа де Монкорне примала је сиротињу у великом трему који излази на перон. То

је била лепа чекаоница, поплочана белим и црвеним мермером, с лепом пећи од кањева и с дугачким клупама превученим црвеним баршуном.

Ту је једнога дана, пре жетве, стара Тонсаровица довела своју унуку Катарину која је имала, по њеним речима, да исповеди нешто страшно за част једне сиромашне али поштене породице. Док је она говорила, Катарина је стојала скрушено као грешница; затим је испричала и она сама не прилику у којој се нашла и коју је поверила само својој старамајци; мајка би је отерала од куће; отац, човек од части, убио би је. Кад би имала само хиљаду франака, њоме би се оженио један сиромашан радник по имену Годен, који све зна и који је воли као брат; он би за тај новац купио негде комад земље и подигао на њему колебу за себе. То је било врло дирљиво. Грофица обећа да ће за тај брак поклонити суму довољну да им пружи и нешто више. Срећна женидба Мишоова, и женидба Гроазонова, биле су као створене да је убеде како је то пут којим треба ићи. Та удаја и то венчање биће добар пример за све сељаке и потстицаће их да се лепо владају. Венчање Катарине Тонсар и Годена било је дакле уговорено захваљујући хиљади франака које је обећала грофица.

Другом приликом, једна страшна старица, мати Бонебоа, која је живела у једној нахереној кући између вратница према Коншу и села, донела је ту читав товар дебелих канура ланеног конца.

— Госпођа грофица ствара чудеса, говорио је опат, пун наде у морални напредак тих дивљака. Та жена вам је причињавала много штете у шуми; али, данас, како би и зашто би ишла тамо? Сад преде од јутра до мрака; и то јој доноси лепу зараду.

У околини је био мир; Гроазон је подносио повољне извештаје; иступа је било све мање, и можда би се доиста стање у том крају и код његових становника потпуно изменило, да није било злобне грамзивости Гобертенове, ситних сплетака првога друштва у Суланжу и смутња које је стварао Ригу распирујући као ковачки мех мржњу и злочин у срцима сељака из долине Бара.

Чувари шуме стално су се тужили да налазе много косиром посечених грана у честарима, спремљених да се до зиме осуше, и вребали су учиниоце тих кривица, али их никако нису могли да ухвате. Гроф, коме је помагао Гроазон, дао је уверења о сиромашном стању само тридесеторици или четрдесеторици правих сиромаша у општини; али кметови суседних општина нису били тако строги. Уколико је гроф показао више благости у Коншу, утолико се био одлучио да строже поступа приликом пабирчења које се било извргло у праву отимачину. Он се није бринуо за своја три салаша које је био издао под закуп; те су се мере односиле само на земљу дату наполичарима, а ње је било доста: на шест различитих места по две стотине јутара. Објавио је дакле да нико не сме улазити у њиве пре него што се однесу снопови; за непоштовање те наредбе предвиђене

су биле казне које изриче мировни судија; његова наредба, уосталом, и тицала се само њега у општини. Ригу је добро познавао тај свет; он је своју ораћу земљу издао у мањим деловима људима који су умели да зберу сву своју жетву, и на краткорочан закуп; а плаћало му се у зрну. Њему пабирчење није сметало. Други власници имања били су сељаци, а врана врани очи не вади. Гроф је наредио Сибилеу да се са наполичарима споразуме тако да жању сви заједнички код свакога редом, то јест, да сви жетеоци раде код свакога закупца, а не да се растурају, јер је то спречавало надзор. Гроф је отишао сам, с Мишоом, да види како ће се то спровести. Гроазон, који је и смислио тај начин, требало је да пушта сиромаше на њиве. Варошки становници никад неће моћи да замисле шта значи пабирчење за сеоско становништво; њихова страст је необјашњива, јер има жена које остављају свој добро плаћени посао да би ишле у пабирчење. Жито које тако прикупе чини им се боље; и оно до чега на тај начин дођу, и што спада у њихову главну храну, слађе им је од свега. Мајке воде своју малу децу, своје кћери, своје синове; немоћни старци се с муком одвлаче тамо, и, разуме се, и они који нешто имају претстављају се као сиротиња. За пабирчење, облаче се рите. Гроф и Мишо, на коњу, присуствовали су првом уласку тога одрпаног света у прву њиву првог наполичара. Било је десет сати ујутру, месец август био је топал, небо је било без облака, плаво као цвет зимзелена; земља је горела, жито пламтело, жетеоци су радили пе-

кући се на сунцу чији су се зраци одбијали од стврднute и суве земље, сви неми, мокрых кошуља, пијући воду из округлих земљаних крчага са две дршке и са широким грлићем запушеним врбовим чепом.

На крају пожњевеног поља налазила су се кола на која су товарени снопови, и ту је било око стотину створења иза којих су, зацело, далеко заостајале најружније замисли које су оличиле кичице Мурила и Тенјеа, најсмелијих у томе жанру, и личности Калоа, тога песника беде; њихове бронзане ноге, њихове ћелаве главе, њихове рите, њихове боје, тако необично шарене, њихове подеротине влажне од масноће, њихове закрпе, њихове мрље, избледеле материје, излизано ткиво, једном речи, њихов идеал беде био је овде надмашен, као што је лаком, узнемирен, задихан, дивљачан израз ових лица имао над бесмртним творевинама тих краљева боје ону вечиту превагу коју има природа над уметношћу. Било је ту старица са ћурећим вратом, са црвеним очним капцима без трепавица, које су извијале главе као ловачки пси пред препелицом, деце која су ћутала као војници под оружјем, девојчица које су поигравале као животиње кад очекују да их нахране; обележја детињства и старости била су потиснута свирепом лакомошћу: лакомошћу за туђим добром које је злоупотребом постајало њихово. Све су очи биле ужагрене, покрети претећи; али су сви ћутали у грофовом, пољаковом и шумаровом присуству. Ту су се на једноме месту нашли претставници великог поседа, закупца, радника и сиромаша; друштвено пи-

тање постављало се јасно, јер је та изазивачка лица била сакупила глад. . . Сунце је још јаче истицало све те грубе црте и боре на лицу; пекло је ноге босе и прашљиве; било је ту деце без кошуље, једва покривене поцепаном хаљиницом, коврчаве плаве косе пуне сламе, сена и труња; неколико жена држале су за руку сасвим малу децу која су тек проходила и коју ће оне оставити да се батргају у некој бразди.

Та суморна слика причињавала је бол староме војнику који је имао добро срце; генерал рече Мишоу:

— Тешко ми је да гледам ово. Човек мора знати колико су све ове мере неопходне, да би могао да их се придржава.

— Кад би се сваки власник имања угледао на вас, господине генерале, кад би остајао на својем имању и чинио добро које чините ви на вашем, не би било више, не кажем сиромаша, јер ће њих увек бити, него не би било ни једног створења које не би могло да живи од својег рада.

— Кметови из Конша, из Сернеа и из Суланжа послали су нам своје сиромаше, рече Гроазон који је прегледао уверења; то није смело бити. . .

— Не, али ће и наши сиромаси ићи у те општине, рече гроф; довољно је за овај мах постићи то да се не кида влаће са снопова; треба ићи корак по корак, рекао је полазећи.

— Јесте ли га чули? рече стара Тонсаровица старој Бонебоовици, јер су последње речи грофове биле изговорене гласније него остале, и допрле су до ушију

једне од ових двеју старица које су стојале на путу поред њиве.

— Јест! и то није све: данас зуб, сутра уво; кад би могли да измисле умокац који би јели с нашим дробом као с телетином, јели би они и хришћане! рече стара Бонебоовица чији претећи профил паде у очи грофу у пролазу, али му она у тренутку даде лицемеран израз медним погледом и сладуњавим смешкањем, похитавши истовремено да се дубоко поклони.

— Зар пабирчите и ви, стара, а моја жена вам је омогућила да зарадите лепу пару?

— Е! драги мој господине, Бог вам здравља дао! али, видите, син ми све поједе, те морам да сакријем ово мало жита да бих имала хлеба на зиму. . . Скупљамо још помало, . . . вајдица је!

Пабирчењем се није могло накупити богзна шта. Осећајући да их власт помаже, закупци и наполичари су се постарали да се све што боље пожање, надгледали су везивање и преношење снопова, тако да више-мање није било злоупотребе ни пљачке као ранијих година.

Навикнути да пабирчењем накупе извесну количину жита, и тражећи је узалуд овога пута, лажни сиромаси, као и прави, који су заборавили опроштај у Коншу, осећали су потајно незадовољство које су још потстицали Тонсарови, Куртекис, Бонебо, Ларош, Водоаје и Годен и њихове присталице, у разговорима у крчми. Још је горе било после бербе, јер је тамо скупљање пабирака почело тек пошто су

виногради били обрани и пошто их је Сибиле необично пажљиво прегледао. Такво поступање раздражило је духове до крајности; али, кад постоји тако велики размак између оних који се буне и срде, и оних којима се прети, речи у њему изумиру; оно што се припрема види се тек кад постане дело, пошто незадовољници раде испод земље, као кртице.

Сајам у Суланжу прошао је прилично мирно, изумимајући неколико зађевица између првог и другог друштва у варошици, изазваних тиме што краљичин узнемирени деспотизам није хтео да трпи царство које је установила и учврстила лепа Еуфемија Плису у срцу сјајнога Липена чију несталност као да је успела да учврсти заувек.

Гроф и грофица нису се појављивали ни на сајму у Суланжу ни на игранци у Тиволију, и то су им уписали у грех Судријеви, Гобертенови и њихове присталице; то је била охолост, то је било презирање, говорило се код госпође Судри. За то време, грофица се трудила да попуни празнину коју је Емилово отсуство стварало око ње великом ревношћу с којом се лепе душе предају добру које чине или које замишљају да чине; а гроф је исто тако предано радио на стварним променама у управи његовим имањем, јер је то, по његовом мишљењу, требало да поправи његов положај а, самим тим, и карактер становника тога краја. Потпомогнута саветима и искуством опата Бросета, госпођа де Монкорне се постепено и тачно обавештавала о сиромашним породицама у општини, о њиховим међусобним односима,

о њиховим потребама, о њиховим средствима за живот и о начину на који их треба помоћи у раду тако да не постану нехатни и лени. Грофица је сместила Женевјеву Низерон, Пекину, у један манастир у Оксеру, под изговором да тамо научи шити, како би је после узела у своју службу, али, у ствари, да би је уклонила од подлих покушаја Николе Тонсара кога је Ригу успео да ослободи војне обавезе; грофица је још мислила да ће верско васпитање и манастирски живот и надзор напослетку укротити жестоке страсти те прерано сазреле девојчице, чија јој се црногорска крв понекад чинила као пламен који издалека прети да запали домаћу срећу њене верне Олимпе Мишо.

Дакле, у дворцу Бара били су сви спокојни. Гроф, кога је Сибиле заваљавао, а Мишо умиривао, био је задовољан самим собом и својом чврстином, захваљан својој жени што је својим старањем о сиротињи помогла да се дође до тако значајног резултата као што је њихово спокојство. Питање продаје дрва гроф је одлучио да реши у Паризу у споразуму с трговцима. Он није имао ни појма о начину како се тргује, нити је знао колики је Гобертенов утицај на целоме току Јоне, која је великим делом снабдевала Париз.

VII

ХРТ

Око половине месеца септембра, Емил Блонде, који је био отишао да штампа неку књигу у Паризу, вра-

тио се да се одмори у Барама и да ту размисли о радовима које је спремао за зиму. У Барама, полет и чедност из младалачких дана јављали су се понова код тога премореног новинара.

— Дивна душа!

Тако су говорили гроф и грофица.

Људи навикнути да силазе у друштвене поноре, да све разумеју, да се ни од чега не уздржавају, начине себи једну оазу у срцу; ту заборављају поквареност и своју и туђу; постају, у једноме уском и повученом кругу, прави светитељи; осетљиви су као жене, и труде се да бар тренутно остваре свој идеал; безазлени су за само једну личност која их обожава, и то се не претварају; освежавају своју душу, тако рећи; осећају потребу да се очисте од блата, да залече своје ране, да превију своје озледе. У Баре је Емил Блонде дошао без жучи и готово без духовитости, није правио заједљиве досетке, био је кротак као јагње, мио као дете.

— То је тако добар младић, да ми нешто недостаје кад он није ту, говорио је генерал. Волео бих да се обогати и да не живи онако како живи у Паризу...

Величанствени предео и барски парк нису никад били тако раскошно лепи као тада. Првих јесењих дана, у часу кад земља, уморна од рађања, ослобођена својих плодова, мирише слатким биљним мирисима, шуме имају нарочиту лепоту; оне почињу да се покривају оним бронзано зеленим бојама, топлим бојама сијенске земље, као шареном простирком којом би хтеле да се одбране од зимске хладноће.

Природа, гиздава и весела у пролеће као гаравуша која се нада, постаје тада сетна и блага као плавојка која се сећа; бусење се позлађује, јесење цвеће показује своје бледе крунице, крупне очи беле раде све су ређе по травњацима, сад се виде само љубичасте цветне чашице. Жута боја преовлађује, хладовина има мање лишћа а ипак је тамнија; сунце, већ косије, продире у њу неранцастом и краткотрајном светлошћу, дугачким сјајним млазевима који се губе брзо као скутови жена кад кажу збогом.

Другога дана по својем доласку, изјутра, Емил је стојао на прозору своје собе, према једној од оних тераса с модерним балконом одакле је тако леп изглед. Тај балкон се пружао дуж грофичиних соба, на оној страни дворца која је окренута шуми и Бланжију. Рибњак, који би се звао језеро да су Баре биле ближе Паризу, видео се мало, као и његов дуги канал; један извор, долазећи од ловачке кућице, пробијао се кроз траву својом таласавом и песком прошараном траком.

Изван парка, ближе селу и зидовима, видела су се обрађена поља у Бланжију, неколико ливада на којима су пасле краве, сеоска имања окружена живим оградама, са својим воћкама, ораховим и јабуковим дрветима; затим, као оквир, висине на којима су се уздизала лепа шумска дрвета, једна изнад других. Грофица је била изишла у папучама да погледа на балкону цвеће које је просипало свој јутарњи мирис; на себи је имала лаку собну хаљину од батиста испод које се видело руменило њених лепих рамена;

китњаста капа узалуд се трудила да јој покрије косу која је бежала испод ње; свежа једрина њених малих ногу блистала је кроз провидне чарапе, хаљина јој се лепршала без појаса и испод ње се видела доња сукња од везеног батиста, овлаш притврђена за прсник који се исто тако видео кад би поветарац разгрнуо лаку хаљину.

— А! ви сте ту? рече она.

— Да...

— Шта гледате?

— Лепо питање! сад вас, пошто сте ме отргли од природе... Реците, грофице, хоћете ли данас, пре ручка, да прошетамо по шуми?

— Шта вам пада на памет! Знате да не волим пешачење.

— Нећемо ићи много пешице; ја ћу вас возити двоколицама, повешћемо Жозефа да их чува... Ви никад не идете у шуму, а ја у њој примећујем једну необичну појаву: местимице се налазе читаве групе дрвета која имају боју флорентинске бронзе, лишће им је суво...

— Добро, идем да се обучем...

— Онда нећемо поћи ни кроз два сата!... Огрните се марамом, узмите шешир, ... ципеле, ... то је све што треба... Ја ћу одмах наредити да се преже.

— Увек мора бити онако како ви кажете... Доћи ћу за пет минута.

— Генерале, ми идемо у шетњу; хоћете ли с нама? рече Блонде будући грофа, који промрмља неколико

неразговорних речи, као човек који још не може да се ослободи јутарњег сна.

Четврт сата после тога, двоколице су ишле лагано алејама парка, а за њима је на растојању јахао један висок слуга у ливреји.

Било је лепо септембарско јутро. Загасито плаветнило неба пробијало се овде-онде измеђ вунастих облака који су се чинили као основа, а оно плаветнило само као случај; на видику су се пружале дуге зеленкасто плаве пруге, али у слојевима који су се мешали са другим паперјастим облацима; те су се боје мењале и изнад шуме постајале су зелене. Земља је, под тим покривачем, била топла као жена кад устане из постеље, мирисала је свежим и млаким, али дивљим дахом, јер се мирис обделаних поља мешао са мирисом шуме. У Бланжију је звонило на јутрење, и звуци звона, измешани са чудним шумским брујањем, давали су склада тишини. Овде-онде дизала се бела и провидна магла. Тога лепог јутра и Олимпи се прохтело да изиђе заједно са својим мужем који је имао нешто да нареди једном чувару чија кућа није била далеко; њој је лекар из Суланжа препоручио да се креће, али да се не замара; она се бојала врућине у подне, а вечером није хтела да излази. Мишо поведе своју жену, а за њима пође и његов омиљени пас, један лепи хрт сиве боје с белим пегاما, прождрљив као сви хртови, размажен као свака животиња која зна да је у вољи својим господарима.

И кад су двоколице дошле до вратница испред ловачке куће, грофица, која је питала за госпођу Мишо, сазнаде да је ова отишла с мужем у шуму.

— Само време позива у шетњу, рече Блонде и погна коња једном од шест шумских алеја, насумце.

— Је ли, Жозефе, познајеш ли ти шуму?

— Познајем, господине.

Онда напред! Та алеја била је једна од најлепших у шуми; она је ускоро заокренула и сузила се тако да је постала само једна вијугава стаза, где је сунце допирало пробијајући свод од лишћа које ју је заклањало, и у коју је поветарац доносио мирис мајкине душице, деспиха и метвице, свенулих гранчица и лишћа које опада уздишући; росне капљице, присуте по трави и лишћу, круниле су се свуд унаоколо, при пролазу лаких кола, и, уколико су она даље одмицала, утолико су шетачи запажали тајанствене ћуди шуме: оне свеже дубине где је зеленило влажно и тамно, где светлост постаје баршунаста губећи се у њима; оне пропланке са витким брезама које надвишује какво стогодишње дрво, шумски див; оне величанствене групе стабала чворноватих, обраслих маховином, беличастих, са шупљим браздама које личе на огромне црне мрље на папиру, и онај порубситне траве и ситнога цвећа које ниче по колотечи-нама. Потоци су певали. Доиста, нечувена је милина возити жену која се или претвара да се плаши или се истински плаши, кад год кола пођу уз или низ клизаву стрмину где је земља обрасла маховином, и која

се припија уз вас, и чини да осећате нехотичан или срачунат притисак влажне свежине њене мишице, тежину њеног округлог и белог рамена, и која се осмејкује ако јој кажете да смета кочијашењу. Коњ, као посвећен у тајну тих прекида, обзире се десно и лево.

Од тих призора, тако нових за њу, од тих силних утисака природе, тако мало познате и тако велике, грофица утону у сањарије; она се завали у двоколицама и предаде се задовољству да седи поред Емила; очи су јој гледале, срце јој је говорило, она је одговарала томе унутрашњем гласу који се слагао с њеним; а Емил ју је кришом погледао и уживао у том сањалачком расположењу у којем су се траке њеног шешира одрешиле и предавале јутарњем поветарцу свилене коврчице плаве косе. Како су ишли без плана, стигли су до једне затворене оgrade од које нису имали кључ; позваше Жозефа: ни он није имао кључа.

— Да прошетамо, онда. Жозеф ће чувати кола, ми ћемо се вратити овамо...

Емил и грофица зађоше у шуму, и доспеше до једног пропланка на какве се наилази често по шумама. Двадесет година раније, ту су угљари правили угаљ, и место је остало утабано; ту је све било сагорело у једном прилично широком кругу. За двадесет година, природа је успела да створи у њему врт пун својег цвећа, градину за себе, као што понекад уметник допушта себи задовољство да наслика једну слику за себе. Тај прекрасни цветњак

окожу је лепим дрветима чије се круне спуштају у дугачким ресама као огроман балдахин над овом постељом на којој почива богиња. Угљари су једном уском стазом одлазили по воду у једну јаругу, у једну бару увек пуну, где је вода чиста. Та стаза постоји и данас, она вас мами да сиђете њеним завијутком, и одједном вас доведе пред један нагиб с којег виси у ваздуху на хиљаду танких жила, образујући као неко ткиво за вез. Та непозната бара окружена је ситном густом травом, ту се налази неколико јабланова, неколико врба које својом лаком сенком заклањају једну клупу од бусења, коју је ту начинио за себе неки угљар сањалица или нерадник. Жабе су ту код своје куће, дивље патке се слободно брчкају, водене птице долећу и одлећу, један зец побегне, и ви остајете господар тога дивног кутка окићеног најлепшом зеленом трском. Над вашом главом, дрвета заузимају различите положаје: овде, дебеле вреже увијају се као змијски цар; тамо, стабла правих букава личе на грчке стубове. Пужеви с љуском и без љуске шетају се спокојно. Риба лињак се не крије од вас, веверица вас гледа. Најзад, кад су Емил и грофица, уморни, сели, једна птица, не знам која, запева своју јесењу песму, песму опроштаја, на коју све друге птице заћуташе, једну од оних песама које се певају свом душом и које се слушају свим чулима истовремено.

— Како је овде тихо! рече грофица узбуђена, шапатом, као да не поремети тај мир.

Они се загледаше у зелену површину воде, тога света у којем се ствара живот; показаше једно друге гуштера који се играо на сунцу и побегао кад су му се они приближили, заслуживши таквим понашањем име човековог пријатеља: „Тиме доказује колико га познаје!” рече Емил. Показивали су једно друге жабе које, с више поверења, извирише из воде и вратише се на листове воденог биља, светlucaјући својим гранатским очима. Једноставна и свежа поезија природе заносила је ове две душе које су биле сите варљивих друштвених призора, и прожимала их је дубоким немим узбуђењем, ... кад одједном Блонде задрхта и, пригнувши се грофичином уву, рече јој:

— Чујете ли?...

— Шта?

— Један необичан шум...

— Ето како кабинетски људи и књижевници не знају ништа о пољу; то неки детлић кљује дрво... Опклaдила бих се да ви не знате ни ону најзанимљивију појединост из живота те птице: кад год удари кљуном, а удари неколико хиљара пута да издуби храст двапут дебљи од вашег тела, он обиђе на другу страну да види је ли пробушио рупу, и иде тако сваки час.

— То није била животиња, драга учитељице природописа; у томе шуму има нечега разумног што одаје човека.

Грофицу обузе луди страх; она окрете натраг и истрча на цветни пропланак да би изишла из шуме.

— Шта вам је?... довикнуо јој је Блонде, узнемирен, потрчавши за њом.

— Учинио ми се да сам видела очи,... рече она када су понова пошли стазом која их је довела до угљарнице.

У томе часу зачу се кркљање неког придављеног бића, и грофица, чији се страх удвојио, потрча тако брзо да је Блонде једва стизао. Она је трчала, трчала као блудећи пламен; није чула Емила који јој је довикивао: „Варате се...“ Она је непрестано трчала. Блонде је најзад стиже и они продужише тако да трче непрестано напред. Најзад их зауставише Мишо и његова жена, који су ишли руком под руку. Емил задуван, грофица без даха, неко време нису могли ни да проговоре, затим објаснише шта се десило. Мишо пристаде уз Блондеа смејући се грофичином страху, и шумар изведе оба залутала шетача на пут којим ће доћи до двоколица. Кад су стигли до оне оgrade, госпођа Мишо позва:

— Пренс!

— Пренс! Пренс! викао је шумар.

Звиждао је, звиждао; али пас не дође.

Емил помену необичан шум који их је први поплашио.

— И моја жена је чула тај шум, рече Мишо, а ја сам јој се насмејао.

— Пренса су убили! узвикну грофица, сад сам уверена у то, и то су га одједном преклали, јер оно што сам ја чула било је последње кркљање животиње која издише.

— До врага! рече Мишо, треба погледати шта је то било.

Емил и шумар оставише две жене са Жозефом и коњима, и вратише се цветњаку на некадашњој угљарници. Сиђоше до баре; прегледаше честар, али не нађоше никакав траг. Блонде је ишао први; он угледа мало даље једно од оних дрвета с осушеним лишћем; показа га Мишоу, и захте да га види изблиза. Обојица пођоше право к њему кроз шуму и, обилазећи стабла и непролазне жбунове купине и зеленике, стигоше до дрвета.

— Ово је један леп брест! рече Мишо; а то је учинио црв, црв који је појео кору код корена.

Он се саже, дохвати кору и задиже је:

— Ево, видите шта ради!

— У вашој шуми има много црва! рече Блонде.

У том тренутку, Мишо спази неколико корака даље једну црвену мрљу, а мало даље главу свога хрта. Он уздахну:

— Гадови!... Госпођа је имала право.

Блонде и Мишо приђоше телу, и видеше да је неко, као што је тврдила грофица, заклао Пренса, а да овај не би залајао, домамили су га на комадић сува мяса, који се још налазио између његовог језика и непца.

— Јадна животиња, пропала је због своје халапљивости!

— Сасвим као неки његов имењак, одговори Блонде.

— Неко је ту бежао, неко ко није хтео да га ми

видимо, рече Мишо, и ко је морао чинити нешто недопуштено; али не видим нигде ни посечену грану ни дрво.

Блонде и шумар почеше пажљиво да траже, па-зећи добро где ће да стану. На неколико корака даље, Блонде указа на једно дрво под којим су се у изгаженој и полеглој трави видела два удубљења.

— Ту је неко клечао, и то је била жена; јер од ногу једног човека од колена надоле не би полегло толико траве; ево овде се види траг од сукње...

Шумар, пошто је загледао подножје дрвета, виде започет круг око њега, али не нађе онога црва дебеле, сјајне, љускаве коже с мрким тачкицама, који једним делом тела већ личи на гундеља, јер има његову главу, пипке и маказе којима сече корење.

— Драги мој, сад разумем зашто има толико сасушених дрвета која сам данас гледао с терасе на дворцу, и због којих сам и дошао овамо да видим шта је узрок тој појави. Црви не мирују, али су то ваши сељаци који не живе у шуми...

Шумар се не могаде уздржати да не опсује, и потрча, заједно с Блондеом, да се врати грофици и замоли је да његову жену поведе собом. Он узе Жо-зефовог коња, а њему рече да се врати пешице у дворац, и брзо се изгуби из вида да пресече пут жени која је убила његовог пса, да је ухвати с крва-вим косиром и с алатком којом је засецала стабла. Блонде седе између грофице и госпође Мишо, и ис-прича им како је Пренс скончао и каквој су жалосној ствари ушли у траг.

— Боже мој, да кажемо то генералу пре ручка! рече грофица; иначе би га могла ударити капља.

— Ја ћу га припремити, рече Блонде.

— Убили су пса!... рече Олимпа бришући очи.

— Значи да сте јако волели тога јадног хрта, драга моја, када тако плачете за њим, рече грофица.

— Ја мислим на Пренса само као на неко кобно претсказање; бојим се да се моме мужу не догоди несрећа!

— Како су нам покварили ово лепо јутро! рече грофица и умиљато напући уста.

— Како кваре цео овај лепи крај! одговори жа-лосно млада жена.

Генерала су затекли код вратница.

— Откуда долазите? упита он.

— Сад ћете чути, одговори Блонде тајанственим гласом помажући госпођи Мишо да сиђе с кола. Њена жалост паде у очи грофу.

Тренутак после тога, генерал и Блонде били су на тераси испред соба.

— Ви сте довољно наоружани моралном храбро-шћу, и нећете се расрдити, је ли?

— Нећу, рече генерал; али пређите једном на ствар, или ћу помислити да збијате шалу са мнош...

— Видите ли она дрвета са сувим лишћем?

— Видим.

— Видите ли она са бледим лишћем?

— Видим.

— Дакле, та сува дрвета осушили су сељаци које

ви замишљате да сте придобили својим лепим поступањем.

И Блонде исприча шта се десило јутрос.

Генерал је тако пребледео, да се Блонде уплаши.

— Та шта вам је! псујте, праскајте, развичите се! . . . то уздржавање може да вам нахуди више него јарост.

— Идем да пушим! рече гроф, и оде у свој хладњак.

Мишо је стигао за време ручка; није могао да види никога. Дође и Сибиле, кога је гроф позвао.

— Господин-Сибиле, и ви, господин-Мишо, објавите обазриво, свуд у околини, да ћу дати хиљаду франака ономе ко ми помогне да на делу ухватим човека или жену који тако упропашћују моја дрвета. Треба сазнати којом се алатком служе, и где су је купили, а ја имам свој план.

— Ти људи никад не продају један другог, рече Сибиле, кад је у питању кривица од које они имају користи и коју су сами смислили; а не може се по рећи да је тај врашки проналазак дуго тражен и удешаван . . .

— Да, али хиљаду франака, за њих, то је једно или два јутра земље.

— Покушаћемо, рече Сибиле; за хиљаду и пет стотина, сигуран сам да ћемо наћи каквог издајницу, нарочито ако му обећамо да његово име нећемо рећи никоме.

— Треба да се ради тако као да ми не знамо ништа, нарочито не ја; нека буде као да сте ви први

то приметили, без мојег знања; иначе ћемо опет бити жртве каквог препада; тих разбојника се треба чувати више него непријатеља у рату.

— Та то је непријатељ! рече Блонде.

Сибиле га погледа испод ока, као човек који разуме значај те речи, и оде.

— Не волим овога вашег Сибилеа, рече Блонде кад је чуо да је овај изишао из куће, он је неискрен човек.

— Досад му се не може пребацити ништа, одговори генерал.

Блонде оде у своју собу да пише писма. Он више није био онако безбрижно весео као приликом својега првог боравка у дворцу, био је узнемирен и забринут; није осећао само слутњу као госпођа Мишо, пре би се могло рећи да је очекивао неизбежну и извесну несрећу. И говорио је у себи:

— Све ће то на зло изићи; и, ако се генерал коначно не одлучи и не напусти бојиште на којем је непријатељ бројно далеко јачи, биће много жртава; ко зна чак да ли ће добро проћи и он и његова жена? Боже мој! то тако мило, тако одано, тако савршено створење, излагати таквом чему! . . . И он још мисли да је воли! Свеједно, ја ћу поднети с њима све опасности, и, ако не моћем да их спасем, пропаћу заједно с њима.

VIII

СЕЉАЧКО ПОШТЕЊЕ

У ноћи, Марија Тонсар седела је покрај пута за Суланж, чекајући Бонебоа који је, по својем обичају,

провео дан у кафани. Чула га је издалека, и по ко-
раку познала да је пијан и да је изгубио, јер је он
увек певао када добије.

— Јеси ли ти, Бонебо?

— Јесам, мала...

— Шта ти је?

— Задужио сам се двадесет и пет франака, а не
могу их наћи нигде, па да бих знао да ће ме сутра
обесити.

— Ех, можемо добити читавих пет стотина, рече
му она на уво.

— О! значи да треба смакнути некога; али мени
се мили живети...

— Та ћути! Даће нам их Водоаје, ако удесиш да
ти ухвате мајку под дрветом.

— Пре бих убио човека него што бих продао ро-
ђену мајку. Ти имаш бабу, Тонсаровицу; зашто не
предаш њу?

— Кад бих то покушала, отац би се наљутио и не
би ми више дао да се виђам с тобом.

— То је истина... Свеједно, моја мајка неће ићи
у затвор... Јадна старка! она ми меси хлеб, на-
бавља ми одело, ни сам не знам како... Да иде у
затвор... и да је тамо отпратим ја! не могу то
никако! не, не. А да је не би ко други продао, рећи
ћу јој још вечерас да више не удешава дрвета...

— Онда нек отац ради како хоће, ја ћу му рећи
да може да заради пет стотина франака, и он ће
питати бабу да ли пристаје. Ко ће да хапси жену од

седамдесет година! Уосталом, тамо би јој било бо-
ље него на њеном тавану...

— Пет стотина франака!... Разговараћу с мај-
ком, рече Бонебо; у ствари, ако хтедне да ми их
добави, ја ћу јој оставити нешто за трошак у за-
твору; моћи ће да преде, то ће је занимати, а имаће
да једе, имаће кров над главом; имаће мање бриге
него у Коншу. Сутра ћемо видети, мала... Немам
времена да ћаскам с тобом.

Сутрадан, у пет сати ујутру, у расвитаку, Бонебо
и његова мати закуцаше на вратима Великога-
И-зеленог, где је само стара Тонсаровица била
устала.

— Марија, повика Бонебо, свршена ствар!

— Је ли то због дрвећа? рече стара Тонсаровица.
Ми смо се споразумели, ја ћу да идем.

— Богме нећеш! моме сину је г. Ригу обећао јутро
земље за те паре...

Старице се посвађаше око тога коју ће од њих
двеју деца да продаду. На њихову вику избудише
се сви укућани. Тонсар и Бонебо држали су сваки
страну својој мајци.

— Вуците коцку, рече Тонсаровица снаха.

Коцка паде на крчму. Три дана после тога, у сва-
нуће, жандарми изведоше из шуме и одведоше у
Вил-о-Феј стару Тонсаровицу коју су шумар и ње-
гови чувари, заједно с пољаком, ухватили на делу,
с једном старом турпијом за стругање коре с дрве-
та, и с једним длетом којим су преступници глачали
тај кружни зарез, као што инсекат глача свој пут.

Записником је утврђено да је тај подли посао извршен на шездесет дрвета у кругу од пет стотина корака. Стару Тонсаровицу спроведоше у Оксер; дело је спадало у надлежност првостепеног суда.

Кад је Мишо видео испод дрвета стару Тонсаровицу, није се могао уздржати да не каже:

— Ето какве су људе г. гроф и госпођа грофица обасипали својим добротворствима! . . . Кад би госпођа мене послушала, не би дала ни паре оној малој Тонсаровој, она је гора од своје бабе. . .

Старица подиже на Мишоа своје сиве очи и погледа га крвнички. И доиста, кад је сазнао ко је учинилац тога злочина, гроф је забранио својој жени да даде и најмању суму новаца Катарини Тонсар.

— И г. гроф чини утолико боље, рече Сибиле, што сам ја сазнао да је Годен купио њиву три дана пре него што је Катарина дошла да се пожали госпођи. Њих двоје су рачунали да ће госпођу тронути и да ће се она сажалити на њих. Катарина је била у стању да доведе себе у тај положај само зато да би дошла до новаца, а сам Годен нема у томе никаквог удела. . .

— Какав је то свет! рече Блонде; париски неваљалци су светитељи према њима. . .

— Ах! господине, прекиде га Сибиле, из рачуна се врше страховите ствари свуда. Знате ли ко је издао Тонсаровицу?

— Не! . . .

— Њена унука Марија; она је завидела својој сестри што се удаје, и, да би себе збринула. . .

— То је страшно! рече гроф; та они би били у стању и човека да убију!

— О! одговори Сибиле, и то за мале паре; ти људи тако мало полажу на живот! додијало им је да непрестано раде. Ах! господине, на селу није ништа боље него у Паризу; али ви то не бисте веровали.

— Будите онда добри и милосрдни! рече грофица.

Оне вечери кад је извршено хапшење, Бонебо је дошао у крчму код Великога-И-зеленог, где је била на окупу цела породица Тонсар, у најбољем расположењу.

— Јест, јест, радујте се! сад сам чуо од Водоајеа да грофица, за казну, повлачи оних хиљаду франака које је обећала Годену; тако јој је наредио муж.

— А њега је томе научио онај лупеж Мишо, рече Тонсар, мајка је чула својим ушима, и казала ми је у Вил-о-Феју, куд сам ишао да јој однесем новац и њене ствари. Нека их не да; наших пет стотина франака помоћи ће Годену да исплати земљу, а нас двојица ћемо се осветити за то. . . А! Мишо се плете у наше ствари! и то ће му донети више зла него добра. . . Шта се то њега тиче, питам вас само? јесу ли те шуме његове? А сву је ту грају он подигао, . . . он је пронашао и зарезотину онога дана кад је мајка заклала његовог пса. А шта би било кад бих се ја умешао у оно што се у дворцу ради! кад бих рекао генералу како му се жена рано јутром шета по шуми с младим човеком, не плашећи се росе; да расхлади ноге. . .

— Генерал! генерал! рече Куртекис, с њим би се

могло учинити све што се хоће; али га подбада Мишо, ... тај лармација што не разуме свој посао ... У моје време, било је сасвим друкчије.

— О! рече Тонсар, то је било добро време за свакога, ... је ли тако, Водоаје?

— Цела је истина, одговори овај, да Мишо није ту, ми бисмо били мирни.

— Доста је разговора, рече Тонсар; биће речи о томе доцније, на месечини, у пољу.

Крајем октобра, грофица оде а генерала остави у Барама; требало је да он дође за њом тек много доцније; она није хтела да пропусти прву претставу у Италијанском позоришту; уосталом, осећала се усамљена и било јој је досадно, јер више није имала Емила који јој је помагао да проводи време док је генерал обилазио имање и бавио се пословима.

Новембар је био прави зимски месец, суморан и сив, наизменце хладан и нешто топлији, час је падао снег, час киша. На суђење старој Тонсаровици морали су да путују сведоци, и Мишо је сведочио. Г. Ригу се сажалио на ту старицу; он јој је узео браниоца који је, у својој одбрани, нагласио да сведоче само заинтересоване личности, и да непристрасних сведока нема; али сведочанство Мишоа и његових чувара, поткрепљено сведочанством пољака и двојице жандарма, одлучи ствар; Тонсарова мајка би осуђена на пет година затвора, а адвокат рече Тонсару сину:

— То вам је донело Мишоово сведочанство.

КАТАСТРОФА

Једне суботе увече, Куртекис, Бонебо, Годен, Тонсар, његове кћери, његова жена, чича-Фуршон, Водоаје и још неколико радника вечерали су у крчми; на небу је сјао полумесец, земља је била сува од мраза; први снег се био истопио; тако да људски кораци у пољу нису остављали оне трагове по којима се, у озбиљним случајевима, може да пронађе злочинац. Вечерали су умокац са зечевином; зеца су били ухватили у замку; смејали су се, пили; то је било сутрадан по венчању младе Годеновице коју је требало да испрате у њен нови дом. Њена кућа није била далеко од Куртекисове. Кад је Ригу продавао једно јутро земље, оно је увек било издвојено и у близини шуме. Куртекис и Водоаје су понели пушке да испрате невесту; сви су у околини спавали, није се видела нигде ни једна светиљка. Само су ти сватови били будни и хучно се веселили. У томе часу, уђе стара Бонебоовица: сви погледаше у њу.

— Жена ће канда да се породи, рече она на уво Тонсару и своме сину. Он је оседлао коња и отишао по доктора Гурдона у Суланж.

— Седите, мајко, рече јој Тонсар, који јој уступи своје место за столом, а он оде да легне на једну клупу.

У том тренутку, зачу се топот једнога коња који је трком прошао путем. Тонсар, Куртекис и Водоаје изиђоше одмах и видеше Мишоа који је ишао кроз село.

— Зна он шта ради! рече Куртекис, сишао је поред перона, па ће преко Бланжија на пут, то је најсигурније...

— Јест, рече Тонсар; али ће повести г. Гурдона.

— Можда га неће наћи, примети Куртекис; њега су чекали у Коншу због поштарке којој је наспело да га зове у ово доба.

— Значи да ће се вратити насипом из Суланжа у Конш, то је најкраћи пут.

— И најсигурнији за нас, рече Куртекис; сад је згодна месечина; на великој цести нема чувара као у шуми, све се чује издалека; а код павиљона, тамо, иза живе оgrade, на месту где се она спаја са шумарицама, може да се пуца на човека с леђа, као на зеца, на пет стотина корака...

— Биће пола дванаест кад он туда прође, рече Тонсар; требаће му пола сата да дође у Суланж, и толико исто да се отуд врати... Ех! децо, а ако и г. Гурдон буде на путу...

— Не бери бригу, рече Куртекис; ја ћу бити на десет минута далеко од тебе, на путу десно од Бланжија, идући у Суланж; Водоаје ће бити на десет минута од тебе, идући ка Коншу, и, ако неко наиђе, пошта, кола, жандарми, ко било други, ми ћемо избацити један метак у земљу, да се не чује далеко.

— А ако га промашим?...

— Он има право, рече Куртекис. — Ја сам бољи стрелац од тебе; Водоаје, ја ћу ићи с тобом. Бонебо нека замени мене, нека крикне, то се боље чује и мање је подозриво.

Сва тројица уђоше понова у крчму; весеље се продужи; само, у једанаест сати, Водоаје, Куртекис, Тонсар и Бонебо изиђоше с пушкама, али ниједна жена не обрати пажњу на то. Уосталом, они су се вратили три четврти сата доцније, и наставили су да пију до један сат после поноћи. Две Тонсарове кћери, њихова мати и стара Бонебоовица толико су наливале пиће воденичару, радницима и двојици сељака, као и Фуршону, да су они лежали на земљи и ркали кад су ова четворица пошли. После њиховог повратка, спаваче су пробудили, и они видеше свакога на његовом месту.

Док се ту тако веселило, у кући Мишоовој владало је смртно неспокојство. Олимпа је почела да осећа болове, и њен муж, помисливши да хоће да се породу, пошао је у највећој журби и сместа по лекара. Али болови јадне жене престадоше чим је Мишо изишао из куће, јер је њеним духом толико овладала брига због опасности којима се излаже њен муж у ово позно доба ноћи у непријатељској земљи, пуној његових злотвора, да је тај душевни страх био довољно јак да потисне и тренутно да савлада телесну патњу. Узалуд јој је служавка говорила да је њена бојазан неоснована, она као да није разумевала њене речи и седела је у својој соби, крај ватре, ослушкујући сваки шум напољу; и, у страху који се повећавао из секунде у секунду, пробудила је слугу да му нешто нареди, али му није наређивала ништа. Јадна мала жена ишла је тамо и овамо у грозничавом узбуђењу; гледала је кроз прозор, отварала га иако је

било хладно; силазила је, отварала врата из дворишта, гледала у даљину, слушала...

— Ништа, ... ништа! говорила је.

И враћала се горе у собе очајна.

На четврт сата после поноћи отприлике, узвикнула је:

— Ево га, чујем његовог коња!

И она понова сиђе доле, а за њом слуга који поче да отвара вратнице.

— Чудновато, рече она, враћа се кроз шуму од Конша.

Затим остаде као скамењена од ужаса, непомична, без гласа. Њен страх пређе и на слугу, јер је било нечег необичног у бесноме трку коња и у звекету празних узенгија, као и у оном значајном фрктању које се чује кад су коњи сами. Ускоро, сувише брзо за несрећну жену, коњ стиже на вратнице, захуктан и ознојен, али сам; био је покидао узде у које се без сумње заплео. Олимпа гледаше избезумљеним погледом како слуга отвара вратнице; виде коња, и, не рекавши ни речи, потрча у дворац као изван себе; стиже тамо и паде испод генералових прозора викнувши:

— Господине, убили су га! ...

Тај крик је био тако страшан, да је пробудио грофа; он зазвони, подиже на ноге све у кући, а госпођа Мишо роди на земљи дете које умре истога часа кад се родило. Њено јечање привуче генерала и његове људе. Подигоше несрећну жену која се борила с душом, а она издахну рекавши генералу:

— Убили су га!

— Жозефе, викну гроф своје собару, трчите по лекара! Можда ће још бити какве помоћи... Не, боље позовите г. пароха, јер је ова јадна жена мртва као и њено дете... — Боже мој! Боже мој! каква срећа што моја жена није овде!... — А ви, рече вртару, идите да видите шта се то десило.

— Десило се то, рече слуга из павиљона, да се коњ г. Мишоа вратио сам, с покиданим уздама, с окрвављеним ногама... Има једна крвава мрља и на седлу, као да је нешто текло.

— Шта да се ради ноћу? рече гроф. Пробудите Гроазона, идите по чуваре, оседлајте коње, да претресемо околину.

У расвитаку, њих осморо, гроф, Гроазон, три чувара и два жандарма који су дошли из Суланжа са својим водником, разиђоше се по шуми. Најзад су нашли, око подне, шумарово тело у једном шумарку, између главне цесте и вил-о-фејског пута, на крају барског парка, на пет стотина корака од вратница према Коншу. Два жандарма одоше, један за Вил-о-Феј, по државног тужиоца, а други за Суланж, по мировног судију. До њиховог доласка, генерал је саставио записник уз помоћ жандармеријског официра. Нашли су, на путу, отисак где се коњ био пропео, према другом павиљону, и јасне трагове његове бесне трке до прве стазе у шуми, испод живе оgrade. Коњ је, без вође, пошао туда; Мишоов шешир нађен је на тој стази. Да би се вратио у шталу, коњ је пошао најкраћим путем. Мишоу је зрно остало у леђима, био му је пребијен кичмени стуб.

Гроазон и подофицер прегледаше, с највећом пажњом, земљиште око онога места где се коњ био пропео, и које се судским језиком назива „место злочина“, али не могоше да нађу никакав знак. Земља је била сувише смрзнута да би задржала траг од ногу човека који је убио Мишоа; нашли су само чауру од једног метка. Кад су државни тужилац, иследни судија и г. Гурдон дошли да подигну тело и да изврше обдукцију, констатовано је да је зрно, које је одговарало нађеној чаури, зрно из војничке пушке, а у целој општини Бланжи није било ни једне једине војничке пушке. Иследни судија и г. Судри, државни тужилац, те вечери, у дворцу, мислили су да треба прикупити све податке до којих је дошла истрага, и чекати. То је било мишљење и водника и поручника жандармерије из Вил-о-Феја.

— Метак је морао испалити неко из ове околине, рече подофицер; али постоје две општине, Конш и Бланжи, и у свакој од њих по петорица или шесторица људи способних да то учине. Онај на кога бих ја најпре посумњао, Тонсар, провео је ноћ у пијанчењу; а и ваш помоћник, господине генерале, био је у томе друштву: Ланглиме, ваш воденичар, није се одвајао од њих. Били су тако пијани да се нису могли држати на ногама; испратили су невесту у пола два сата, а долазак коња потврђује да је Мишо убијен између једанаест сати и поноћи. У десет сати и четврт, Гроазон је видео све сватове за столом, а и г. Мишо је прошао туда идући у Суланж, где је стигао у једанаест сати. Његов коњ се пропео између оне две

кућице на путу; али су на њега могли пуцати и пре Бланжија, и он се могао држати у седлу неко време. Треба повести истрагу против двадесеторице њих, најмање, треба похапсити сва сумњива лица; али господа познају сељаке као што их познајем и ја; да их држите у затвору и годину дана, нећете од њих чути ништа осем одрицања. Шта да се чини са свима онима који су били код Тонсара?

Доведоше Ланглимеа, воденичара и помоћника генерала де Монкорне, и он исприча како је провео вече. Сви су седели у крчми; излазило се само на по који часак у двориште... Он је изишао с Тонсаром око једанаест сати; разговарали су о месечини и о времену; нису чули ништа. Побројао је све који су били с њима; нико од њих није излазио из крчме. Око два сата, сви су отпратили младенце њиховој кући.

Генерал, у споразуму с подофицером, официром и државним тужиоцем, одлучи да пошље из Париза каквога вештог полицијског агента, који би дошао у дворац као радник, а који би се понашао тако да га морадну отпустити. Он ће пити, постаће редован гост Великога - И - зеленог, и остаће у томе крају, огорчен против генерала. То ће бити најбољи начин да се пронађе траг злочинцу.

— Макар морао потрошити на то и двадесет хиљада франака, напоследку ћу пронаћи убицу мога јадног Мишоа!... понављао је непрестано генерал де Монкорне.

Он је с том мишљу и отишао и вратио се из Париза, у месецу јануару, у пратњи једнога од најлукавијих помоћника шефа јавне безбедности, који је дошао, тобож, да надгледа радове у унутрашњости дворца, али који је крао дивљач. Поднели су против њега тужбу; генерал га је отерао и вратио се у Париз месеца фебруара.

Х

ТРИЈУМФ ПОБЕЂЕНИХ

У месецу мају, кад је настало лепо време и кад су Парижани дошли у Баре, г. де Троавил кога је довела његова кћи, Блонде, опат Бросет, генерал, срески начелник из Вил-о-Феја, који је био у посети у дворцу, играли су неки виста неки шаха; било је пола дванаест сати. Жозеф уђе и јави своме господару да онај отпуштени рђави радник хоће с њим да говори; тврди да му генерал није исплатио рачун у целости. Он је, рече собар, потпуно пијан.

— Добро, идем.

И генерал изиђе на ливаду, подаље од дворца.

— Господине грофе, рече полицијски агенат, од ових се људи неће сазнати никад ништа; све што сам могао погодити јесте то, да ако ви и даље останете у овоме крају, и ако хтеднете пошто-пото да становнике одучите од навика које им је госпођица Лагер допустила да стекну, они ће пуцати и на вас... Уосталом, ја овде немам више никаква посла, они

према мени показују више неповерења него према вашим чуварима.

Гроф исплати уходу који оде, и његов одлазак потврди оно у што су сумњали саучесници у убиству Мишоа. Кад се генерал вратио у салон својој породици и својим гостима, на његовом лицу огледало се тако живо и тако дубоко узбуђење, да његова жена, узнемирена, приђе њему и запита га шта је то сазнао.

— Драга моја, не бих хтео да те плашим, али ипак треба да знаш да је Мишоова смрт посредна опомена нама да се селимо одавде...

— Ја се не бих селио, рече г. де Троавил. И ја сам имао тих тешкоћа у Нормандији, само у другом облику, али сам истрајао; сад је све добро.

— Господине маркиже, рече срески начелник, Нормандија и Бургоња су две веома различите области. Лозин род загрева крв јаче него плод од јабуке. Ми не познајемо тако добро законе и судски поступак, а окружени смо шумама са свих страна; индустрија није још допрла до нас; ми смо дивљаци... Кад бих ја био позван да дајем какав савет г. грофу, ја бих му рекао нека прода своје имање и нека га претвори у новац; тиме ће свој приход удвојити, а неће имати никакве бриге; ако воли село, лако ће купити, у околини Париза, какав дворац и парк с озиданом оградом, леп као што је и овај у Барама, у који неће нико улазити, с неколико салаша чији ће закупци долазити њему на ноге, у двоколицама, да плате закуп новчаницама, и преко целе године неће

имати никога ни за што да тужи... Моћи ће да дође и да оде за три до четири сата... — А г. Блонде и г. маркиз долазиће нам много чешће, госпођо грофице...

— Да се повучем испред сељака ја који се нисам повукао ни на Дунаву!

— Да, али где су вам оклопници? упита Блонде.

— Тако лепо имање!...

— Данас ћете добити за њ више од два милиона!

— Само је дворац морао стати толико, рече г. де Троавил.

— Једно од најлепших имања која постоје на двадесет миља унаоколо! рече срески начелник; али ћете ви наћи и боље у околини Париза.

— Колика је рента од два милиона? упита грофица.

— Данас, око осамдесет хиљада франака, одговори Блонде.

— Баре, укупно, не доносе више него тридесет хиљада, рече грофица; а ових последњих година сте тако много трошили на њих, оградиле сте шуму ровом...

— Данас се може купити краљевски дворац за четири стотине хиљада франака, у околини Париза, рече Блонде. Купују се туђе лудости.

— Ја сам мислио да ви полажете на Баре! рече гроф својој жени.

— Зар ви не осећате да полажем хиљаду пута више на ваш живот? рече она. Уосталом, од смрти

моје јадне Олимпе, од Мишоовог убиства, овај ми је крај постао мрзак; свако лице које сретнем чини ми се наоружано opakим или претећим изразом.

Сутрадан увече, у салону г. Гобертена, у Вил-о-Феју, кмет је дочекао среског начелника овим речима:

— Дакле, господине де Липо, ви сте били у Барама?

— Да, одговори срески начелник с победоносним изгледом, и погледавши нежно у госпођицу Елизу; чини ми се да генерал има намеру да нас напусти; хоће да прода имање...

— Господине Гобертене, обраћам вам пажњу на мој павиљон... Не могу више да подносим ову хуку, ову прашину у Вил-о-Феју; као нека јадна птица у кавезу, жудим издалека за пољским ваздухом, за шумским ваздухом, рече госпођа Изаура својим мазним гласом, полузатворених очију, нагињући главу на лево раме и немарно уврћући дуге увојке своје плаве косе.

— Пазите шта говорите, госпођо! рече јој тихим гласом Гобертен; ваша небазривост може да ми поквари рачун...

Затим, окренувши се среском начелнику, упита га:

— Зар још нису могли да пронађу оне што убише шумара?

— Изгледа да нису; одговори срески начелник.

— То ће бити велика сметња за продају Бара, рече Гобертен пред свим својим гостима; ја их, богме,

не бих купио... Рђави су људи у том крају; још у време госпођице Лагер морао сам да се свађам с њима, а само Бог зна шта им је она све допуштала.

Крајем месеца маја још се није знало хоће ли генерал да прода Баре; он је био неодлучан. Једне вечери, око десет сати, враћао се из шуме једним од шест дрвореда који воде ловачкој кућици, и већ је био отпустио чувара, видећи да је близу дворца. На савијутку алеје, један човек с пушком о рамену изиђе иза једног жбуна.

— Господине генерале, рече он, ово је трећи пут како сте дошли на домак моје пушке, и ово је трећи пут како вам опраштам живот...

— А зашто хоћеш да ме убијеш, Бонебо? рече гроф, не показујући ни најмање узбуђење.

— Ех, ако вас не убијем ја, убиће вас други; а ја, видите, волим људе који су служили цара, и не могу да се одлучим да вас убијем као препелицу... Немојте ме питати, нећу вам рећи ништа... Али ви имате непријатеље моћније и лукавије него што сте ви, и они ће вас напослетку сломити. Ја ћу добити хиљаду талира ако вас убијем, и оженићу се Маријом Тонсар. Па лепо, дајте ми ви које јутро какве-такве земље и ма какву страћару. Ја ћу и даље казивати оно што сам већ рекао, да није било прилике... Имаћете времена да продате имање и да одете одавде; али похитајте. Ја још имам душе, иако сам рђав човек; други би вам могао учинити више зла...

— А ако ти дадем то што тражиш, хоћеш ли ми

рећи ко ти је обећао три хиљаде франака? упита генерал.

— Њега не знам; а ону личност која ме на ово наговара волим и сувише да бих вам казао њено име... А затим, ако бисте и сазнали да је то Марија Тонсар, опет не бисте знали много; Марија Тонсар ћути као стена, а ја ћу порећи да сам вам казао њено име.

— Дођи к мени сутра, рече генерал.

— То је довољно, рече Бонебо; ако се њима учини да ја нисам довољно умешан, јавићу вам.

Осам дана после тога необичног разговора, цео срез, цео округ и Париз били су преплављени објавама да се Баре продају на парцеле, у канцеларији г. Корбиноа, нотара у Суланжу. Све парцеле купио је на јавном надметању Ригу за целокупну суму од два милиона и сто педесет хиљада франака. Сутрадан је Ригу променио имена: г. Гобертен је узео шуме, а Ригу и Судријеви винограде и осталу земљу. Дворац и парк бише препродати сељацима, осем павиљона и његових споредних зграда које је г. Гобертен задржао за себе да их поклони својој поетичној и сентименталној супрузи.

Много година после ових догађаја, у зиму 1837, један од најпознатијих политичких писаца тога доба, Емил Блонде, доспео је до последњег ступња беде коју је дотле прикривао изгледом сјајног и угод-

ног живота. Још се устезао пред последњим очајним коракном, видећи како га ни његови радови, ни његов дух, ни његово знање, ни његово познавање послова нису довели ни до чега другог до да ради као машина за туђ рачун, видећи да су сва места заузета, осећајући да је доспео у зреле године, а није стекао ни уважање ни богатство, гледајући како незналице и ђифте замењују дворане и неспособне људе из времена Реставрације, и како се понова успоставља владавина каква је била пре 1830. Једне вечери, кад је био сасвим близу самоубиства које је раније ушали толико исмевао, и кад је, бацивши последњи поглед на свој жалостан живот, испуњен много више радом него оним оргијама које су му пребацивали, гледао у мислима један узвишен и леп женски лик, као што се гледа кип који је остао недирнут и чист у сред најжалоснијих развалина, вратар му предаде једно писмо са црним печатом, којим му грофица де Монкорне јавља за смрт свога мужа, генерала, који се био вратио у службу и командовао једном дивизијом. Она је била његова једина наследница: није имала деце. Писмо, иако пуно достојанства, показивало је Блондеу да му жена од четрдесет година, коју је он младу волео, пружа братску руку и велико имање. Пре неколико дана обављено је венчање грофице де Монкорне и г. Блондеа, који је наименован за начелника једног округа. Да би стигао у место својег опредељења, он је пошао путем на којем су се некад налазиле Баре, и наредио је да се застане на месту где су се некад налазиле

две кућице, у намери да посети Бланжи, пун тако драгих успомена за оба путника. Тај крај се више није могао познати. Тајанствена шума, алеје у парку, све је било раскрчено; предео је личио на правилно излењирани лист хартије. Сељак је заузео земљу као победилац и као освајач. Она је већ била подељена на више од хиљаду парцела, а становништво између Конша и Бланжија било се утростручило. У лепоме парку, тако брижљиво одржаваном, тако раскошном некада, сад преораном, падала је у очи кућица за ловачке састанке, која је сад постала вила *il Vieu Retiro* госпође Изауре Гобертен; то је била једина зграда која је још постојала и уздизала се у том пределу, или, боље рећи, у орању које је заменило предео. Та је зграда сад личила на дворца, толико су биле бедне кућице подигнуте унаоколо онако како их подижу сељаци.

— Ето шта је напредак! узвикну Емил. Ово је једна страна Жан-Жаковог Друштвеног уговора! И ја сам се упрегао у друштвену машину која овако ради! . . . Боже мој! шта ће бити с краљевима, кроз кратко време? шта ће бити, код оваквог стања ствари, и са самим народима кроз педесет година? . . .

— Ти ме волиш, ти си поред мене. . . ја налазим да је садашњост врло лепа, и нећу да мислим о тако далекој будућности, одговори му његова жена.

— Поред тебе, живела садашњост! рече весело заљубљени Блонде, нека будућност иде до врага!

Затим даде знак кочијашу да креће, и, док су коњи полазили трком, муж и жена предадоше се току својег меденог месеца.

1845.

Мора се веровати да је писац Сељака довољно упознат са стварима својега доба, и да зна како у царској гарди није било оклопника. Он узима овде слободу да напомене како у својем кабинету има униформе Републике, Царства, Реставрације, збирку свих војничких одела из земаља које су Француској биле савезнице или противнице, а о ратовима од 1792 до 1815 више дела него што их има какав маршал Француске. Он путем јавности захваљује личностима које су му учиниле част да се његовим радовима толико заинтересују да му пошљу извесне исправке и обавештења.

Једном за свагда, он овде одговара да су све те нетачности хотимичне и срачунате. Ово није никаква Слика из војничког живота, где не би смео пешаке да наоружава коњичком опремом. Дирати у савремену историју, ма то било и само типовима, садржи извесне опасности. Служећи се, за фикције, оквиром чије су појединости до ситница истините, превлачећи чињенице бојама које им не одговарају, писац избегава малу незгоду да приказује познате личности. Он је већ, због своје књиге Једна мрачна ствар, ма да је догађај био измењен у својим појединостима, и ма да припада историји, морао да одговара на бесмислене примедбе основане на чињеници да је под царевом владом само један сенатор био удаљен од дужности и да је само њему била узапњена сва имовина. Разуме се! можда би увенчали цвећем главу онога ко би успео да то учини и са другим!

Ако нетачност која се односи на оклопнике сувише пада у очи, лако је не говорити о гарди. Али би тада породица

славнога генерала, који је заповедао коњицом сатераном у Дунав, затражила од нас рачун о оних милион и сто хиљада франака које је цар допустио Монкорнеу да узме у Померанији.

Лако може доћи неко да нас пита где се то налазе Вило-Феј, Авона и Суланж. Сва та места и ти оклопници живе на оној страни где су и кула Ревенсвуд, бања Сен-Ронан, царство Тилјетидлем, Гендерклу, Лилипут, земља Дембелија, Хофманови јунаци, острво Робинсона Крусе, имање породице Шенди; у свету који је ослобођен порезе, и где возњу плаћају они што тамо путују са свеском од двадесет сантима у руци.

Примедба пишчева.

СЛИКЕ ИЗ ПРИВАТНОГ ЖИВОТА

ТРГОВИНА КОД МАЧКА КОЈИ СЕ ЛОПТА

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО
МИРОСЛАВ М. ГРУЈИЋИЋ

У средини улице Сен-Денис, скоро на углу улице Пти-Лион, постојала је пре кратког времена једна од оних ретких кућа које историчарима олакшавају задатак да по сличности даду слику старог Париза. Ружни зидови ове кућерине изгледало је да су ишарани хијероглифима. Какво би име и могао дати какав радознали беспосличар оним цифрама X и V што су их на предњој страни зграде исписивале попречне и косо узидане греде, цифрама које су се јасно оцртавале по пукотинама у малтеру? Сигурно се свака од ових греда тресла, при проласку и најлакших кола, у своме лежишту од малтера. Над овом поштовања достојном зградом дизао се један троугласти кров коме се неће ускоро наћи више парњак у Паризу. Овај кров, који су искривиле временске непогоде париске, за читаве три стопе пружао се према улици, колико да сачува од кишнице праг на вратима, толико и да сачува зид једне собице под кровом и њен прозорчић. Овај последњи спрат је био саграђен од дасака прикованих једна за другу као плоче од шкриљца, сигурно стога да не оптерети ову трошну кућу.

Једног кишовитог јутра, марта месеца, један младић, брижљиво увијен у свој огртач, стајао је под стрејом радње која се налазила преко пута старе кућерине и посматрао је са одушевљењем каквог археолога. Заиста је овај остатак грађанског друштва из XVI века пружао посматрачу повише проблема за решавање. На сваком спрату нека реткост: на првом четири дугачка, узана прозора, близу један до другога, имали су дрвена доња окна, да би се тако створила полутама помоћу које вешт трговац увери купца да је чоха оне боје коју овај и жели. Изгледало је да младић дубоко презире тај најважнији део куће, још никако му се на њему не зауставише очи. Прозори другога спрата, чије су ребренице биле подигнуте, а кроз велика окна од чешкога стакла назирале се завесе од црвенкастог муслина, исто га тако нису занимали. Његову пажњу је привлачио нарочито трећи спрат са својим скромним прозорским оквирима чије би грубо израђено дрво заслуживало место у Уметничко-занатском музеју да покаже прве напоре француског столарства. Прозорска окна су била мала а јако зелене боје, те младић не би могао ни да назре, да није имао одличан вид, платнене завесе прошаране плавим квадратима које су скривале тајне овог дела куће од незваних очију. С времена на време је овај посматрач, заморен овим испитивањем без икакве користи, или тишином што је ову кућу обавијала, као и цео крај, скретао свој поглед на ниже спратове куће. Кад је поново сврћао поглед на трговину, усне су му се и нехотице

развлачиле у осмех, а било је ту заиста смешних ствари. Једна огромна греда, положена на четири стуба који као да су се савијали под теретом ове рабатне куће, била је бојена безброј пута као образи какве старе војвоткиње. Насред ове цифрасто изрезане греде налазила се једна стара слика која је претстављала мачка који се лопта. Тој слици се смејао младић. Право је да се рече да ни најдуховитији савремен сликар не би измислио тако смешну карикатуру. Животиња је држала у једној својој предњој шапи једну машку велику колико и она сама а пропињала се на својим задњим шапама да докачи једну огромну лопту коју јој је добацивао један племић у извезену руху. Цртеж, боје и све остало било је тако урађено као да се хтело да увери да се уметник хтео да наруга и трговцу и пролазницима. Изменивши ову наивну слику, време ју је начинило још смешнијом неким изменама које су морале да узнемире савесне беспосличаре. Шарени мачков реп био је тако пресечен да је личио на неког посматрача, толико је реп наших предачких мачкова био дебео, велики и китњаст. На десној страни од слике, на плаво обојеном простору што га је делимично обухватила црвоточина, пролазници су читали: Г и ј о м, а на левој страни: н а с л е д н и к г а з д а - Ш е в р е л а. Сунце и киша су спрали највећи део злата штедљиво налепљеног на словима овог натписа код кога су слова И замењивала слова V и обратно, по правилима старог правописа. Да бисмо умањили охолост оних који верују да свет постаје из дана у дан све духовитији и

да савремено шарлатанство надмаша све, треба овде обратити пажњу да су ове фирме, чије значење изгледа чудно многим париском трговцу, слике које приказују призоре помоћу којих су наши виспрени преци успевали да привуку купце у своју радњу. Тако су „Крмача која преде“, „Зелени мајмун“ итд., биле животиње у кавезу чија је вештина чудила пролазнике а обученост њихова пружала доказе о стрпљењу трговца у XV веку. Овакве су реткости брже богатиле њихове срећне сопственике него наслови: „Провиђење“, „Поверење“, „Божја милост“, „Отсецање главе св. Јована Крститеља“, који се још виде у улици Сен-Денис. Међутим сигурно да непознати није ту остао да се диви мачку, који му се за тренутак један могао да уреже у сећање. Па и овај младић је имао неких својих особитости. Испод огртача, набраног по угледу на античке засторе, видела се врло лепа обућа; то је усред париског блата још више падало у очи, јер је носио и чарапе од беле свиле које су биле испрскане те сведочиле о његовом нестрпљењу. Сигурно да се враћао са какве свадбе или забаве, јер је у рано јутро држао у руци беле рукавице, праменови његове рашчешљане косе, растурене по његовим раменима, показивали су да је очешљан à la Каракала, начин што га је установила колико Давидова школа толико и љубав према грчким и римским облицима која је владала у почетку овога века. И поред буке што су је дизали неколико закаснелих баштована који су у галопу јурили према пијаци, овом тако бучном улицом владао је тада не-

ки мир чији чар познају само они који су лутали пустим Паризом, у време кад се његова хука, утишана за тренутак, понова диже и одјекује у даљини као бучни глас мора. Овај чудни младић мора да се интересовао трговцима код „Мачка који се лопта“, као што се „Мачак који се лопта“ интересовао њиме. Једна блиставо бела кравата чинила је његово измучено лице још блеђим него што је било у ствари. Поглед његових црних очију, час блистав а час притуљен, био је у складу са необичним цртама његовога лица, са његовим широким устима и извијеним уснама које су се скупљале кад се осмехивао. Његово чело, намрштено због неке непријатности, имало је нечег кобног у изразу. Зар није чело највећи пророк у човека? Кад је чело непознатог изражавало какву страст, боре на њему су изазивале ужас својим снажним изразом; али кад се то чело, што се тако лако мрштило, разведравало, одисало је неким светлим блаженством које је чинило привлачним ово лице на коме су се радост, бол, љубав, срџба и презрење тако речито изражавали, да је то морало дирнути и најхладнијега човека. Овај непознати се толико љутио кад се нагло отвори прозорчић на собици испод крова, да и не опази кад се на њему појавише три пуначка, бела и румена лица, али тако обична као што су извајане прилике Трговине на извесним споменицима. Ова три лица, уоквирена прозорским ћерчивом, потсећала су на главе буцмастих анђела што растурени по облацима прате Господа Бога. Шегрти удахнуше испарење улице са жудњом

која је јасно показивала колико је ваздух њихове собе прегрејан и загушљив. Пошто је показао овога чуднога стражара, шегрт који је изгледао најнесташнији ишчезе и врати се носећи у руци направу чији је чврсти метал замењен, ту скоро, гумом; затим сва тројица почеше злобно да посматрају зајавало, кога залише ситном, беличастом кишом по чијем се мирису познавало да су се три браде скоро обријале. Повукавши се у дно свога сопчета и пропевши се на прсте да уживају у срџби своје жртве, шегрти пристадоше да се смеју, видевши како непознати без љутње стресе свој огртач и како му се дубоко презрење видело на лицу кад диже очи на празан прозорчић. У том тренутку, једна бела и нежна рука помаче према горњем делу прозора доњи део једног грубог прозорског оквира на трећем спрату, помоћу закачке која, кад се откачи, често пута изненада пусти окно које треба да задржава. Тада пролазник би награђен за своје дуго чекање. Лице једне младе девојке, свеже као оне беле, цветне чашице које се налазе усред воде, указа се, са једним ришем од набрана муслина на глави који јој је давао изглед дивне невиности. Премда покривена мрком тканином, њена рамена и врат су се назирали захваљујући покретима које је девојка учинила у сну, те јој се хаљина мало снимила. Никакав израз непријатности није реметио ни безазленост овога лица, ни ведрину ових очију већ обе-смрћених на узвишеним Рафаеловим сликама: била је то иста љупкост, исти мир оних Девица које су

већ ушле у пословицу. Било је неке љупке супротности између младости што се видела на једрим образима ове особе, на којима као да је сан изаткао неизмерну животну снагу, и старости овога тешког прозора, незграпног и са црним наслоном. Слично оном цвећу које јутром још није развило своју круницу, увијену преко ноћи, млада девојка, још сањива, прелете погледом суседне кровове и погледа небо својим плавим очима; затим, као по навици, она погледа мрачне делове улице и одмах се сrete са погледом свога обожаваоца: она се осети увређена у свом каћиперству што су је видели неодевену и повуче се брзо натраг, изанђала закачка се окрете, оквир се спусти и чаробна прилика ишчезе. Било је то за младића као да је најсјајнију јутарњу звезду сакрио облак.

Док се ово догађало, тешки капци који су штитили прозорска окна на трговини код Мачка који се лопта беху дигнути као каквом чаролијом. Један слуга, вероватно савременик фирме, притвори уз унутарњи зид радње тара врата са звекиром и руком која је дрхтала, причврсти на вратима комад четвртасте чохе на којој је било жутом свилом извезено име Гијома, наследника Шевреловог. Многим пролазницима би тешко било да погоде којом се врстом трговине бави г. Гијом. Кроз велике гвоздене пречаге, које су споља штитиле радњу, једва су се видели завијуци обавијени мрким платном, многобројни као харинге кад прелазе Океан. И поред привидне скромности ове готске фасаде, стоваришта г. Гијо-

ма су била најбоље снабдевена чохом у целом Паризу, његови послови најразгранатији, а његово трговачко поштење без иједне мрље. Ако би неки од његових еснафлија закључио какав посао са владом, а није имао потребну количину чохе, он је увек био готов да им уступи чоху, ма колико била велика наруџбина. Познавао је лукави трговац хиљаду начина да извуче највећу корист а да не мора, као остали трговци, да тражи заштитнике, понижава се или да даје богате поклоне. Ако су његове еснафлије могли да му плате само сигурним вученим меницама на дужи рок, он је упућивао на свога бележника као на човека који је услужан, још је умео и да двоструку корист извуче благодарећи томе лукавству које је ушло у пословицу код трговаца из улице Сен-Денис: „Нека вас Бог сачува бележника г. Гијома!” да означи какав папрени интерес. Стари трговац се, као неким чудом, нађе на прагу своје радње у тренутку кад слуге нестане. Господин Гијом погледа улицу Сен-Денис, суседне радње и небо, да види какво је време, као човек који се искрцава у Авру и поново види Француску после неког дугог путовања. Чврсто уверен да се ништа није изменило док је он спавао, он спази пролазника на његовом стражарском месту, овај је пак посматрао осниваоца радње, као Хумболт што је посматрао прву електричну јегуљу коју је угледао у Америци. Господин Гијом је имао на себи широке чакшире од црне кадифе, шарене чарапе и затубасте ципеле са сребрним копчама. Његово одело са четвртастим кутовима и и-

сто тако четвртастом јаком, од зеленкасте чохе украшене белим металним дугметима, већ поцрвенолим од употребе, обавијало је његово, мало погрбљено, тело. Његова седа коса била је тако брижљиво очешљана и зализана на жутој лобањи да је личила на узорану њиву. Његове мале зелене очи, као бургијом избушене, светлцуале су под поцрвенелим капцима без обрва. Бриге су му избраздале чело те је било све наборано као и његово одело. Ова појава је зрачила стрпљењем, трговачком мудрошћу и неком лукавом похлепом која је потребна у трговању. У овом времену наилазило се чешће на ове старе породице у којима су се чували, као какво драгоценост предање, обичаји и начин одевања својствен њиховом занимању, породице које су остале у новом добу као они препотопски остаци што их је Кивие нашао у каменим мајданима. Глава породице Гијом био је један од оних уважених чувара старих обичаја: дешавало се да зажали за „устабашама”, а увек је пресуде трговачког суда звао „консулска одлука”. Пошто је устао први од свију у кући, сигурно према овим старим обичајима, он је одлучно чекао долазак своја три помоћника, да их изгрди ако закасне. Ови млади Меркурови питомци нису се ничега тако бојали као ђутљиве упорности са којом је газда испитивао њихова лица и понашање, понеде-оником ујутру, тражећи доказе или знаке њихових враголија. Али стари трговац чохом не обрати никакву пажњу, у овом тренутку, на своје ученике: он је био заузет испитивањем узрока брижљивог посма-

трања младића у огртачу и свиленим чарапама који је разгледао час његову фирму а час унутрашњост стоваришта чохом. Кад се раздани, могла се назрети, у унутрашњости стоваришта, ограђена писарница, застрвена завесама од старе зелене свиле, а на њој су стајале огромне књиге, нема божанства куће. Радознали странац изгледа да је посматрао то одељење, а нарочито једну побочну трпезарију, осветљену једним окном намештеним у таваници, одакле је породица, окупљена ту за време обеда, могла да види све што се дешава на прагу радње. Тако велика наклоност према његовом стану изгледала је сумњива једноме трговцу који беше издржао режим максимирања цена. Господин Гијом је дакле мислио, сасвим природно, да ова ужасна личност жели зла благајни Мачка који се лопта. Пошто је кришом уживао у немом двобоју што се одигравао између његовог газде и непознатог, најстарији помоћник се усуди да стане на исту плочу на којој је био и господин Гијом, кад виде да непознати посматра кришом прозоре на трећем спрату. Он коракну два пута према улици, диже главу и учини му се да је спазио госпођицу Августину Гијом која хитро побеже. Незадовољан оштроумношћу свога првога помоћника, трговац га попреко погледа; али, одједном, несташе страха у души трговца и љубоморног помоћника, страха што га је изазвало присуство овога пролазника. Непознати дозвољава један фијакер који је ишао према оближњем тргу, попе се у њега брзо и правећи се равнодушан. Овај одлазак обра-

дова остале помоћнике, прилично узнемирене што су наишли на жртву свога несташлука.

— Па лепо, господо, шта сте стали ту скрштених руку? рече господин Гијом овој тројици новајлија. Некада, кад сам ја био, триста му мука, код газда Шеврела, до овог доба ја сам већ био прегледао две трубе чохе.

— Раније је дакле свитало? рече други помоћник, чија је то дужност била.

Стари трговац не могаде да се уздржи да се не насмеје. Премда су двојица од ових младића, поверених његовом старању од њихових оцева, богатих трговаца чохом из Лувијеа и Седана, имали само да затраже сто хиљада франака па да их имају, кад стану на своје ноге, Гијом је сматрао да је његова дужност да их држи деспотски строго, што се не виђа у данашњим блиставим трговинама чији помоћници хоће да се обогате већ у тридесетој години: гонио их је да раде као робови. Ова тројица помоћника могли су да сврше посао од кога би пали на нос десет данашњих помоћника чије мекуштво испуњава ступце буџета. Ништа није реметило мир ове свечано уређене куће, где су багламе изгледале увек подмазане и чији је и најмањи део намештаја одисао оном поштовања достојном чистоћом која одаје ред и строгу штедњу. Често је највраголастији од помоћника из шале писао на гријерском сиру што су га добијали за доручак, сиру који су они добро чували, датум кад су га добили. Оваквим и сличним враголијама смејала се млађа Гијомова кћи, лепа де-

војка која се појавила пред очараним пролазником. Ма да је сваки од ученика, чак и најстарији, прилично плаћао стан и храну, ниједан од њих се не би усудио да остане за газдиним столом кад се изнесу слаткиши. Кад је госпођа Гијом говорила да зачини салату, ови јадници су дрхтали помишљајући са каквом је штедњом њена вешта рука уливала уље. Није требало ни да помишљају да проведу ноћ ван куће а да озбиљно не образложе, много раније, ову неуредност. Сваке недеље, по реду, два помоћника су пратила породицу Гијом на службу Божју у Сен-Ле, а и на вечерње. Госпођице Виргинија и Августина, у скромним хаљинама од цица, узимале су за руку једнога помоћника и ишле напред, праћене строгим погледом своје мајке, која је са својим мужем, кога је навикла да носи два молитвеника, повезана у црну кожу, завршавала ову домаћу поворку. Други помоћник није имао плате. Што се тиче онога који је после дванаест година стрпљења и истрајне службе био посвећен у кућне тајне, тај је примао осам стотина франака у накнаду за свој труд. Приликом извесних породичних свечаности, добијао је неке поклоне чија је вредност долазила отуда што су били рађени смежураном руком госпође Гијом: кончане кесе, које је она брижљиво пунила памуком да би се боље виделе шаре, добро израђене упрте, или пар неукусних свилених чарапа. По који пут, али ретко, допуштено је било овоме претседнику владе да учествује у породичним забавама, било кад је породица ишла у поље, било кад су се одлучили да

гледају какав комад, закупивши ложу, на који Париз више није ни мислио. Што се тиче тројице осталих помоћника, страхопоштовање које је некада одвајало једнога трговца чохом од његових ученика било је тако велико, да им је било лакше да украду комад чохе него да поремете тај утврђени однос. Ово издвајање може да изгледа смешно данас; али су ове старе трговачке куће биле школе поштења и доброг понашања. Газде су усвајале своје ученике. О рубљу младића водила је бригу газдарица, крпила га, а гдекад га је и обнављала. Ако се који помоћник разболео, заиста се матерински старало о њему. У случају опасне болести газда није жалио новаца да добави најбоље лекаре; јер он није одговарао само за васпитање и знање својих ученика њиховим родитељима. Ако би неки од тих ученика, поштен човек иначе, претрпео какав неуспех, ови стари трговци су умели да цене човека кога су они створили и нису се устручавали да повере срећу своје кћери човеку коме су дуго времена поверавали свој новац. Гијом је био један од тих старинских људи, па ако је био смешан као и они, имао је и све њихове добре особине; тако је Жозефа Леба, свога првога помоћника, сиромаша и без родитеља, био наменио за мужа Виргинији, својој старијој кћери. Али се Жозеф није слагао са утврђеним редом свога господара који не би, да му даду читаву царевину, удао млађу кћер пре старије. Несрећноме помоћнику је увек била на памети госпођица Августина, млађа кћи. Да би се схватила ова љубав, треба мало

изближе погледати деспотско управљање кућом старога трговца чохом.

Гијом је имао две кћери. Старија кћи, госпођица Виргинија, била је сушта слика своје мајке. Госпођа Гијом, газда-Шеврелова кћи, тако је непомично седела за благајном, да је више пута чула како се шаљивчине кладе да је набијена на колац. Њено издужено и мршаво лице одавало је претерану побожност. Без икакве чари и љупкости у понашању, госпођа Гијом је стављала на своју главу шездесетогодишњаке једну капу чији се облик није мењао, украшену извесним трачицама као у какве удовице. Све суседство звало ју је „часна сестра вратарка“. Није много говорила а покрети су јој били непрекидани као откуцавање каквог телеграфа. Њено око, светло као у мачке, изгледа да је желело зла целога свету због њене ружноће. Госпођица Виргинија, васпитана као и њена млађа сестра под деспотским надзором своје мајке, ушла је у двадесет осму годину. Младост је ублажавала непријатан изглед што га је њена појава по који пут имала, због сличности са мајком; али је строгост матерна снабдела двема значајним особинама које су могле да претегну над свим осталим: била је блага и стрпљива. Госпођица Августина, тек у осамнаестој години, није личила ни на оца ни на мајку. Она је била од оних девојака за које се помисли, у отсуству физичке сличности са родитељима, по оној народној: „Бог даје децу.“ Августина је била мала, или, да се боље оцрта, љупка. Овом љупком и безазленом створењу

могао би неки човек из углађена друштва да замери да је припроста и по који пут неспретна. Мирна и ћутљива, она је зрачила оном пролазном меланхолијом која обузима девојке, и сувише слабе да се одупру мајчиној вољи. Увек скромно обучене, две сестре су могле да задовоље урођено женско каћиперство једино претераном чистоћом која им је дивно пристајала те су биле у складу са блиставим тезгама, са полицама на којима стари слуга није трпео ни трун прашине, са старинском простотом свега што се видело око њих. Приморане, због оваквог живота, да траже задовољство у упорном послу, Августина и Виргинија су дотада причињавале само задовољство својој мајци која се потајно радовала због савршених особина својих кћери. Лако је замислити последице васпитања које су оне добиле. Васпитавање за трговину, навикле да чују само суморна трговачка размишљања и рачуне, будући да су училе само граматику, књиговодство, нешто историје Старога завета, историју Француске по Рагоасу, читајући само писце које им је одобрила мајка, оне нису много прошириле свој духовни видик: оне су савршено умеле да воде кућу, знале су цену ствари, поштовале су напор који је потребан да се стече новац, биле су штедљиве и веома поштовале трговачке особине. Биле су веште, и поред богатства њиховог оца, да нешто закрпе као и да се дотерају, често је мајка говорила да их научи кувању, да би знале да лепо приреде ручак и да могу стручно да изгрде куварицу. Не знајући за задовољства ван куће и ви-

дећи како пролази примеран живот њихових родитеља, оне су ретко погледале изван круга ове старе патријархалне куће која је, за њихову мајку, била читав свет. Скупови приликом домаћих свечаности били сва њихова земаљска уживања. Кад је велики салон на другоме спрату требало да посете госпођа Роген, једна госпођица Шеврел, која је била петнаест година млађа од своје рођаке и носила дијаманте; млади Рабурден, потшеф у Главној државној благајни; господин Цезар Бирото, богати продавац мириса, и његова жена, звана госпођа Цезар; господин Камизо, најбогатији трговац свилом у улици Бурдоне, и њихов таст господин Кардо; два до три стара банкара, беспрекорне жене, спремање сребра, саксонског порцулана, свећа и кристала, лепо сложеног, уносило је промене у једнолики живот ових трију жена, које су се ужурбавале као калуђерице за дочек свог владике. Кад су, затим, две девојке, увече, после брисања, трљања, преношења и слагања празничког посуђа, помагале мајци да се спреми за починак, госпођа Гијом им је говорила:

— Ништа данас нисмо, децо, урадиле!

Кад им је, приликом ових свечаних посела, „сестра вратарка” допуштала да играју, дозвољавајући триктрак, вист и бостон само у својој спаваћој соби, овај уступак је сматран за најневероватнију срећу, исто тако велику као што је одлазак са господином Гијомом на две-три велике игранке за време месојеђа. Најзад је уважени трговац чохом приређивао, једанпут годишње, једну свечаност за коју ништа

није жалио. Ма колико биле богате и отмене званице, добро су пазиле да не изостану са те свечаности; јер су и најпознатије трговине тражиле позајмицу или савет од господина Гијома. Али се две кћери уваженога трговца нису користиле, како би се можда помислило, поукама што их младежи пружа свет. Оне су на овим поселима, која су уосталом уношена у књигу расхода, носиле накит због чије су простоте црвенеле до ушију. Њихово играње није падало у очи, а матерински надзор допуштао им је да у разговору са кавалјерима употребљавају само „да” и „не”. Најзад им је закон старе фирме код Мачка који се лопта налагао да буду код куће у једанаест часова, у време кад игранке и свечаности тек почињу. Тако су њихова задовољства, привидно у складу са богатством оца, често загорчавана околностима које су произлазиле из обичаја и утврђеног кућног реда. Што се тиче њиховог свакодневног живота, једна једина опаска допуниће његову слику. Госпођа Гијом је захтевала да се њене кћери обуку јутром рано, да сваког дана силазе у исто време, а прописивала је њихов посао као у каквом манастиру. Међутим је Августина, случајно, имала племениту душу те је могла да осети празнину овог живота. По који пут је гледала као да испитује дубину ових степеница и влажних стоваришта. Пошто би се задубила у ову манастирску тишину, изгледало је да из даљине послушкује нејасни жамор оног страсног живота који више цени осећања него ствари. У оваквим тренуцима њено би се лице заруменело, испуштала би из сво-

јих руку бели муслин на углачану храстову тезгу а ускоро јој је мајка говорила, гласом који је био опор чак и кад је био најљубазнији:

— Августина, злато моје, што си се ти замислила?

Можда су два романа „Иполит, гроф де Дуглас” и „Гроф де Коменж”, што их је Августина нашла у орману једне куварице коју је ту скоро госпођа Гијом отпустила, допринели њеној замишљености. Она је жудно гутала те романе за време дугих ноћи прошле зиме. Нека неодређена чежња, пријатан глас, кожа попут јасмина и плаве Августинине очи распламсале су у души јаднога Леба једну жарку љубав, али и пуну поштовања. Као неким чудом, што је лако разумети, Августини се сиротан није нимало свиђао; можда је то долазило отуда што она није знала за његову љубав. Али је се у накнаду за то госпођица Виргинија, коју, и поред њених педесет хиљада талира мираза, нико није хтео за жену, по-тајно дивила дугим ногама, кестењавој коси, великим рукама и крепком држању првога помоћника. Ништа природније од ове две супротне страсти што су се развиле међу овим мрачним тезгама као што љубичице цветају у шумском густошћу. Упорно и немо посматрање које се читало у очима ових младих људи, гоњених неодољивом потребом за забављањем усред ових тешких послова и неке свете тишине, морало је пре или после да се изроди у осећање љубави. Кад се навикне на једну личност, неосетно се у њој открију душевне особине те се најзад недоста-ци и не примећују више.

— Како је овај човек почео, наше кћери ће доче-кати да ускоро падају на колена пред неким канди-датом за женидбу! говорио је у себи господин Ги-јом читајући први проглас којим је Наполеон објав-љивао регрутовање.

Очајан што види како му вене старија кћи, стари трговац се тад сети да се оженио госпођицом Шеврел скоро у истим приликама у којима се налазе Жозеф Леба и Виргинија. Какав диван посао да уда своју кћер и испуни један свети завет, учинивши једном сирочету добротинство које му је некада учинио, у сличним приликама, његов претходник! Жозеф Леба, стар тридесет три године, мислио је на препреке које претстављају петнаест година разлике између њега и Августине. Прилично оштроуман, он је на-слућивао намере господина Гијома, а знао је да овај нипошто неће допустити да се млађа уда пре ста-рије. Јадни помоћник, чије је срце било исто тако добро као што су му ноге биле дуге а прса широка, ћутке је патио.

Такво је било стање ствари у овој малој републи-ци која је личила на неку филијалу Траписта усред улице Сен-Денис. Али да би верно приказали дога-ђаје и осећања ван ове куће, треба се вратити за неколико месеци уназад, пре призора којим почиње ова историја. У позну вечер, пролазио је један мла-дић поред мрачне радње код Мачка који се лопта и заустави се ту, посматрајући слику која би сваког сликара зауставила. Још неосветљено стовариште црнело се а у дну се видела трговчева трпезарија.

Бело рубље, сребро и кристал блистали су, а све је то било улепшано оштром разликом сенке и светлости. Прилике оца породице и његове жене, лица помоћника и дивни облици Августине, а на два корака од ње једна буцмаста девојка, све је то сачињавало једну веома примамљиву слику, ове главе су биле тако необичне а свако лице је одисало необичном свежином; тако се сигурно наслућивао мир, тихи ред и скроман живот ове породице, да је за једнога уметника, који је свикао да приказује природу, било непријатно да овај приказ сматра случајним. Овај пролазник је био један млади сликар који је, седам година пре тога, добио прву награду. Враћао се из Рима. Његова душа обузета поезијом и очи засићене Рафаелом и Микел Анџелом зажелеле су се природности, после дугог бављења у блиставој земљи где је уметност свуда разбацала своја величанствена дела. Лажно или природно, његово осећање је било такво. Дуго времена под утицајем талијанских распламсалих страсти, срце му је жудило за једном од оних смиренних и скромних девица, које је у Риму, на жалост, могао само на сликама да види. Од одушевљења, којим се његова одушевлена душа испуни док је посматрао ову ненамештену слику, он, сасвим природно, пређе на дубоко дивљење према главној личности: Августина је изгледала замишљена и није се ни дотицала јела; због положаја светиљке која јој је потпуно осветљавала лице, изгледало је да се њено попрсје покреће у једном ватреном кругу који је јасно оцртавао црте њене главе и осветљавао је не-

ком надземаљском светлошћу. Уметник је и нехотице упореди са изгнаним анђелом који се сећа неба. Неко скоро непознато осећање, нека кристално чиста и бескрајно снажна љубав обузе му срце. Пошто је за тренутак остао као смрвљен под теретом својих мисли, он се удаљи од своје среће, дође кући, не окуси ништа и ока не склопи. Сутрадан, он уђе у своју радионицу са намером да из ње изиђе тек кад буде приказао на платну чаролију овог призора чијом је успоменом био, тако рећи, сав обузет. Све дотле није био потпуно срећан док није имао верну слику свога идола. Више пута је прошао испред трговине код Мачка који се лопта; он се чак усуди да једном или два пута уђе унутра прерушен, да би изблиза видео чаробно створење које је госпођа Гијом заклањала својим окриљем. Читавих осам месеци, забављен својом љубављу и сликањем, он се не појави пред најприснијим пријатељима, заборавивши свет, поезију, позориште, музику и своје најдраже навике. Једнога јутра Жироде уклони све оне препреке које уметници знају да употребе да се до њих не дође, а које умеју и да избегну, доспе до њега и трже га из сањарења овим питањем:

— Шта ћеш изложити у Салону?

Уметник шчепа свога пријатеља за руку, повуче га у своју радионицу, откри једну слику на ногарима и један портрет. Пошто је пажљиво и успламте-ла погледа посматрао два ремек-дела, Жироде рашири руке и загрли свога пријатеља, не могући ни

речи да проговори. Он је своје узбуђење могао да искаже само онако како га је осетио, од срца срцу.

— Ти си заљубљен? рече Жироде.

Обадвојица су знали да су најлепши портрети Тицијана, Рафаела и Леонарда да Винчи плод бујних осећања која, у различитим приликама уосталом, стварају сва ремек дела. Уместо одговора млади уметник саже главу.

— Како си срећан што си могао да се заљубиш овде, по повратку из Италије! Не саветујем те да излажеш оваква дела у Салону, додаде славни сликар. Знаш, ове две слике неће умети свет ни да осети. Још не могу да процене ове складне боје, овај дивни рад, свет није навикао на тако узвишене ствари. Слике што их ми дајемо, драги мој пријатељу, то су платна, обична платна. Вере ми, боље је да се бавимо стиховима и преводимо класике! Више славе можемо да очекујемо од тога но од наших бедних слика.

И поред овог пријатељског мишљења, два платна беху изложена. Слика породице била је преврат у сликарству. Она је створила оне „жанр слике” по чијој би се огромној количини на изложбама могло помислити да су рађене занатски и без икаквог уметничког надахнућа. Што се тиче портрета, мало је уметника који се не сећају овог дивног платна које је јавност, по који пут добар судија, наградила лавровим венцем а Жироде лично га украси њим. Огромна маса се тискала око двеју слика. Гушио се свет пред њима, како кажу жене. Шпекуланти и пле-

мићи хтели су да их плате сувим златом: уметник одлучно одби да их прода, а не хтеде да дозволи ни да се праве копије од њих. Понудише му огромну суму да дозволи штампање њихово, ни трговци нису имали више среће од љубитеља уметности. Ма да је овај догађај занимао сав свет, он при свем том није одјекнуо у малој Тебаиди, у улици Сен-Денис; ипак, дошавши у посету госпођи Гијом, нотарева жена говорила је Августини, коју је много волела, о изложби и објасни јој циљ тога излагања. Сасвим је природно да брбљање госпође Роген изазва код Августине жељу да види слике и смелост да стидљиво замоли своју рођаку да је прати у Лувр. Рођака отпоче преговоре са госпођом Гијом и успе да добије дозволу да њена мала рођака напусти свој досадни посао за време од два часа. Девујка се прогура кроз гомилу, до награђене слике. Она задрхта као брезов лист кад познаде себе. Августа се уплаши и погледа око себе да се придружи госпођи Роген, од које је беше одвојио један талас светине. У том тренутку она угледа озарено лице младога сликара. Одједном се она сети лица једнога шетача кога је често радознало посматрала, мислећи да је то неки нов сусед.

— Видите чиме ме је надахнула љубав! рече уметник на уво стидљивом створењу које оста запањено његовим речима.

Она доби неку натприродну храброст да се прогура кроз масу и стигне до своје рођаке која се још

гурала кроз гомилу света од које није могла да се приближи слици.

— Угушили би вас, повиче Августина, хајдемо!

Али се у Салону дешава, у извесним тренуцима, да се две жене не могу слободно да крећу по изложби. Госпођицу Гијом и њену рођаку таласање гомиле одгурну на два корака од друге слике. Случај је хтео те се оне лако приближише платну чији се предмет обраде јако ценио, само што је овога пута било јасно да га је радио даровит човек. Узвик изненађења нотареве жене се изгуби у хуци гомиле; Августина се и противу своје воље заплака кад виде овај чаробни приказ на платну, па понесена неким необјашњивим осећањем она стави прст на усне, кад виде, на два корака од себе, усхићену прилику младога сликара. Непознати одговори климањем главе и показа на госпођу Роген, као на каквог незваног госта, да би показао да ју је разумео. Ово немо споразумевање као да опече девојку којој се учини да је малочас склопила неку заверу са уметником, те се осећала као да је учинила неку кривицу. Загушљива топлота, мноштво сјајних хаљина и вртоглавица коју је Августина осећала од различитих боја, мноштва људи живих или насликаних, изобиља златних оквира, све је то баци у неки занос од кога се она уплаши још више. Она би се можда оневестила да није, и поред ове збрке осећања, осетила неку чудну радост у срцу, која освежи све њено биће. Па ипак, она поверова да је њоме овладао сатана чије је опасне замке претсказивала громка

реч свештеника. У овом тренутку као да је обузе лудило. Она примети да је до рођакиних кола прати онај младић сав озарен од среће и љубави. Сва обузета једном новом дражи, неком опојношћу која ју је враћала природи, Августина ослушну моћни глас срца и више пута погледа младога сликара, не успевши да прикрије своју збуњеност. Никада руменило њених образа није јаче одударало од белине њене пути. Тек тада опази уметник ову лепоту у свем њеном сјају, ову стидљивост у свој њеној лепоти. Августина осети неку врсту радости помешане са страхом, помисливши да њено присуство причињава срећу ономе чије је име на свима уснама и чији таленат даје бесмртност пролазним сликама. Била је вољена! Није могла да сумња у то. Кад више није видела уметника, ове просте речи одјекивале су јој још у срцу: „Видите чиме ме је надахнула љубав!” Учини јој се да јој узбуркано куцање њеног срца причињава бол, толико неке чудне снаге пробуди у њеном бићу загрејана крв. Она се претварала да је боли глава да би избегла да одговара на питања своје рођаке поводом слике; али се, на повратку, госпођа Роген не могаде да уздржи а да не исприча господину Гијому о слави што је постигао Мачак који се лопта, а Августина задрхта свим телом кад чу да њена мајка рече да ће ићи на изложбу да види своју кућу. Девојка се поново пожали да јој није добро, те јој дозволише да се повуче и легне.

— Ето каква је корист од тог разгледања, узвикну господин Гијом, главобоља! Зар је то тако за-

нимљиво да се на слици види што човек сваки дан среће на улици? Не говорите ми о тим уметницима, који су, као и ваши писци, гладнице. Кога им ђавола треба да моју кућу узму и да се њоме измотавају на својим сликама?

— Због тога можемо да продамо који аршин сукна више, примети Жозеф Леба.

Ова примедба не поможе да уметност и књижевност не буду осуђене пред судом трговине. Као што се може и мислити, ови разговори не дадоше неке наде Августини, која целу ноћ проведе у љубавном сањарењу. Догађаји овога дана били су као какав сан који је она радо обнављала у мислима. Она се подаде страховању, надању, кајању и свим оним различитим осећањима која су морала обузети једно смирено и плашљиво срце као што је било њено. Какву само празнину осети она у овој црној кући, а какво благо нађе у својој души! Бити жена једног обдареног човека, делити славу са њим! Какву ли је пустош морала да учини ова мисао у срцу једнога детета одгајеног у овој породици! Какве ли је све наде морала да пробуди та мисао код једног младог створења које је, навикло дотле на спремање за обичан живот, зажелело раскош и блесак живота! Један зрак сунца је био пао у ову тамницу. Августина одједном заволе. Толика се осећања бежу у њој пробудила у исти мах да им она подлеже ништа не мислећи. Зар не ставља љубав у осамнаестој години своју призму између света и очију једне младе девојке? Неспособна да наслути грубе сукобе који

произлазе из везе једне заљубљене жене са човеком од маште, она поверова да је позвана да овога учини срећним, не опажајући никакве супротности између њега и себе. За њу је садашњост била сва будућност. Кад се њен отац и мајка вратише, сутрадан, из Салона, њихова ожалостљива лица показивала су неко разочарење. Прво, сликар је повукао обадве слике; а затим, госпођа Гијом је била изгубила свој кашмирски шал. У томе повлачењу слика, одмах после њене посете Салону, видела је Августина једну финоћу осећања коју жене увек знају да цене, чак и онда ако је једва осете.

Онога јутра кад су, при његову повратку са играчке, Теодора де Сомервје — то је било име прослављеног човека који је испуњавао све мисли Августинине — полили помоћници код Мачка који се лопта док је он чекао да се појави његова љупка пријатељица, која сигурно није знала да је он ту, двоје заљубљених су се били видели тек четврти пут од призора у Салону. Препреке што их је строги начин живота у Гијомовој кући стварао необузданој осећајности уметника раширивале су још јаче његову страст према Августини. Како да се приђе једној девојци која седи за тезгом између двеју таквих жена као што су госпођица Виргинија и госпођа Гијом? Како да човек дође са њом у везу, кад је мајка никако не напушта? Вешт у измишљању несрећних случајева, као и сви заљубљени, Теодор је веровао да му је неко од помоћника супарник, сви остали су, по његовом мишљењу били на страни његовога супарника. Кад

би избегао толиким Аргусима, он је губио храброст пред строгим погледом старога трговца или госпође Гијом. На све стране препреке, свуда само очајање! И сама жестина страсти спречавала је младога сликара да се досети некое лукавству које је изгледа, код заточеника и љубавника, последњи напор расуђивања распаљеног потребом за слободом или љубављу. Теодор је лутао тада улицама као луд, као да би му јурњава допринела да измисли неко лукавство. Пошто је се намучио маштањем, он се досети да златом поткупи буцмасту служавку. Тако заљубљени послаше једно другOME неколико писама, петнаест дана после оног несрећног јутра кад су се господин Гијом и Теодор онако пажљиво посматрали. У овом времену, двоје младих се беху договорили да се виђају у одређено време, недељом, у Сен-Леу, за време службе Божје или на вечерњу. Августина је била послала своме драгом Теодору списак рођака и породичних пријатеља, до којих покуша да допре млади сликар да би заинтересовао за своје љубавне јаде, ако би то било могуће, неког од ових људи, закупљених бригом о новцу и трговини, којима је некористољубива страст морала изгледати најчуднија, нечувена рачуница. Ништа се, уосталом, није изменило код Мачка који се лопта. Нико, па чак ни њена мајка, не опази да је Августина расејана, да се она, противно законима куће, пење у своју собу да помоћу једне саксије са цвећем даје знаке, да уздише и да је замишљена. Ова околност ће изненадити оне који су разумели дух ове куће, у којој је

мисао задахнута поезијом била у супротности са бићима и стварима у њој, где нико није могао да баци један поглед или да учини покрет а да то други не виде и подробно не испитају сврху тога. Међутим, ништа природније од тога: скромни брод који је пловио на бурним таласима париског мора, под заставом Мачка који се лопта, захватила је једна од оних бура које се могу назвати равнодневничким, због њиховог враћања у једнаким размацима времена. Отпре петнаест дана, пет људи од посаде, госпођа Гијом и госпођица Виргинија дали су се на један изузетан посао, познат под именом инвентарисања. Преврнути су сви денчићи и проверено је колико аршина има у сваком, да би се знала тачна вредност онога што је остало. Пажљиво се испитивала белешка прикачена на денчићу, да би се видело кад је чоха купљена. Утврђивала се садашња цена роби. Увек на ногама, са својим аршином у руци, са пером иза ува, господин Гијом је личио на заповедника брода који наређује где да се крене. Својим пискавим гласом, који је пролазио кроз један узани отвор на поду да би се чуо у дубинама стоваришта, изговарао је оне варварске трговачке изразе, који нису ништа друго него загонетке: „Колико од Н-N-Z? — Продато. — Шта је остало од Q-X? — Два аршина. — По којој цени? — Додајте код три А све J-J, све M-P и остатак од V-D-O.” Хиљаду других реченица исто тако разумљивих брујало је преко тезги као стихови савремене поезије које би изrekli романтичари да се одушеве за неког свог песника. Увече, Гијом је, затворивши

се са својом женом и помоћником, сводио рачуне, поново уводио робу, писао дужницима и вршио процену онога што је у радњи. Све троје је радило на том огромном послу чији се резултат налазио на једном квадрату министарске хартије и сведочио да трговина Гијом има толико у новцу, толико у роби, толико у обичним и вученим меницама; да не дугује ни паре, да јој други дугују сто или две стотине хиљада франака; да се главница увећала; да ће имање, куће и приходи бити или заокругљени, или повећани, или удвостручени. Отуда је долазила потреба да се изнова почне, жешће но икада, са скупљањем нових талира, а да никад тим истрајним мравима не падне на ум да се запитају: „Чему све то?“ Користећи се овом годишњом узбуном, срећна Августина је измицала надзору својих Аргуса. Најзад се, једне суботе увече, заврши преглед робе. Цифре укупног добитка биле су са доста нула, те Гијом за ову прилику ублажи строге наредбе које су целе године владале пред крај обеда. Лукави трговац протрља руке и дозволи својим помоћницима да остану за столом. Једва да је свако од људи из посаде попио своју малу чашицу неког домаћег ликера, кад се зачу тандркање неких кола. Породица оде да гледа у позоришту Пепељугу, док два најмлађа помоћника добише по један талир од шест франака и дозволу да могу да оду где хоће, али да се у поноћ врате.

И поред овог ремећења утврђеног реда, у недељу ујутру, стари трговац чохом се обрија још у шест часова, обуче одело кестењаве боје чији су му дивни

преливи боја увек причињавали задовољство, прикачи златне копче на своје широке свилене чакшире; затим, око седам часова, у тренутку кад су још сви у кући спавали, он се упути малој соби за рад, до стоваришта на првом спрату. Светлост је улазила у ту собицу кроз један прозор снабдевен дебелим гвозденим пречагама који је гледао на једно мало, четвртасто двориште, ограђено тако поцрнелим зидовима да је личило на какав бунар. Стари трговац отвори капке украшене црним лимом, њему тако добро познате, и подиже до половине једно прозорско окно. Хладноћа из дворишта освежи устојали ваздух ове собе за рад који је имао онај мирис својствен писарницама. Трговац је стојао, наслонивши руку на прљави наслон једне фотеље од трске обложене сафијаном чија се првобитна боја била избрисала, изгледало је да се колеба да ли да седне на њу. Он нежно погледа писарницу са двоструким наслоном за књиге, где је било удешено место за његову жену, преко пута његовог седишта, у једном удубљењу начињеном у зиду. Посматрао је картоне обележене бројевима, врпце, алатке, зумбу за обележавање чохе, касу, предмете који су ко зна откад ту, и учини му се да пред собом види сен газда Шеврела. Он примаче себи једну столицу на којој је некада седео у присуству покојног газде. Ову столицу, постављену црном кожом, кроз коју је одавно вирила струна на угловима, ма да се није расипала, намести он дрхтавом руком на исто место где ју је био оставио његов претходник; затим, обузет неким

узбуђењем које се не да описати, он повуче за врпцу звонцета намештеног поред постеље Жозефа Леба. Кад учини овај одлучни покрет, старац, кога су ове успомене сигурно узбуђивале, узне неколико меница испред себе и посматрао их је и не видећи их, кад се одједном указа Жозеф Леба.

— Седните ту, рече му Гијом показавши му столицу.

Како стари трговац никад није допуштао да помоћник седне у његовом присуству, Жозеф Леба уздрхта.

— Шта мислите о овим меницама? запита Гијом.

— Неће бити исплаћене.

— Како?

— Па ја сам прекјуче дознао да је Етјен и другови плаћао у злату.

— Охо, охо, повиче трговац, човек мора да је јако нерасположен кад се тако љути. Говоримо о чему другом. Жозефе, преглед робе је завршен.

— Да, господине, и ово је сад највећа дивиденда коју сте икада имали.

— Немојте употребљавати те нове речи. Реците приход, Жозефе. Знате ли ви, дечко мој, да ми вама дугујемо помало за тај успех? Ето зашто ја не желим да ви отсад имате само плату. Госпођа Гијом је дошла на мисао да вам понуди учешће у добити. Шта велите, Жозефе! „Гијом и Леба”, зар неће те две речи да претстављају једну лепу заједничку фирму? Могло би се додати и другови, да се заокругли наслов.

Жозеф Леба се трудио да сакрије сузе које му навреше на очи.

— Ах, господине Гијоме! чиме сам ја могао да заслужим толику доброту? Ја сам само вршио своју дужност. Доста је било и то што сте се ви заузели за једно сир

Он је превлачио десним рукавом преко посувраћеног дела на своме левом рукаву и није се усуђивао да погледа старца, који се смешио мислећи да треба охрабрити овога скромног младића, као некада њега, да се изјасни до краја.

— Међутим, продужи Виргинијин отац, ви нисте у толикој мери заслужили ту наклоност, Жозефе! Ви нисте према мени поверљиви колико сам ја према вама. (Помоћник одједном диже главу). Ви сте посвећени у новчане послове куће. Отпре две године, ја не кријем ниједан свој посао од вас. Слао сам вас у фабрику. Најзад, ја немам тајне за вас. Али ви? . . . Ви волите некога, а ни речи ми о томе нисте рекли. (Жозеф Леба поцрвене). — Ах, ах! повиче Гијом, ви сте дакле мислили да преварите старог лисца као што сам ја? Мене, за кога знате да сам предвидео Лекоково банкротство!

— Како, господине, одговори Жозеф Леба испитујући пажљиво свога газду као и овај њега, како сте дознали кога ја волим?

— Знам ја све, ветропире, рече му уважени и лукави трговац ухвативши га за уво. Праштам то ја, исто сам тако и ја радио.

— И ви бисте ми је дали?

— Да, са педесет хиљада талира, а толико ћу ти још оставити, па ћемо се бацити на нов посао са новом друштвеном фирмом. Још много послова ћемо ми посвршавати, повиче стари трговац дижући се и машући рукама. Видиш, зете, постоји само трговина! Они који се питају какво се задовољство налази у трговини глупаци су. Нањушити послове, умети се снаћи на тржишту, чекати нестрпљиво, као у коцки, да ли су Етјен и компанија пред банкротством, видети како пролази пук царске гарде одевен у нашу чоху, подметнути ногу суседу, часно и поштено, производити јефтиније од других; гледати како се један посао појављује, почиње, расте, колеба се и успева, познавати као какав министар полиције све могућности трговачких кућа да се не би ударило погрешним путем; не поклецнути пред пропашћу; имати пријатеља, путем дописивања, у свим градовима где се тргује чохом, зар није то непрекидна коцка, Жозефе? То тек значи живети! Ја ћу умрети у тој хуци, као стари Шеврел, осећајући се сасвим угодно у њој.

Загрејан својим најлепшим говором, отац Гијом није скоро ни гледао свога помоћника, који је плакао као киша.

— Па лепо Жозефе, јадни мој дечко, шта је теби?

— Ах! ја је волим, толико је волим, господине Гијоме, да ме срце издаје, ја мислим...

— Па лепо, дечко, рече разнежени трговац, срећнији си него што мислиш, јер те она, вере ми, воли. Знам ја то!

Он затрепта својим малим зеленим очима погледавши свога помоћника.

— Госпођице Августина! госпођице Августина! повиче Жозеф Леба у свом одушевљењу.

Баш је хтео да истрчи из собе за рад, кад осети да га дочепа нека гвоздена рука, и његов газда, запрепашћен, снажно га привуче себи.

— Шта ту има посла Августина? запита Гијом, чији глас намах следи несрећнога Жозефа Леба.

— Па зар не... волим... ја њу? рече помоћник муцајући.

Збунивши се због тога недостатка оштроумности, Гијом поново седе и зарони своју шиљату главу у руке да размисли о чудном положају у коме се налазио. Жозеф Леба, постиђен и очајан, оста стојећи.

— Жозефе, настави трговац са достојанственом хладноћом, говорио сам вам о Виргинији. Љубав се не наручује, ја то знам. Познајем вас као поверљива човека, заборавићемо ово. Никад нећу удати Августину пре Виргиније. Ваше учешће у добити биће десет од сто.

Помоћник, коме љубав ули неку чудну храброст и речитост, склопи руке, узне реч и са толико топлине и осећајности је говорио, читавих четврт часа, Гијому, да се положај измени. Да је био у питању какав трговачки посао, трговац би већ унапред знао да се одлучи; али, бачен на хиљаду миља далеко од трговине, на мору осећања без компаса, он се колебао пред једним тако чудним догађајем, како га је он у себи називао. Добар по природи, он започе да брбља.

— Ех, до врага, Жозефе, па ти знаш да сам ја та два детета добио у размаку од десет година! Госпођица Шеврел није била лепа, а међутим не може да се пожали на мене. Учини што и ја. Та, не плачи; јеси ли луд! Шта да радиш? Можда ће се то довести у ред, видећемо. Увек има начина да се човек извуче из шкрипца. Нисмо ми људи увек срамежљиви љубавници према женама. Разумеш ли ме? Госпођа Гијом је побожна и... Само храбро, дете моје, узми под руку Августину, кад се пође на службу Божју.

То неколико реченица набаца Гијом с брда с дола. Закључак очара заљубљенога помоћника: он је већ тражио некога од својих пријатеља за госпођицу Виргинију, док је излазио из почађале собе за рад, а стежући руку своје будућем тасту он му је својим држањем давао на знање да ће се све уредити.

— Шта ће сад мислити госпођа Гијом?

Ова мисао је страховито мучила добричину трговца кад остаде сам.

За доручком, госпођа Гијом и Виргинија, којима трговац ништа још није рекао о своје неуспеху, обешењачки су посматрале Жозефа Леба који је био страховито збуњен. Том својом стидљивошћу помоћник задоби наклоност своје таште. Поштована госпа се толико расположи, да погледа смешећи се господина Гијома, и започе са шалама које се од памтивека праве у овим примерним породицама. Она упореди стас Виргиније и Жозефа, тражећи да стану једно поред другог и измере своју висину. Због овог удешавања намргоди се чело оца породице, и он

чак показа толику љубав према пристојности, те нареди да Августина узме за руку првога помоћника при одласку у Сен-Ле. Изненађена овом пажњом мушкарца, госпођа Гијом почаствова свога мужа климањем главе у знак одобравања. Поворка се тако крете од куће у реду који суседима није могао да пружи прилику за злобна тумачења.

— Не мислите ли, госпођице Августина, говорио је помоћник дрхћући, да би жена једног трговца који ужива добар глас, као на пример господин Гијом, могла да се забавља мало више но што се забавља госпођа ваша мајка, могла би да има дијаманте, да се вози колима? Ох! кад бих се ја оженио, трудио бих се свим силама да своју жену учиним срећном. Ја је не бих држао за тезгом. Знате, у трговини чом жене нису више тако потребне као што су некада биле. Господин Гијом је био у праву кад је поступао као што он поступа, тако је уосталом хтела његова супруга. Али да једна жена уме да помогне у књиговодству, у трговачком дописивању, у продаји на ситно, у наруџбинама, у свом домазлуку, да не би седела беспослена, то је све. У седам часова, кад се затвори радња, ја бих се забављао, ишао бих у позориште и међу свет... Па ви ме не слушате?

— Да, господине Жозефе. Шта мислите ви о сликарству? То је лепо занимање.

— Да, ја познајем једног молерског мајстора, господина Лурдоа, који има новаца.

Застајкујући тако, породица стиже до цркве Сен-Ле. Ту госпођа Гијом узне ствар у своје руке и узне

пored себе, први пут, Августину. Виргинија заузео место на четвртом седишту, поред Леба. За време проповеди све је било како треба између Августине и Теодора, који се жарко молио својој обожаваној, стојећи иза једног стуба; али за време службе, госпођа Гијом опази, мало доцкан, да њена кћи Августина држи наопако књигу. Таман се спремила да је озбиљно изгрди, кад, спустивши поглед, она пре-стаде да чита и загледа се у правцу погледа своје кћери. Помоћу својих наочара, она виде младога у-метника чија је веома углађена спољашност одавала пре неког коњичког капетана на отсуству него тр-говца из предграђа. Тешко је претпоставити разја-реност госпође Гијом, која је ласкала себи да је са-вршено одгајила своје кћери, кад виде да Августина гаји неку потајну љубав, опасну, по њеном мишље-њу, због Августинине чедности и незнања. Учини јој се да је њена кћи до сржи покварена.

— Држите најпре како треба своју књигу, госпо-ђице, рече она тихо, али дрхтећи од срџбе.

Она љутито дочепа издајнички молитвеник и о-крете га како треба да стоји.

— Не усуђујте се нипошто да гледате на другу страну сем на свој молитвеник, додаде она; иначе ћете са мном имати посла. После службе, ја и отац ћемо разговарати са вама.

Августина се осети као громом погођена од ових речи. Она осети да ће сад пасти у несвест; али, како је осећала бол а у исто време се бојала да не на-прави бруку у цркви, она се јуначки уздржа. Лако

је, међутим, било погледати у каквом се стању на-лазила: по молитвенику, који је дрхтао у њеној руци, и по сузама које су јој капале на листове молитве-ника док их је окретала. По љутитим погледима које му је упућивала госпођа Гијом, уметник виде у ка-квој се опасности налази његова љубав, и он изиђе, страховито озлојеђен и решен на све.

— Идите у вашу собу, госпођице, рече госпођа Гијом својој кћери, кад се вратише кући; позваћемо вас; али се не усуђујте да изађете из собе.

Разговор између супруга је био толико тајанствен да се ни реч није могла да чује. Међутим је Вирги-нија, која је храбрила своју сестру најлепшим изгле-дима, чак понудила да се привуче вратима спаваће собе своје мајке, где је се водио разговор, да начује коју реч. Кад је први пут силазила са трећег спрата на други, она чу оца како виче:

— Па ви хоћете да убијете своју кћер, госпођо?

— Јадно моје дете, рече Виргинија својој уплака-ној сестри, тата те узима у заштиту!

— А шта намеравају да учине са Теодором? за-пита безазлено створење.

Радознала Виргинија поново сиђе; али се она, овај пут, дуже задржа и дознаде да Леба воли Августину. Било је писано да једна кућа, иначе тако мирна, по-стане пакао тог знаменитог дана. Господин Гијом на-тера у очајање Жозефа Леба поверивши му да Авгу-стина воли неког странца. Леба, који је обавестио свога пријатеља да запроси госпођицу Виргинију, виде порушене све своје наде. Госпођица Виргинија

доби главобољу, утучена сазнањем да ју је Жозеф у неку руку одбио. Раздор посејан имеђу двоје супружника разговором о Августини, кад су се, трећи пут у животу, разишли у мишљењу, страховито се осећао. Најзад се у четири часа после подне, појави пред оцем и мајком Августина, бледа, дрхтећи и црвених очију. Јадно дете исприча наивно сувише кратку историју своје љубави. Охрабрена говором свога оца, који јој обећа да ће је ћутке саслушати, она се нешто мало ослободи кад изговори пред својим родитељима име свог драгог Теодора де Сомервје и обешечајски нагласи племићку ознаку његовог имена. Осећајући неку нарочиту драж што говори о својој љубави она се осмели да изјави, са неком безазленом поузданошћу, да она воли господина де Сомервје, да му је писала и са сузама у очима додаде:

— Унесрећили бисте ме да ме дате коме другом.

— Али, Августина, зар ви не знате шта је то сликар? повиче ужаснута мајка.

— Госпођо Гијом! рече стари отац ућуткавши своју жену. — Августина, рече он, сви уметници су гладнице. Они су расипници и увек терају капом ветар. Помагао сам ја покојног господина Жозефа Вернеа, покојног господина Лекена и покојног господина Новера. Ах! да ти знаш колико су пута господин Новер, господин витез де Сен-Жорж, а нарочито господин Филидор, подвалили оном јадном оцу Шеврелу! Чудни су то људи, знам ја то добро; сви они лепо причају, држање... Ах! никада твој господин Симер... Сом...

— Де Сомервје, оче!

— Па добро, нека буде, де Сомервје! никад он неће бити са тобом тако љубазан као што је био са мном господин витез де Сен-Жорж, кад сам једног дана добио једну парницу против њега. Били су то некада отмени људи.

— Али, оче, господин Теодор је племић, а писао ми је да је богат. Његов отац се звао витез де Сомервје, пре Револуције.

На ове речи, господин Гијом погледа своју наругшену половину која, као жена која се с нечим не слаже, ударише ногом по поду не говорећи ни речи; она је чак избегавала да љутито погледа Августина и изгледало је да сву одговорност, за једну тако озбиљну ствар, баца на господина Гијома, пошто њени савети нису послушани; па ипак, и поред њене привидне хладноће, кад виде како њен муж благо поступа у једној несрећи која нема ничег трговачког у себи, она повика:

— Ви сте, господине, заиста слаби према вашим кћерима... али...

Тандркање неких кола која се зауставише пред капијом одједном прекиде прекоревање кога се стари трговац већ прибојавао. За трен ока, госпођа Роген се нађе усред собе посматрајући три учесника овог домаћег призора.

— Све ја знам, рођако, заштитнички рече она.

Госпођа Роген је имала једну ману: веровала је да жена једног париског нотара може да игра улогу каћиперке.

— Све ја знам, понови она, и ја долазим у Нојев ковчег, као голубица, са маслиновом гранчицом. Прочитала сам ову алегорију у Генију хришћанства, рече она, окренувши се госпођи Гијом; мора вам се допасти, рођако, ово поређење. Знате ли ви, додаде она смешећи се на Августину, да је тај господин де Сомервје диван човек? Јутрос ми је дао мој портрет мајсторски израђен. Вреди то бар шест хиљада франака.

Кад ово рече, она лагано плесну по руци господина Гијома. Стари трговац не могаде да се уздржи да не напући усне, што се код њега често дешавало.

— Ја одлично познајем господина де Сомервје, настави голубица. Отпре петнаест дана, он долази на моја посела и на њима је он најмилији гост. Он ми је поверио своје јаде и узео ме за адвоката. Јутрос сам сазнала да он воли Августину и да ће се оженили њоме. Ах! рођако, не машите тако главом у знак неодобравања. Знајте да ће он постати барон и да је наименован витезом Легије части лично од императора, у Салону. Роген је постао његов нотар и познаје добро његове послове. Е видите, господин де Сомервје има дванаест хиљада ливара ренте од својих добара. Знате ли ви да таст човека као што је он може да постане важна чињеница, на пример кмет у своме крају! Зар нисте видели како је господин Дипон постао гроф Царства и сенатор што је дошао да, у својству кмета, честита императору улазак у Беч? Ох! та свадба ће бити сигурно. Ја обожавам тог дивног младића. Његово понашање према Авгу-

стини је као у роману. Бићеш ти срећна, мала моја, и сав свет ће ти завидети. Код мене долази на седељке војвоткиња де Кариљано, која је луда за господином де Сомервје. Неки зли језици веле да она долази само због њега, као да се једна јучерашња војвоткиња не може да појави код једне жене из породице Шеврел која за собом има сто година часног грађанског живота. — Августина, настави госпођа Роген после кратког одмора, видела сам портрет. Боже, како је леп! Знаш ли ти да је император хтео да га види? Он је смејући се рекао заменику управника града да би он примио на себе да Европу сачува од рата заувек, кад би било више жена као што је та, на његовом двору, кад му долазе краљеви. Зар није то ласкаво?

Буре којима је почео овај дан биле су сличне онима у природи, после њих је дошло тихо и ведро време. Госпођа Роген је умела тако убедљиво да говори, она је знала да дирне толико жица у тврдим срцима господина и госпође Гијом, да најзад она наиђе на једну коју искористи потпуно. У овим чудним временима трговина и банкарство су лудо желели да уђу у племићке редове и генерали Царства су прилично искористили ове жеље. Господин Гијом је одлучно устајао противу ове жалосне страсти. Његова омиљена начела су била да се једна жена треба да уда за човека своје средине, да би била срећна; увек човек буде кажњен, пре или после, што је хтео сувише високо да се дигне; љубав је тако неотпорна према домаћим бригама да супружници морају да

нађу једно код другог веома много озбиљности да би били срећни; не треба да супружници буду један од другог паметнији, јер треба пре свега да се разумеју; муж који говори грчки и жена латински изложили би се опасности да умру од глади. Сам Гијом је измислио ту пословицу. Он је тако склопљене везе поредио са оном старом чохом од свиле и вуне, код које је најзад свила просекла вуну. Па ипак се у дну срца човечјег налази толико таштине да мудрост крманоша који је тако добро управљао Мачком који се лопта подлеже упорној слаткоречивости госпође Роген. Стара госпођа Гијом прва пронађе у наклоности своје кћери побуде да одустане од својих начела и да пристане да прими у кућу господина де Сомервје, решена да га подвргне строгом испиту.

Стари трговац оде да нађе Жозефа Леба и обавести га о стању ствари. У пола седам часова, у трпезарији, коју је сликар прославио, искупише се под њеним стакленим кровом госпођа и господин Роген, млади сликар и његова љупка Августина, Жозеф Леба који је стрпљиво подносио своју судбину и госпођица Виргинија чија је главобоља била престала. Господин и госпођа Гијом видели су своју децу удомљену а Мачка који се лопта у сигурним рукама. Њихово задовољство је било потпуно кад им Теодор, док се служило воће, предаде дивну слику коју они нису могли да виде, а која је претстављала унутрашњост те старе трговине што им је донела толико среће.

— Дивна је ствар! повиче Гијом. Не би човек могао да верује да то ипак вреди тридесет хиљада франака...

— Па то је због тога, што се ту виде траке моје капе! прихвати госпођа Гијом.

— И ова распрострта чоха, додаде Леба, руком би је човек ухватио.

— Чоха увек лепо изгледа, одговори сликар. Ми, данашњи сликари, били бисмо веома срећни кад бисмо постигли савршенство склада античког чохарства.

— Ви дакле волите трговину чохом? повиче отац Гијом. Е па, вере ми, овамо руку, млади пријатељу. Пошто ви цените трговину, сложићемо се. А зашто би је човек презирао? Свет је отпочео трговином, пошто је Адам продао рај за једну јабуку. То већ није био добар пазар!

Стари се трговац поче грохотом и без устручавања да смеје, потстакнут шампањцем који је немилице точио. Млади уметник дође до закључка да су његови будући рођаци пријатни људи, толико је била густа копрена на његовим очима. Он се чак није устручавао да их развесели лепим шалама. Свима се свидео. Кад се увече богато намештен салон, да се послужимо изразом господина Гијома, испразни, док се госпођа Гијом шеткала од стола до камина, од великог свећњака до малог, хитро гасећи свеће, поштењачина трговац, који се врло добро разумео у трговини и новцу, доведе себи своју кћер Августину; пошто ју је посадио себи на колена он отпоче:

— Драго моје дете, ти ћеш се удати за твога де Сомервјеа, кад ти то хоћеш; ти имаш право да располажеш својом срећом. Али мене не може човек да превари са оних тридесет хиљада франака које човек заради кварећи фино платно. Новац који тако брзо дође брзо и оде. Зар нисам чуо тога ветрогоњу вечерас како каже да је новац округао да би се котрљао. Ако је округао за расипнике, он је пљоснат за штедљиве људе који га слажу на гомилу. Тај лепи дечко хоће да ти набави кола и дијаманте. Он има новаца, нека их троши на тебе по својој вољи, ја немам ништа противу тога. Али што се тиче онога што ти ја дајем, не желим да муком уштеђени талири оду на кола и друге играчке. Ко сувише троши никад није богат. Не може се још купити сав Париз са твојих сто хиљада талира мираза. Добро ће ти доћи једнога дана која стотина хиљада франака а ја ћу их, вере ми, задржати што могу дуже. Ја сам дакле позвао насамо твога будућег, а човеку који је довео Лекока до банкротства није било тешко да наговори једног уметника да женин мираз остане на њено име. Ја ћу добро пазити да се у уговору утврде поклони које он намерава да ти учини. Надам се, вере ми, дете моје, да ћу постати деда, желим већ да се забављам унучићима: закуни ми се сад да ништа нећеш потписати, у питању новца, а да се не посаветујеш са мном; а ако ја ускоро пођем за оцем Шеврелом, закуни ми се да ћеш питати за савет младога Леба, твога зета. Обећај ми то.

— Да, оче, ја вам се заклињем.

На ове речи, изговорене благим гласом, старац пољуби своју кћер у оба образа. Те вечери су сви заљубљени спавали скоро исто тако мирно као господин и госпођа Гијом.

Неколико месеци после ове значајне недеље, пред главним олтаром цркве у Сен-Леу обавише се два потпуно различита венчања. Пред олтаром се појавише Августина и Теодор озарени срећом, очију блиставих од љубави, одевени у дивна одела, док су их напољу чекала раскошна кола. Дошавши са својом породицом у једним пристојним најмљеним колима, Виргинија је ишла скромно за својом млађом сестром, обучена најобичније и наслоњена на руку свога оца, као сенка потребна складу ове слике. Господин Гијом се трудио свим силама да изради у цркви да се Виргинија венча пре Августине; али је он са болом у души видео да се и више и ниже свештенство у свакој прилици обраћа прво најлепше одевеној невести. Он чу како неки његови суседи хвале здрав укус госпође Виргиније која је, говорили су они, приредила најскромнију свадбу и остала верна обичајима свога краја; из зависти они упутише неколико заједљивих шала на рачун Августине која се удала за једног уметника и племића; они додадоше, ужаснути, да ако Гијоми стреме да се уздигну, онда је трговина чохом пропала. Кад један стари трговац лепезама рече да ће је ова изелица довести до просјачког штапа, отац Гијом је честитао себи на опрезности приликом склапања брачног уговора. Увече, после једног сјајног бала са обилном вечером, какве се да-

нас не приређују, господин и госпођа Гијом остадоше у својој кући у улици Коломбиер, где је и свадба била, господин и госпођа Леба вратише се у својим најмљеним колима у стару кућу у улици Сен-Денис да ту продуже да управљају бродом Мачка који се лопта, уметник опијен срећом узе у наручје своју драгу Августину, узе је из њихових затворених кола кад стигоше у улицу „Три брата” и однесе је у уметнички намештен стан.

У безграничној страсти, која је обузимала Теодора, прође младенцима скоро цела година и ни најмањи облак не помути азурно небо над њима. За ово двоје заљубљених живот није био нимало мучан. Теодор је испуњавао сваки дан невероватним преливима страсти, он је умео да разбукталост страсти одмени оним одмором пуним слатке изнемоглости у коме су душе у таквом усхићењу да у њему изгледа забављају на телесну везу. Неспособна да о свему размисли, усхићена Августина се предавала променљивости своје среће: мислила је да није све учинила ако се ограничи само на то да сву себе унесе у брак; простодушна и наивна, она, уосталом, није знала ни за каћиперство одбијања да би се још јаче привукло, ни за потчињавање мужа намештеном ћудљивошћу, како то већ умеју девојке из виших кругова; она је и сувише волела да би рачунски гледала на будућност и није могла да замисли да ће један такав живот, пун чари, икада престати. Срећна што је она све задовољство свога мужа, она је веровала да ће та необуздана љубав бити увек њен најлепши украс,

као и да ће њена оданост и покорност бити вечна привлачност. Најзад се она услед те љубавне среће толико пролепша а њена лепота је надахну гордошћу и уверењем да може увек да влада једним човеком који је тако лако одушевљава као господин де Сомервје. Поставши жена, она сем љубави ништа више није научила. Усред ове среће она је остала мала, безазлена девојчица која је скучено живела у улици Сен-Денис и ни помислила није да се упуту у начин понашања и обичаје друштва у коме је требало да живи. Пошто је њен говор био говор љубави, она је заиста уносила у њега извесну гипкост духа и не свакидашње изразе; али се је она служила језиком заједничким свима женама које су обузете страшћу која је, како изгледа, њихова природна средина. Ако је Августина случајно исказала неку мисао која се не би слагала са његовим начином мишљења, млади уметник се смејао као што се смеје првим погрешкама једног странца које најзад досаде ако се овај не поправља. По истеку ове године која је исто тако брзо прошла као што је била лепа, и поред толике љубави, Сомервје осети једнога јутра потребу да се врати своме послу и своме начину живота. Жена му је била бремена. Поново се виђао са својим пријатељима. Целе те мучне године, кад једна млада жена први пут храни своје дете, он је заиста предано радио; но по који пут он је залазио у отмено друштво да себи потражи разоноде. Најрадије је одлазио у кућу војвоткиње де Кариљано, која је најзад успела да привуче себи славнога уметника. Кад се Августина

опоравила, пошто њеном сину није више била потребна она брижљива нега која мајку спречава да се појављује у друштву, Теодор је зажелео да осети уживање што нам га пружа самољубље кад се појавимо у друштву са једном лепом женом којој сви завиде и диве се. Била је то нова жетва задовољства за Августина да се појављује у салонима обасјана славом свога мужа и праћена завидљивим погледима жена; али је то био последњи отсјај њене брачне среће. Она поче да вређа таштину свога мужа показивањем свога незнања, ма да се трудила да га прикрије, неправилношћу свога језика и скученошћу својих мисли. Његова нарав, за читаве две и по године укроћена првим љубавним заносом, поново се јави онаква каква је била и раније, јер се, са стишавањем страсти, он врати свом ранијем животу на који је био заборавио за извесно време. Виши духови имају увек права да се баве поезијом, сликарством и прекрасним уживањима уобразиље. Ове потребе једне личности јака духа нису се код Теодора умањиле за ове две године, оне су само биле нашле нове хране. Кад је уметник прошао уздуж и попреко љубавним вртом, и кад је, као што чине деца, набрао пуно наручје ружа и различака и не опажајући да их не може да држи, приказ се промени. Ако би сликар показивао својој жени скице својих најлепших слика, чуо би је где узвикује као што би узвикнуо отац Гијом: „То је заиста лепо!“ Ово хладно дивљење није произлазило из савесног посматрања ствари, већ из потребе да се каже топла реч ма да инте-

ресовање за ствар и не постоји. Августина је више волела један поглед него најлепшу слику. Једино узвишено осећање за које је она сазнала било је осећање љубави. Најзад и сам Теодор није могао а да не призна једну очевидну истину: његова жена је била неосетљива према поезији, није му била дорасла, она није учествовала у променама његовог расположења, у његовим одушевљењима, радостима и боловима; она је имала обичне погледе стварнога живота, док је се он бавио узвишеним мислима. Обични духови не могу да примете патње једног бића које је приморано, везано за неко друго биће најприснијим осећањем, да непрестано уздржава најдраже узмахе своје мисли и да уништава слике које је створило гоњено на то неком тајанственом силом. За то биће је ово мучење утолико страшније што је први захтев љубави, коју гаји према своме брачном другу, да једно од другог ништа не крију и да су им исто тако у складу мисли као и стремљења душе. Не може се некажњено одупрети природи: она је неумољива као и нужда која је, нема сумње, нека врста неумитног друштвеног закона. Сомервје се повуче у тишину свога атељеа, надајући се да ће живот међу уметницима преобразити његову жену и развити у њој зачмале клице вишег духовног живота за које извесни обдарени људи верују да се у сваком човеку налазе; али је Августина била јако побожна и разговори уметника су је плашили. Приликом прве вечере коју је приредио Теодор, она чу једног младог сликара где каже са оном детињастом безбрижношћу

коју она није могла да схвати и која искључује свако безверје у једној шали:

— Али, госпођо, ваш рај ваљда није лепши од Рафаеловог Преображења? Е, видите, ја сам се уморио посматрајући ту слику.

Августина је унела собом у то духовито друштво неко неповерење које је свима пало у очи, она је била на сметњи. Уметници којима неко смета немилосрдни су: они избегавају или се ругају. Осим других смешних особина госпођа Гијом је имала и ту да је претерано ценила достојанство удате жене; ма да је се често ругала томе, Августина није могла да не подражава, бар у извесној мери, претерану чедност своје мајке. Ова претерана стидљивост, коју честите жене ретко избегавају, потстаче на неколико епиграма у чијем је невином ругању било и сувише умерености, да би се Сомервје могао да наљути. Чак кад би биле и оштрије, ове шале су биле само уобичајено пецкање између пријатеља. Али ништа није могло да буде невино за Теодора чија је душа била осетљива према свему што на њу споља делује. Тако он поче да хладни, а та је хладноћа само могла да се појача. Да се дође до брачне среће, треба се попети на планину чија је уска заравањ близу глатког обронка, а сликарева љубав је већ силазила низ тај обронак. Он је сматрао да је његова жена неспособна да процени моралне побуде које су оправдавале, по његовом мишљењу, његово чудно понашање према њој, а био је уверен да је потпуно невин кад је од ње скривао мисли које она није схватала и поступке који би се

тешко могли да оправдају пред судом једне грађанске савести. Августина је патила и ћутала. Ова скривена осећања ставише између два супружника вео који је морао да буде све гушћи и гушћи из дана у дан. Премда је њен муж био и даље пун обзира према њој, Августина није могла да се уздржи видећи да њен муж чува за свет своје духовно богатство и своју љупкост, све оно што је некада бацао пред њене ноге. Ускоро она отпоче да злокобно тумачи разговоре о људској несталности. Она се није жалила, али је њено држање показивало прекор. Три године после свога венчања, ова млада и лепа жена која је сва озарена пролазила у својим дивним колима, која је живела сред славе и богатства, док су јој завидели они који немају брига и не умеју да оцене, како треба, положај у животу, три године после тог свечаног дана она отпоче страховито да пати; она изгуби своју дивну боју лица, размишљала је, поредила; затим јој несрећа даде прве поуке искуства. Она одлучи да се сва преда само својим дужностима, очекујући да ће јој такво њено држање повратити мужевљеву љубав; али се то није десило. Кад је Сомервје, заморен послом, излазио из свога атељеа, Августина није довољно брзо скривала свој посао да сликар не опази како његова жена крпи, са свом брижљивошћу добре домаћице, његово рубље или што друго у кући потребно. Она је великодушно и без роптања снабдевала потребним новцем расипнога мужа; али, пошто је желела да сачува имање свога драгога Теодора, она је штедела било на самој себи,

било на кућним потребама. Овакав начин живота је у нескладу са немарношћу уметника који су се толико науживали живота да се и не питају, кад свему дође крај, за узроке своје пропасти. Није потребно износити како је се постепено гасио њихов медени месец да би их најзад оставио у мраку. Једне вечери тужна Августина, која је одавно слушала како јој муж одушевљено говори о госпођи војвоткињи де Кариљано, би обавештена од једне своје пријатељице, тобож добронамерно, о природи везе Сомервјеа са том славном каћиперком са царског двора. У двадесет и првој години, у свем сјају своје младости и лепоте, Августина виде да је преварена због једне жене од тридесет и шест година. Осетивши се несрећном усред друштва и његових, бар за њу бесмислених свечаности, јадна мала није могла никако да схвати дивљење што га је изазивала у томе друштву као ни завист коју је видела око себе. Лице јој доби неки нов израз. Туга је у њене црте лица утиснула благост, мирење са судбином и бледоћу изазвану мучењем што се њена љубав не прихвата. Ускоро су око ње облетали најпримамљивији људи; али она остаде честита и повучена у себе. Неколико презривих речи, које су се њеном мужу случајно измакле, доведоше је до страховитог очајања. Некокобно откровење указа јој на недостатке који су, услед њене недовољне образованости, сметали потпуном сливању Теодорове душе са њеном: она је толико волела да је њему праштала а себе осуђивала. Она проплака крвавим сузама и увиде, и сувише ка-

сно, да је са неприличним душевним везама исти случај као и са нескладним браковима склопљеним између људи различитих нарави и друштвених средина. Кад је мислила на чари своје везе из првих дана, она је схватила сву величину прохујале среће и сама је долазила до закључка да је једна тако богата љубавна жетва читав живот који се може да испуни само несрећом. Међутим је она и сувише искрено волела да би могла да изгуби сваку наду. Тако се она усуди да отпочне са својим образовањем у двадесет првој години и да своју машту створи достојном маште којој се дивила.

— Ако нисам песник, говорила је она у себи, бар ћу разумети поезију.

Развивши тад ону јачину воље, ону снагу што је све жене имају кад воле, госпођа де Сомервје покуша да измени своје душевне особине, своју нарав и своје обичаје; али, жудно читајући књиге, храбро учећи, она успе само да буде мање незналица. Лакоћа духа и љупкост у друштву су дарови природе или плод васпитања започетог још од колевке. Она је могла да даје свој суд о музици, да ужива у њој, али није могла лепо да пева. Она је разумевала књижевност и лепоте поезије, али је било и сувише касно да њима обогати своје слабо памћење. Она је са задовољством слушала разговоре у друштву, али ничега нарочитог није уносила она у њих. Њена верска схватања и предрасуде детињства противиле су се потпуном преображају њенога духа. Најзад се у Теодоровој души створило о њој једно предубеђење које није

могла да поколеба. Уметник се ругао онима који су му хвалили његову жену, а његово ругање је било основано: ово младо и осетљиво створење се толико бојало њега, да је у његовом присуству, или у четири ока са њим, дрхтала. Обузета очајном жељом да се допадне, она је осећала како се њена сазнања и њена присебност губе у једном једином осећању. Августинина верност није се свиђала чак ни томе неверноме мужу, који изгледа да је наводио на грех прогласивши њену чедност неосетљивошћу. Узалуд се Августина трудила да не слуша свој разум, да угађа ђудима свога мужа и његовој таштини: никакву награду није добила за своје жртве. Можда су обоје пропустили тренутак кад се душе могу да разумеју. Једнога дана је и сувише осетљиво срце младе супруге претрпело један од оних удара који тако измени осећања у човеку да изгледа да их је потпуно уништио. Она се повуче у самоћу. Али јој се ускоро наметну кобна мисао да оде и потражи утехе и савета од своје породице.

Она се дакле упути једнога јутра скромној и тихој кући у којој је провела своје детињство. Оте јој се уздах кад виде онај прозор одакле је једнога дана послала први пољубац ономе који је данас уносио у њен живот исто толико несреће колико и славе. Ништа се није изменило у мрачној кући где је се ипак подмлађивала трговина чохом. Августинина сестра је заузимала место своје мајке за старинском тезгом. Ојађена жена затече свога зета са пером за увом, овај је једва саслуша, толико је изгледао запослен;

осећали су се око њега страшни предзнаци општег прегледа робе; тако је он остави молећи је да му опрости. Сестра је прилично хладно прими и показа да је љута на њу. Заиста је Августина, сва у блеску, силазећи са дивних кола, долазила да види своју сестру само у пролазу. Жена мудрога Леба помисли да је новац главни разлог ове јутарње посете, она покуша да се држи на отстојању, чему је се Августина толико пута смејала. Сликарева жена виде да је њена мајка, кад се изузузму траке на капи, у Виргинији нашла наследницу која чува част Мачка који се лопта. При ручку, она опази у кућном реду извесне промене које су чиниле част здравом разуму Жозефа Леба: помоћници се не дигоше кад донеше воће, могли су да разговарају, а обиље на столу сведочило је о угодном животу без раскоши. Млада отменна госпођа спази карте за ложу у позоришту, она се сети да је ту виђала, с времена на време, своју сестру. Госпођа Леба је имала на својим раменима један огртач од кашмира чија је скупocenост сведочила о брижљивом старању њенога мужа за њу. Двоје супружника су ишли напореда са временом. Августина се ускоро развежи кад је видела, за ово неколико часова, тиху срећу, истина без страсти, али и без потреса, коју је уживао овај разумно спојен пар људи. Они су живот схватили као трговачко предузеће у коме је главно, пре свега, поштено радити свој посао. Пошто код свога мужа није наишла на неку претерану љубав, жена се трудила да је пробуди у њему. Неосетно нагнан да цени Виргинију и

буде љубазан према њој, Жозеф Леба је са својом женом очекивао срећу која је била као нека залога трајности њихове везе. Кад ојађена Августина изложи свој очајни положај, имала је да издржи читав потоп изанђалих прича којима је морал улице Сен-Денис обогатио њену сестру.

— Зло је учињено, жено, рече Жозеф Леба, треба наћи начина да јој се помогне.

Затим се вешти трговац неспретно даде на испитивање законских и других могућности које би помогле Августини да се извуче из ове невоље; он наведе разлоге који су изазвали ту невољу, разврста их по њиховој важности, као да је била у питању роба различите врсте; затим их он упореди, одмери и закључи, објаснивши у каквој се невољи налази његова свастика, да је потребно предузети оштре мере, што се никако није слагало са љубављу коју је она још увек гајила према своме мужу; то се осећање љубави пробуди у свој својој снази кад чу да Жозеф Леба говори како је потребно на суду решити све то. Августина им захвали и врати се својој кући још неодлучнија него што је била кад је пошла да их пита за савет. Она се тад реши да оде у стару кућу у улици Коломбиер, у намери да повери своју невољу оцу и мајци, јер је она личила на оне очајне болеснике који пробају све лекове па се чак и врачарама поверавају. Старци примише своју кћер са топлином која је разнежи. Ова посета им је причињавала задовољство које је за њих блага вредело. Отпре четири године они су ишли кроз живот као

морепловци без компаса и циља. Седећи поред ватре они су причали једно другоме о својим старим набавкама чохе, о начину којим су избегавали банкротства, а нарочито о чувеном Лекоковом банкротству, бици на Маренгу оца Гијома. Кад би исцрпили старе парнице, говорили би о најуспешнијим инвентарима, па би најзад завршили причама о старим догађајима из улице Сен-Денис. У два сата би отац Гијом одлазио да погледа радњу код Мачка који се лопта; при повратку он је свраћао у све трговине, некада супарнице његовој, чији су се млади сопственици надали да увуку старога трговца у какво вратоломно предузеће, што он, доследан својим обичајима, никад није одлучно одбијао. Два дивна нормандијска коња скапавали су у штали од цигала: госпођа Гијом се служила њима само недељом да се одвезе до цркве. Три пута недељно је овај поштовања достојан пар позивао госте на ручак. Благодаревати утицају свога зета Сомервјеа, отац Гијом је био наименован за члана саветодавног одбора за одевање војске. Откад је њен муж заузео тако важно место у државној управи, госпођа Гијом се реши да се пристojно намести: њене одаје су биле тако претрпане златним и сребрним украсима, неукусним али прилично скупим намештајем, да је најобичнија соба личила на какву црквицу. Код сваке споредне ствари у овој кући изгледало је да се такмиче штедљивост и расипање. Рекао би човек да је се господин Гијом старао о изложби сребра чак и приликом набавке какве свеће. Усред овог вашара, по чијем се

богатству видело да је двоје супруга беспослено, чувена Сомервјеова слика је добила почасно место и била утеха господину и госпођи Гијом, који су по двадесет пута на дан кроз своје наочаре посматрали слику свога прошлога живота, који је за њих био сав испуњен радом и тако занимљив. Изглед ове куће и њених одаја, где је све мирисало на старост и осредњост, приказ што су га пружала ова два бића која као да су се насукала на неку златну стену далеко од света и живота, изненадише Августина. Она је сад посматрала други део слике чији ју је почетак код Жозефа Леба запањив, видела је једну у-журбаност у животу, ма да привидну, неку врсту механичког и нагонског живота сличног животу дабара; она се осети поносита на своје болове, помисливши да је њихов извор у срећи која је трајала осамнаест месеци и која је вредела у њеним очима колико хиљаду оваквих суморних живота чија јој је пустош уливала ужас. Међутим она прикри ово непријатно осећање и својим старим родитељима откри све нове чари свога духа, она употреби све каћиперство нежности што га је у љубави научила, те их припреми да благонаклоно саслушају њене брачне невоље. Стари људи имају ту ману да воле ову врсту исповести. Госпођа Гијом је хтела да сазна и најмање ситнице из тог чудног живота који је, по њеном мишљењу, имао нечег невероватног у себи. Ништа невероватније није могла да сазна ни о дивљацима у Канади из путовања барона Утана, књиге коју је почињала а никад је није завршавала.

— Шта, дете моје, твој се муж затвара са нагим женама а ти си толико проста да верујеш да их он слика?

Узвикнувши то, стара мајка спусти своје наочари на један сточић, повуче сукњу и намести своје склопљене руке на колена уздигнута једном грејалицом, њеним омиљеним подножјем.

— Али, мама, сви сликари морају да имају моделе.

— Он се добро чувао да нам све то исприча кад те је тражио за жену. Да сам ја то знала, не бих дала моју кћер човеку који се бави таквим послом. Вера забрањује такве гнусобе, то није морално. У колико часова рече да долази он кући?

— Па, у један сат, два сата...

Двоје супруга се погледаше дубоко изненађени.

— Он се дакле коцка? рече господин Гијом. У моје време су само коцкари долазили тако касно кући.

Августина се напући, одбијајући ту оптужбу.

— Ти проводиш страховите ноћи ишчекујући га, прихвати госпођа Гијом. Али не, ти легнеш, зар не? А кад изгуби, чудовиште те пробуди.

— Не, мама, он је напротив по који пут врло весео. Шта више, чешће пута, кад је лепо време, он ми предлаже да се дигнем да идемо у шуму.

— У шуму, у то доба? Ти дакле имаш врло тескобан стан кад му није довољна његова соба и салони него мора да јурца... Па разбојник ти предлаже такве шетње да би назебла. Он жели да те се отараси. Да ли је се икада видео један сталожен

човек, са сталним занимањем, да скитара ноћу као вукодлак?

— Али ви не разумете, мама, да је њему потребно да се одушевљава да би развијао свој талент. Он много воли призоре који...

— Ах! лепих бих му ја призора приредила! повиче госпођа Гијом прекинувши своју кћер. Како можеш да будеш пажљива према таквом човеку? Прво, ја не волим што он пије само воду. То није здраво. Зашто он показује одвратност кад посматра жене при јелу? Какав је то чудан зет? Ама то је једна луда. Све што си нам ти о њему напричала није могуће. Један човек не може да пође од куће, а да не каже ни речи, па да се врати тек после десет дана. Он ти каже да је био у Дијепу да слика море. Слика ли се море? Па он те лаже као мало дете.

Августина заустити да брани свога мужа, али је госпођа Гијом ућутка једним покретом руке коме се она покори по некој заосталој навици, и мајка оштро повика:

— Доста! Не говори ми о томе човеку! Он је долазио у цркву само да те види и ожени се тобом. Људи без вере су способни за све. Да ли је се Гијом икад усудио да сакрије нешто од мене, да остане три дана а да ми ни речи не каже, па да после чаврља као ћорава сврака?

— Драга мајчице, ви и сувише строго цените људе са нарочитим способностима. Кад би они имали мисли сличне мислима осталог света, не би то више били обдарени људи.

— Па лепо, нека обдарени људи седе код куће и нека се не жене. Шта, један обдарен човек унесрећи своју жену и то је добро, јер је он обдарен? Обдареност, обдареност! Нико није обдаренији од њсга да лаже у сваком минуту, да упада људима у реч, да се размеће код куће, да те непрестано збуњује, да присиљава једну жену да се забавља кад се господин развесели, да је тужна чим се он растужи.

— Али, мама, код људи такве уобразиље...

— Каква је то уобразиља? прихвати госпођа Гијом прекинувши поново своју кћер. Вере ми, лепу уобразиљу има он! Какав је то човек коме одједном падне на памет, не тражећи савета од лекара, да једе само поврће? Па да је то из верских разлога, та дијета би могла да му послужи нечему: али он нема у себи више вере од једнога хугенота. Да ли је неко икада видео човека да воли, као он, коње више него свога ближњег, да коврчи косу као какав безбожник, да обавија кипове муслином и да дању затвара своје прозоре да би радио при свећи? Та, не причај ми, да није он тако страшно неморалан, њега би требало стрпати у лудницу. Запитај господина Лорроа, капелана Сен-Силанса, питај га шта он о свему томе мисли и он ће ти рећи да се твој муж не влада као хришћанин...

— Ох, мама, зар можете да верујете...?

— Да, ја у то верујем! Ти си га волела и ништа од свега тога ниси видела. Али се ја сећам да сам га пред његову женидбу срела у Јелисејским пољима. Био је на коњу. Он је неко време јурио као ветар,

затим се зауставио и ишао лагано. Ја тада рекох за себе: „Овај човек је ветропир.”

— Аха, повиче господин Гијом трљајући руке, како сам добро учинио што нисам твој мираз дао томе чудноме човеку у руке!

Кад Августина слудова да изнесе праве разлоге своје тужбе на мужа, двоје старих занемеше од запрепашћења. Не прође много времена а госпођа Гијом помену развод. Кад чу да се говори о разводу, мирни трговац као да се пробуди иза сна. Потстакнут љубављу према својој кћери а и запосленошћу коју му је парница стављала у изглед, отац Гијом узе реч. Он се заузео за развод, даде упутства, скоро почеватрено да га брани, он понуди својој кћери да узме на себе све трошкове, да се види са судијама, заступницима, адвокатима, да уздрма небо и земљу. Госпођа де Сомервје, уплашена, одби да прими услуге свога оца, рече да она не жели да се раздваја од свога мужа, макар била још десет пута несрећнија, и ни речи више не прослови о својим јадима. Пошто је била обасута оном неом и утешном брижљивошћу, да би заборавила на своје невоље, Августина оде осетивши да је немогућно натерати обичне људе да правилно суде о људима вишим од себе. Она дође до уверења да једна жена треба да крије од свију, па чак и од својих родитеља, невоље које остали свет не може да схвати. Буре и патње виших слојева друштва могу да разумеју само људи из те средине. У свакој ствари, о нама могу да доносе суд само људи равни нама самима.

Јадна Августина се понова нађе у хладноћи свог огњишта, остављена сама себи са својим ужасним мислима. Учење за њу није више ништа значило, пошто јој учење није вратило љубав мужевљево. Посвећена у тајне ових успламтељих духова, али без полета који ти духови носе у себи, она је снажно учествовала у њиховим патњама а није могла да осети њихова задовољства. Досадио јој је био свет и изгледао јадан и сићушан према догађајима који су на себи носили печат страсти. Премашила је била живот. Једне вечери јој паде на ум мисао која као каквом небеском светлошћу обасја њене јаде. Таква мисао је могла да се јави само чистом и непорочном срцу као што је било њено. Она одлучи да оде војвоткињи де Кариљано, не да тражи да јој врати мужа, него да дозна на који га је начин отела од ње, да заинтересује ту горду жену из виших кругова за мајку деце њенога пријатеља, да је умиловити да се заузме за њену будућу срећу као што је допринела њеној несрећи. Једнога дана се стидљива Августина, наоружана натприродном храброшћу, попе на кола, у два часа после подне, да покуша да продре до одаја славне каћиперке која никог пре тога времена није примала. Госпођа де Сомервје још није видела старе и велелепне куће у предграђу Сен-Жермен. Кад прође оним раскошним претсобљима, дивним степеницама, оним салонима украшеним цвећем усред циче зиме и намештеним са оним укусом својственим же-нама рођеним у богатству, а навикнутим на отмен живот, Августини се страховито стеже срце; она је

завидела на овој отмености о којој она ни сањала није, запахну је нешто величанствено и би јој јасно зашто ова кућа привлачи њенога мужа. Кад стиже до одаја војвоткиње, она осети завист и неко очајање угледавши похотљиво распоређен намештај, засторе и прекриваче. Ту је неред био љупкост; ту је раскош одисала неком врстом презирања богатства. Мириси који су се распростирали у тој пријатној атмосфери благо су голицали чуло мириса. Све остало у кући је било у складу са једним вртом пуним зеленила. Никаква срачунатост се није ту осећала, а све је одисало опојношћу. Овај салон, у коме је Августина чекала, био је сав задахнут укусом господара куће. Она покуша да по изгледу ових разбацаних предмета упозна душу своје супарнице; али је и у нереду и у правилности ове одаје било нечега неразумљивог, и за јадну Августину је то била затворена књига. Све што је она ту могла да види било је да је војвоткиња иако само жена ипак изнад осталих жена. Тада се она растужи.

— Авај, зар је истина, помисли она у себи, да једноме уметнику није довољна искрена љубав; зар је за мир његове душе потребно да се споје са исто тако устрепталом душом? Да сам ја била васпитана као ова сирена, бар бисмо подједнако биле наоружане за борбу.

— Нисам код куће!

Ове кратке а оштро изговорене речи у суседној соби чу Августина и срце јој задрхта.

— Па та госпођа је ту, одговори собарица.

— Ви сте луди, пустите је нека уђе, одговори војвоткиња благим гласом у коме се осећао онај усрдно учтив нагласак.

Очевидно да је она желела да је сад чују.

Августина се плашљиво приближи. У дну ове пријатне собе она виде војвоткињу где лежи на једном отоману од зелене кадифе, смештеном у једном полукругу од набрана муслина који се оцртавао на жутој позадини зида. Украси од позлаћене бронзе, размештени са изванредним укусом, још више су истицали ову врсту балдахина под којим се војвоткиња била наместила као какав антички кип. Затворена боја кадифе није јој одузимала ништа од њене примамљивости. Нека полутама, која је само истицала њену лепоту, као да је била отсјај неке светлости. Ретко цвеће је дизало своје мирисне главе из најскупоценијих севрских вазни. У тренутку кад се пред очима запањене Августине указа овај приказ, она је тако лагано прилазила да је могла да ухвати један поглед чаробнице. Изгледало је да овај поглед говори некој личности коју сликарева жена није одмах опазила: „Останите, сад ћете видети једну лепу жену, а њена посета ће ми бити мање досадна.”

Кад се Августина појави, војвоткиња се диже и посади је поред себе.

— Чему имам да захвалим за вашу посету, госпођо? рече она љубазно се насмешивши.

— Зашто толико притворности? помисли Августина, која одговорили само климањем главе.

То ћутање је било наметнуто. Пред собом је млада жена видела једног сувишног сведока. Тај човек је био најмлађи, најотменији и најлепши пуковник у целој војсци. Полу-грађанско одело, што га је имао на себи, истицало је лепоту његове појаве. Његово лице пуно младости и живота, а већ толико изражајно, украшавали су зашиљени брчићи црни као угљен, мала густа брадица, брижљиво очешљани залисци и густа, црна и разбарушена коса. Он је се играо једним корбачем слободно и безбрижно, што је пристајало његовом задовољном изгледу и брижљивом одевању; траке у његовој рупици од капута биле су небрижљиво везане. Изгледало је да се он више поноси својим лепим изгледом но својом храброшћу. Августина погледа војвоткињу де Кариљано показујући јој очима на пуковника, што ова разумеде.

— Па лепо, збогом, д'Еглмон; наћи ћемо се у Булоњској Шуми.

Ове речи сирена изговори као да је то закључак неког разговора вођеног пре доласка Августине; ову реченицу она пропрати једним претећим погледом који је можда и заслужио официр што је са дивљењем посматрао скромни цвет који је се тако разликовао од охоле војвоткиње. Млади кицош се ћутке поклони, окрете се на петама својих чизама и пође из собе. У том тренутку Августина, која је испитивала своју супарницу, док је ова, изгледало је, пратила погледом младога официра, опази у њеним очима отсјај неког осећања које све жене добро познају. Она са болом у души помисли да ће њена по-

сета бити узалудна: ова извештачена војвоткиња била је и сувише жељна славе да би имала милостиво срце.

— Госпођо, рече Августина дрхтавим гласом, ово што ја у овом тренутку предузимам код вас изгледаће вам заиста чудно; али је очајање на све спремно и треба му све опростити. Ја сасвим јасно видим зашто Теодор воли вашу кућу више ма од које друге и зашто ви имате толики утицај на њега. Ја треба саму себе да испитам па да нађем и сувише оправдане разлоге томе. Али ја обожавам свога мужа, госпођо. Две године плача нису избрисале његову слику у мом срцу, ма да он више не припада мени. У својој безумљу, ја сам дошла на смелу мисао да се са вама борим; ја долазим да вас питам на који начин могу да вас победим. — Ох, госпођо, повиче млада жена дочепавши руку своје супарнице, коју јој ова даде, никад се нећу молити Богу за своју сопствену срећу као што ћу за вашу, ако ми помогнете да стечем не љубав него пријатељство де Сомервјеа. Ја се само у вас надам. Ах, реците ми како сте могли да му се допаднете и да учините да заборави прве дане...

Кад ово изговори, Августина не могаде да се уздржи од јецања и би приморана да прекине. Застидевши се своје слабости, она сакри лице у марамицу коју натопи сузама.

— Па ваљда нисте дете, лепа моја мала? рече војвоткиња очарана занимљивошћу овог призора и разнежена, и против своје воље, поштовањем што јој га

је указивала можда најчеститија жена у Паризу. Она узе марамицу младе жене и поче јој она сама бри- сати сузе мазећи је са једним љупким сажаљењем.

После кратког ћутања, каћиперка ухвати својим рукама, лепим и снажним, руке јадне Августине и рече јој благим и срдачним гласом:

— За први мах, саветујем вам да толико не пла- чете, од суза се поружни. Не треба се подати тузи од које се разболимо, јер се љубав не задржава дуго на болесничкој постељи. У почетку растуженост даје извесну чар која се свиђа, али се најзад од туге из- дужи и свене и најлепше лице. Наши тирани су су- јетни и желе да су им робови увек весели.

— Ах, госпођо, не зависи од мене да постанем не- осетљива. Мора човек да претрпи паклене муке па да му лице, које је пре извесног времена зрачило ра- дошћу и љубављу, посукне, омршави и изгуби сву своју свежину! Ја не могу да заповедам своме срцу.

— Утолико горе, мила лепојко; али ми изгледа да ја већ познајем ваш случај. Знајте добро, да ако вам је муж био неверан, ја нисам његова саучесница. Ако ми је било стало да га видим у своме салону, признаћу вам да је то било честољубље: био је сла- ван а нигде није одлазио. Ја вас већ толико много волим да бих могла да вам испричам какве је лудо- рије правио због мене. Ја ћу вам одати само једну његову лудорију, јер ће нам она можда помоћи да вам га вратимо и казним за његово неодмерено понашање према мени. Он ће ми најзад причинити непријатности. Ја и сувише познајем свет, драга моја,

да бих се поверила једноме човеку који је изнад осталих. Знајте да их треба пустити да вас обожа- вају, али је погрешка удати се за њих. Ми, обичне жене, треба да се дивимо генијалним људима, да уживамо у њима, као у каквом позоришном комаду, али никад да не живимо са њима. Којешта! То је као кад бисмо хтели да уживамо у посматрању машине- рије у Опери, уместо да останемо у ложи и уживамо у блештавим илузијама. Али је се код вас, јадно моје дете, зло догодило, зар не? Па лепо треба покушати са вашим оружањем противу угњетавања.

— Ах, госпођо, пре него што ћу ући овде, чим сам вас угледала, ја сам дознала неке вештине о којима ни слутила нисам.

— Па добро, посетите ме који пут, и ви ћете за кратко време знати све те ситнице, веома важне уосталом. Спољашњи изглед ствари је за будале по- ловина живота; ето због чега је многи обдарен чо- век будала и поред своје памети. Но ја се смем кла- дити да ви никад ништа нисте умели да одбијете Теодору?

— Како се могло одбити, госпођо, нешто човеку који се воли!

— Јадна наивко, изљубила бих вас због ваше лу- дости. Знајте дакле да што више волимо, утолико мање треба да дозволимо да опази један човек, а нарочито муж, колико је наша љубав јака. Онај који више воли бива угњетаван и пре или после напуштен, што је још горе. Ко жели да влада треба...

— Како, госпођо, требало би рачунати, претварати се, начинити од себе нешто друго, и то заувек? Ох, како се може тако живети? Можете ли ви...?

Она застаде а војвоткиња се насмеја.

— Драга моја, настави отмена госпођа озбиљним гласом, брачна срећа је испитивана у свим временима, увек је то био посао који захтева нарочиту пажњу. Ако ви продужите да говорите о страсти док ја хоћу да говорим о браку, ускоро се више нећемо разумети. Послушајте мене, продужи она поверљиво. Ја сам била у могућности да посматрам неколико славних људи нашег времена. Они који су се оженили, изузетака је мало, узели су за супруге безначајне жене. Е лепо, те жене су господариле њима као што цар господари нама и мужеви су их бар поштовали, ако их и нису волели. Ја волим све што је тајанствено, нарочито оно што се нас жена тиче, и ја сам се забављала одгонетањем те тајне. Дакле, анђеле мој, те обичне женице умеле су да испитају особине својих мужева; не плашећи се њихове надмоћности као ви, оне су вешто запазиле које им особине недостају; било да су имале нечег у себи, било да су се претварале да имају, оне су налазиле начина да то истакну пред својим мужевима и да их најзад потчине себи. Најзад, знајте да сви ти духови који изгледају тако велики имају по једно мало зрнце лудости које ми треба да умемо искористити. Кад чврсто решимо да их победимо, кад се не удаљујемо никако од тог циља, кад све своје делање, мисли и вештину завођења упутимо на ту страну, ми овладамо тим изу-

зетним и ђудљивим духовима који нам баш том својом несталношћу дају прилике да на њих утичемо.

— Ох, Боже! повиче уплашена млада жена, то је дакле живот. Па то је борба...

— У којој увек треба претити, прихвати војвоткиња смејући се. Наша моћ је сва привидна. Не треба никад допустити човеку да нас занемари: то се може после да поправи само одвратним мајсторијама. Ходите, додаде она, сад ћу вам ја показати једно средство да зауздате свога мужа.

Она се диже да, смешећи се, поведе младу и наивну ученицу у брачним лукавствима кроз лавиринте своје мале палате. Оне обадве стигоше до једних склонитих степеница које су водиле у одељења за пријем. Кад војвоткиња притиште браву на вратима, она се заустави и погледа Августину са изгледом лукавства и љупкости која се не може подражавати.

— Пазите, војвода де Кариљано ме обожава! Па ипак он се не усуђује да овде уђе без моје дозволе. А то је човек који је навикао да заповеда хиљадама војника. Он смело јуриша на топове; али преда мном... страх га обузима.

Августина уздахну. Оне стигоше до једне раскошне галерије и ту војвоткиња доведе сликареву жену пред Теодорову слику госпођице Гијом. Кад ово угледа, Августаина крикну.

— Знала сам да није више у кући, рече она. Али... овде!

— Драга моја мала, ја сам је тражила само да видим до које мере може да буде глуп један гени-

јалан човек. Ја бих вам је вратила, пре или после, а нисам очекивала то задовољство да поред слике видим живу личност. Док ми будемо разговарале, наредићу да се однесе у ваша кола. Ако ви, наоружани овом амајлијом, нисте у стању да сто година будете господар свога мужа, нисте жена и заслужили сте овакву судбину као што је ваша.

Августина пољуби војвоткињу у руку а ова је са много нежности загрли, са срдечношћу које се сутрадан неће ни сећати. Ова би сцена уништила, можда занавек, невиност и чистоћу неке жене која би имала у себи мање врлине од Августине. Тајне што их је војвоткиња открила Августини могле су да буду подједнако и спасоносне и кобне, јер подмукла политика виших друштвених кругова није се свиђала Августини као ни ограниченост Жозефа Леба и глупи морал госпође Гијом. Чудне последице неприродног положаја у коме се нађемо после најмање погрешке противу утврђеног реда у животу! Августина је тада била слична неком пастиру са Алпа кога је изненадио усов: ако се колеба, или слуша крике својих другова, погинуће. У овако тешком положају човек пресвисне или постане тврђи од камена.

Госпођа де Сомервје се врати својој кући обузета душевном борбом коју би било тешко описати. Њен разговор са војвоткињом де Кариљано нагнао ју је на најпротивуречнија размишљања. Било је то као са овцама из басне: врло храбра кад вук није ту, она је саветовала саму себе и кројила дивне планове о своме држању; она је измишљала хиљаду љубавних

лукавстава; она је чак и разговарала са својим мужем и добијала, далеко од њега, наступе оне праве речитости којом жене увек располажу; затим, кад је мислила на ведар и упоран Теодоров поглед, већ је дрхтала. Кад је питала да ли је господин код куће, глас је издаде. Дознавши да неће доћи на вечеру, она осети неку неисказану радост. Слично злочинцу који се жали вишем суду противу смртне казне на коју је осуђен, одлагање, ма колико кратко трајало, чинило јој се да је читав један живот. Она намести слику у својој соби и чекаше свога мужа сва узнемирена. Предосећала је да ће овај покушај да одлучи њену будућност, дрхтала је при сваком шуму, чак јој се чинило да куцање зидног сата повећава њен ужас одмеравајући га. На хиљаду начина је покушавала да себи прекрати време. Паде јој на памет да се обуче тако да у свему личи на портрет. Знајући да јој је муж увек неспокојан, она јако осветли своје одаје, уверена да ће га, кад наиђе, радозналост натерати да сврати код ње. Поноћ изби кад се, уз вику кочијаша, врата на кући отворише. Сликарева кола заклопараше по калдрми замрлог дворишта.

— Шта значи ово осветљење? запита Теодор радосним гласом улазећи у собу своје жене.

Августина искористи један тако повољан тренутак, загрли свога мужа и показа му слику. Уметник застаде као скамењен а поглед му је наизменично прелазио са Августине на слику која је оптуживала. Плашљива супруга, премрла од страха, посматрала је промене на страшноме челу свога мужа.

Она виде како му се чело све јаче и јаче мршти; учини јој се да јој се крв у жилама леди, кад је он прострели погледом и запита потмулим гласом:

— Где сте нашли ову слику?

— Вратила ми је војвоткиња де Кариљано.

— Ви сте је тражили од ње?

— Ја нисам знала да је она код ње.

Благост или боље рећи чаробна мелодија гласа овога анђела разнежила би и људождере, али не и једнога уметника чија је таштина увређена.

— То је достојно ње! повиче уметник громким гласом. Осветићу се, рече он узбуђено корачајући, умреће од стида због тога: насликаћу је, да, претставићу је као Месалину како ноћу излази из Клаудијеве палате.

— Теодоре! ... чу се један изнемогао глас.

— Убићу је.

— Пријатељу мој!

— Она воли онога младога коњичког пуковника, јер тај лепо јаше коња.

— Теодоре!

— Та оставите ме, рече сликар својој жени гласом који је личио на рикање.

Било би гнусно описивати сав овај приказ у коме је уметник потстакнут срџбом говорио свашта и понашао се тако да би нека друга жена, старија од Августине, све то приписала лудилу.

Сутрадан, око осам часова ујутру, госпођа Гијом затече своју ћерку бледу, црвених очију, разбарушену и са марамицом у руци, натопљеном сузама,

како посматра на поду растурене остатке једног подераног платна и парчад једног златног, изломљеног оквира. Августина, коју је бол начинио скоро неосетљивом, показа ове остатке једним покретом пуним очајања.

— То је можда велика штета! повиче стара управитељка Мачка који се лопта. Био је веран, истина је; али сам ја дознала да на булевару један човек прави дивне портрете за педесет талира.

— Ах! мама! ...

— Заиста си у праву, јадна мала, одговори госпођа Гијом која није разумела поглед што јој га је упутила њена кћи. Оставимо то, дете моје, нико тако нежно не воли човека као његова мајка. Мила моја, ја све погађам; оди да ми испричаш своје јаде, ја ћу те утешити. Нисам ли ти већ рекла да је тај човек луд? Лепих ствари ми је напричала твоја собарица ... Па то је право чудовиште!

Августина стави прст на своје побледеле усне, као да моли мајку да престане за тренутак да говори. Те ноћи несрећа ју је научила оном тихом мирењу са судбином које, код мајки и жена које воле, превазилази људску снагу и можда открива у женском срцу постојање неких особина које Бог човеку није дао.

Натпис урезан на једном надгробном споменику на гробљу Монмартр казује да је госпођа де Сомервје умрла у двадесет седмој години. У обичним редовима овога епитафа, један пријатељ овог стидљивог створења види последњи приказ једне драме. Сваке го-

дине, на дан тужнога 2-ог новембра, он не прође поред овог свежег гроба а да не запита да ли за снажне загрљаје генија нису потребне јаче жене него што је била Августина.

— Смерно и скромно цвеће које се расцветало у долини, вене можда, говори он сам себи, кад га пренесу и сувише близу небу, у пределе где се бура рађа и сунце пржи.

Мафлије, октобра 1829 године.

СЛИКЕ ИЗ ПРИВАТНОГ ЖИВОТА

„АБАВА У СОУ“

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО
МИРОСЛАВ М. ГРУЈИЧИЋ

рас
зи,
е

Господин гроф де Фонтен, глава једне од најстаријих породица у Поату, служио је савесно и храбро Бурбонце за време рата између Вандејаца и Републике. Пошто га је срећа послужила да избегне опасности које су претиле вођама краљевих присталица у ово бурно време савремене историје, говорио је весело:

— Ја сам један од оних што су се излагали смрти на степеницама престола!

Било је нешто истине у овој шали кад је реч о човеку за кога се мислило да је остао мртав приликом крваве битке код Раскрснице.

Ма да је био упропашћен одузимањем имања у државну корист, овај верни Вандејац је упорно одбијао уносне положаје што му их је Наполеон нудио. Непоколебљив у својој племићкој вери, он не отступи од њених правила кад хтеде да се жени. И поред облетања једног богатог скоројевића револуционарног, који је необично ценио такву партију, он се ожени једном госпођицом де Кергаруе без новаца, али из најстарије породице у Бретањи.

У тренутку Рестаурације господин де Фонтен је био оптерећен породицом. Премда није ни помишљао, као толики други племићи, да тражи награду за своје услуге, он ипак изиђе на сусрет жељи своје жене, напусти своје имање, од чијег су се скромног дохотка једва издржавала његова деца, и дође у Париз.

Болно дирнут лакомошћу својих старих другова, који су се грабили за места и почести, баш је хтео да се врати на своје имање кад доби једно писмо из министарства којим га једна веома позната преузвишеност извештава да је наименован за бригадног ђенерала, према једној уредби која је официрима католичке војске признавала двадесет година службе пре доласка Луја XVIII у Француску. После неколико дана Вандејац доби, не тражећи ништа, крст Легије части и крст Св. Луја.

Поколебан у својој одлуци овим узастопним почастима, за које је мислио да потичу од краља, он се не задовољи тиме да своју породицу одведе, као што је сваке недеље побожно чинио, у Маршалску дворану у Тиљеријама, да узвикну: „Живео краљ!“, кад краљевска породица одлази у цркву, већ затражи да га краљ прими.

Овај брзо издејствовани пријем није био ништа нарочито. Краљевска дворана за пријем била је пуна слугу чије су главе, посуте прахом, кад се посматрају са извесне висине, личиле на снежни ћилим. Ту племић опет нађе старе другове који га прилично хладно дочекаше, али му се краљеви рођаци учинише божанствени, тај израз одушевљења му се измаче кад

се најљубазнији од њих, који га је изгледа знао само по имену, примаче да му стисне руку и прогласи га највернијим Вандејцем. И поред ове похвале, ниједна од тих узвишених личности не сети се да га запита за губитке што их је поднео, нити се сети да помене новац који је он великодушно уносио у благајне католичке војске. Он увиде, мало доцкан, да је ратовао о свом трошку.

При крају пријема он се усуди да духовито укаже на своје материјално стање, слично стању многих племића. Његово Величанство се добродушно насмеја, духовито наговештавање му се увек свиђало; но он ипак одговори једном од оних краљевских шала од чије се блакости треба више плашити но од срдитог прекора.

Један од најближих краљевих повереника журно се примаче рачуници Вандејцу, коме даде на знање, једном духовитом и учтивом реченицом, да још није време да се са господарима обрачунава.

Гроф се смотрено извуче из достојанствене гомиле што је са поштовањем описивала полукруг око узвишене породице; затим се, пошто је са прилично муке извукао свој мач између штркљастих ногу, пешке упути кроз двориште Тиљерија својим колима остављеним на улици. Са оном ћудљивошћу својственом старом племству које се још сећа Лиге и Барикада, он се у својим колима гласно жалио на промене настале на двору.

— Некада, говорио је он сам са собом, свако је слободно говорио краљу о својим пословима, пле-

мићи су без устручавања могли да траже почести и новац, а данас се човек срамоти кад тражи новац што га је утрошио у краљевој служби? До ђавола, крст Св. Луја и чин бригадног ђенерала не вреде три стотине хиљада ливара што сам их, у готовом, потрошио за краља. Хоћу да поново говорим са краљем и то у четири ока.

Овај догађај је утолико више расхладио ревност господина де Фонтен што су његови захтеви да буде примљен од краља остајали без одговора. Уосталом, он виде да уљези из доба Царства заузимају неке положаје који су били одређени, за време старе монархије, за људе из славних породица.

— Све је изгубљено, рече он једно јутро. У ствари, краљ је увек био само револуционар. Да није краљевог млађег брата, који не одбија своје верне слуге и теши их, ја не знам у чије би руке пала француска круна ако би се овакав начин управљања продужио. Њихов проклети уставни поредак је најгори од свих и никад неће бити добар за Француску. Луј XVIII и господин Бењо покварили су у Сент-Уану све.¹

Разочарани гроф се спремао да се врати на своје имање, великодушно се одричући да му се накнади штета. У том тренутку догађаји од 20 марта² наго-

¹ Декларацијом издатом у Сент-Уану, пред свој улазак у Париз, маја 1814, Луј XVIII се обавезао да ће поштовати напредне законе донете за Наполеонове владе. — Прим. прев.

² 20 март 1815, дан Наполеонова доласка у Француску, са острва Елбе, почетак његове Стодневне владавине. — Прим. прев.

вестише једну нову буру која је претила да прогута законитог краља и његове браниоце. Слично оним племенитим људима који не отпуштају слугу по киши, господин де Фонтен задужи своје имање да би пошао за пропалом монархијом, не знајући да ли ће му ово учешће у избеглиштву донети више користи од његове оданости у прошлости; пошто је видео да су другови из изгнанства у већој милости но јунаци што су се некада, оружјем у руци, борили противу Републике, можда се надао да ће му ово путовање у туђину више користи донети но опасна служба у унутрашњости земље. Његови рачуни једнога дворанина нису били узалудна нада што на хартији даје сјајне резултате а упропасти човека кад дође до њеног остварења.

Он је дакле, по речима једног нашег најдуховитијег и највештијег дипломате, био један од пет стотина верних слугу што су са двором избегли у Ган, а један од педесет хиљада оних што су се отуда вратили. За време овог краткотрајног изгнанства, господин де Фонтен имаде срећу да се Луј XVIII користи њиме и више пута му се даде прилика да краљу покаже своју политичку исправност и искрену приврженост.

Једне вечери кад владалац није имао друга посла, он се сети духовитих речи што их господин де Фонтен каза у Тиљеријама. Стари Вандејац не пропусти једну тако згодну прилику и исприча, прилично духовито, свој случај да би се овај краљ, који није ништа заборављао, сетио свега кад дође време томе.

Узвишени књижевник запази духовити састав неких рачуна што их је пажљиви племић начинио. Ова мала заслуга уброји господина де Фонтена у најоданије слуге круне.

Приликом обнове краљевства гроф је био један од оних нарочитих изасланика који су обилазили области, са задатком да без ограничења суде потстрекаче побуне; али се он умерено користио том страховитом моћи. Чим је ова привремена судска власт престала, велики судија заседе у Државни савет, постаде посланик, говорио је мало, прилично слушао и знатно измени своје мишљење. Биографи не знају којим стицајем прилика он постаде близак краљу, али му се једнога дана заједљиви монарх обрати, кад га виде где улази, овим речима:

— Драги мој Фонтен, ја се не бих усудио да вас поставим за министра. И ви, и ја, кад бисмо били чиновници, изгубили бисмо место због свога мишљења. Парламентарна влада има ту добру страну што нас лишава труда да отпуштамо своје ministre. Наш министарски савет је права гостионица, у коју јавно мњење шаље често пута чудне путнике; али ћемо ми ипак умети да нађемо места за наше верне слуге.

За овим подругливим уводом следовала је наредба којом је господин де Фонтен добио место у управи крунских добара. Благодарети ревносној пажњи са којом је слушао заједанја свог краљевског пријатеља, његово се име увек чуло са усана Његовог Величанства, чим је требало створити неку комисију чији су чланови богато плаћени. Умео је да се уздржи да не

прича о наклоности којом га је обасипао владалац и да одржи ту наклоност причајући на занимљив начин, у присним разговорима које је Луј XVIII исто толико волео колико и љупка писма, политичке згоде и дипломатска и скупштинска оговарања, ако је допуштено употребити овај израз, којих је доста било у то време. Зна се да су појединости из његовог правитељствовања, реч коју је створио узвишени подругивач, веома забављале монарха.

Захваљујући трезвености, духовитости и вештини господина грофа де Фонтен, сваки члан његове разгранате породице, ма колико био млад, успео је да се смести на листовима буџета као свилена буба, како је он у шали говорио своме господару. Тако његов најстарији син, благодарећи краљу, доби доживотно место у суду и то на једном од највиших положаја. Други син, обичан капетан пре Реставрације, доби вишу команду одмах по свом повратку из Гана; затим, благодарећи метежима у 1815 год., кад се на прописе није ни пазило, пређе у краљеву гарду, нађе се у телесној гарди, поново се врати у труп и најзад доби чин дивизиског ђенерала са заповедништвом у гарди после догађаја код Трокадера.

Последњи његов син, постављен за среског начелника, постаде ускоро известилац за жалбе у Државном савету и директор једног отсека париске општине, где је био у заклону од бура јавнога живота. Ова незапажена преимућства, тајанствена као и наклоност владоца према грофу, пљуштала су као киша, али нису падала у очи. Премда су отац и три

сина заузимами прилично положаја на којима се не ради, те су могли да имају прихода скоро као и претседник владе, њихов политички положај није изазивао ничију завист. У то време заснивања уставне владавине, мало њих је знало за скровита буџетска места, где су вешти миљеници владоца умели да нађу накнаде за разорена манастирска добра. Господин гроф де Фонтен, који се доскора хвалио да није читао Устав и беснео противу похлепних дворана, даде доказе своје узвишеном господару да разуме исто тако добро као и он дух и порекло парламентарног начина владања.

Међутим и поред осигураног напредовања у служби његова три сина, и поред материјалне користи што су их пружала ова четири уносна места, господин де Фонтен је био отац велике породице те није могао тако брзо и лако да се опорави материјално. Његова три сина су имали наклоност владоца, таленат и сјајну будућност; али је он имао три кћери а бојао се да злоупотреби владаочеву доброту. Он се реши да краљу говори увек само о једној од својих кћери, а свака од њих је жудела да се што пре уда. Краљ је имао много укуса и своје дело неће оставити недовршено. Удадба прве кћери за једнога вишег благајника, Плана де Бодри, изврши се утицајем једне краљевске реченице која не кошта ништа а много вреди. Једне вечери кад је краљ био нерасположен, насмеја се кад дознаде да постоји још једна госпођица де Фонтен, коју удаде за једног младог чи-

новника, истина пореклом из грађанства, али богата, обдарена, човека од кога он начини барона.

Кад Вандејац, идуће године, помену госпођицу Емилију де Фонтен, краљ му одговори својим танким, пискавим гласом:

— *Amicus Plato, sed magis amica Natio.*¹

Неколико дана доцније, он почасти свога пријатеља Фонтена једним прилично невиним четворостихом, који он назва епиграмом, и у коме се он шалио на рачун његових трију кћери које су се јављале у облику тројства. Ако је веровати предању, краљ је свој духовити израз „тројство” начинио по угледу на јединство у коме се божанство појављује у три вида.

— Кад би краљ хтео да свој епиграм претвори у свадбену песму? рече гроф покушавајући да окрене ову шалу у своју корист. — Ако има начина, не видим зачина, грубо му се обрати краљ, коме се не свиде ова шала на рачун његове поезије, ма колико она била блага.

Од тог дана његово опхођење са господином де Фонтен постаде мање љубазно. Краљеви воле недоследност више него што се мисли. Као скоро сва најмлађа деца, Емилија де Фонтен је била мезимче које су сви мазили. Краљева хладноћа тим теже паде грофу, што никога није било теже удати но његову размажену кћер.

Да би се разумеле све ове препреке, треба изближе погледати начин живота у дивној палати ви-

¹ Пријатељ је Плато, али је већи пријатељ народ. — Прим. прев.

соког чиновника која се плаћала из буџета краљевске куће.

Емилија је провела своје детињство на имању де Фонтена, уживајући у изобиљу које задовољава прве младеначке године; најмање њене жеље биле су заповести за њене сестре и браћу, за мајку, па чак и за њеног оца. Сви рођаци су лудовали за њом. Кад је већ стасала, баш у тренутку кад је њена породица стајала не може боље бити, угодност њеног живота се продужи. Париска раскош изгледала јој је исто тако природна као изобиље цвећа и воћа или она бујност природе која је усређавала њено детињство. Као што у своме детињству није осетила никакву препреку својим жељама, тако она виде да се њеним жељама излази у сусрет и сад, кад се у својој четрнаестој години баци у вртлог живота вишега друштва. Навикнута тако постепено на раскошан живот, богато одело, блесак позлаћених дворана и кола постадоше за њу насушна потреба као и праве и лажне похвале, свечаности и таштина дворска. Као и сва размажена деца, она је тиранисала оне који је воле а била каћиперка према онима који су јој равнодушни. Са годинама те мане су постајале све видљивије, те су њени родитељи ускоро дочекали плодове тог погрешног васпитања. У деветнаестој години, Емилија де Фонтен није изабрала ниједног од многобројних младића што их је господин де Фонтен сакупљао на свечаности у своме дому. Премда још млада, она је у друштву била слободна као каква жена. Слично краљевима, она није имала пријатеља, а свуда је би-

ла предмет пажње којој нека природа боља од њене не би одолела. Нико, чак ни какав старац, није се усуђивао да противуречи девојци чији је један поглед будио љубав и код најнеосетљивијих људи.

Васпитана у повољнијим приликама но њене сестре, она је прилично добро сликала, говорила талијански и енглески, врло рђаво је свирала на клавиру; но њен глас, усавршен код најбољих учитеља, имао је боју која је неодољиво освајала. Духовита и добар познавалац свих књижевности, она је могла да поверује да се отмен човек, како каже Маскариљ, рађа као свезналица. Без напора је умела да разговара о талијанском или фламанском сликарству, средњем веку или Препорођају; имала је какав-такав суд о старим и новим књигама и са једном ужасном љупкошћу истицала је недостатке неког дела. Најобичнију њену реченицу прихватала је гомила обожаваца као Турци султанову фетву.

Тако је она засењивала површне људе; њена природна одмереност помагала јој је да распозна проницљиве људе; према њима је она умела да буде толика каћиперка да је, благодарећи својим чарима, могла да избегне њихово испитивање.

Ова површна привлачност прикривала је једну лакomisленост, мишљење многих девојака да нико није довољно отмен да схвати узвишеност њихове душе, и гордост на своје порекло и лепоту.

У недостатку неког снажног осећања, које пре или после обузме сву душу једне жене, она је свим жаром младости неизмерно волела више друштво и

бескрајно презирала простакe. Веома нељубазна према новом племству, она се свим силама трудила да њени родитељи ни у чему не изостају иза најчувенијих породица у предграђу Сен-Жермен.

Ова осећања не измакоше проницљиву духу господина де Фонтен, који је више пута, после удадбе своје две кћери, зајецао од заједања и духовитости Емилије. Паметни људи ће се изненадити што је стари Вандејац дао своју прву кћер једном главном благајнику који је, мора се признати, имао нешто старе племићке земље, али чије име није имало испред себе оно „де” због кога су се толики људи борили за краљевство, а другу једном судском чиновнику, који је тако скоро постао барон да се није могло заборавити да му је отац трговао дрвима.

Ова осетна промена у схватањима племића, у тренутку кад се он приближавао шездесетој години, доба кад људи тешко мењају своја уверења, није произлазила само из утицаја средине савременог Вавилона, где сви људи из унутрашњости најзад постају углађени; нова политичка схватања грофа де Фонтен била су резултат краљевог пријатељства и његових савета. Овај владалац филозоф је уживао да овога Вандејца придобије за идеје XIX века и обнову монархије.

Луј XVIII је хтео да слије уједно партије, као што је Наполеон био урадио са стварима и људима. Законити краљ, можда исто толико домишљан као и његов противник, радио је обрнуто. Последња глава бурбонске лозе трудила се исто тако да задовољи

народ и људе Царства, одржавајући свештенство, као што се Наполеон трудио да привуче себи високо племство или да обнови Цркву. Краљев повереник, државни саветник је неопажено постао најутицајнији и најмудрији вођа умерене партије која је јако желела, у корист народа, да се дође до споразумног мишљења. Он је говорио у корист скупог уставног поретка и свом снагом помагао политичку игру која је његовом господару дозвољавала да влада усред побуна. Можда се господин де Фонтен надао да постане пер у некој политичкој промени чије су чудне последице изненађивале у то доба и најстарије политичаре. По његовом најдубљем уверењу, у Француској није било другог племства сем перова чије су породице једине уживале повластице.

— Племство без повластица, говорио је он, то је држаље без алатке.

Исто толико удаљен од партије Лафајета колико и од партије Лабурдонеја, он је усрдно радио на општем измирењу које је требало да донесе Француској ново доба и бољу судбину. Он се трудио да увери породице са којима је долазио у додир о slabим изгледима на успех што их је пружала отсад служба у војсци или администрацији. Наговарао је мајке да своју децу васпитавају за слободна занимања или да их спремају за индустрију, доказујући им да ће служба у војсци и државној управи најзад остати само за децу племства из реда перова. По његовом мишљењу, народ је узео приличног удела у управи својом скупштином, службом у суду и финансијама,

што ће му увек остати, говорио је он, као што су појединци из трећег сталежа имали некада извесне повластице. Нови погледи главе породице де Фонтен и мудра удаја његових двеју кћери створили су јак отпор према њему у породици.

Грофица де Фонтен остаде верна старим погледима на ствари, како је и приличило жени која је по мајци била од породице Роан. Ма да се за тренутак опирала срећи и благостању који су очекивали њене две старије кћери, она уважи оне присне разлоге што их супрузи казују једно другом вечером, кад главе почивају на истом узглављу.

Господин де Фонтен хладно доказа својој жени, тачним рачуном, да бављење у Паризу, обавеза да човек буде на достојној висини, раскош његовог дома којом су накнадили скучен живот у Вандеји и трошак око кћери односе највећи део њихових прихода. Требало је дакле прихватити, као небеску милост, ретку прилику и богато удомити своје кћери. Зар неће оне једнога дана имати приходе од шездесет, осамдесет и сто хиљада ливара? Тако богате удаје не дешавају се свакога дана девојкама без мизерије. Било је најзад време да се помисли и на штедњу, да се увећа имање де Фонтенових и врати у његово првобитно стање. Грофица попусти, као што би све мајке на њеном месту учиниле, можда само радије од ње, пред тако убедљивим доказима; али она изјави да ће се бар њена кћи Емилија удати тако да задовољи таштину што ју је она сама, за несрећу, развила код те младе душе.

Тако догађаји који су требали да обрадују ову породицу унесоше у њу клицу раздора. Главни благајник и млади судија били су изложени хладноћи једног кућног реда који су само грофица и њена кћи Емилија умеле да створе. Њихово поштовање друштвене форме се најбоље испољавало у угњетавању у кухи: генерал се ожени госпођицом Монжно, ћерком једно богатог банкара, други брат се ожени једном девојком чији је отац, двоструки или трооструки милионер, био трговао сољу; најзад се трећи брат показа веран својим простачким схватањима оженивши се госпођицом Гростет, јединицом ћерком главног благајника из Буржа.

Три јетрве и њихови мужеви толико су уживали у томе да буду у друштву политичких величина и у салонима предграђа Сен-Жермен, да се сви сложише у удварању надувеној Емилији. Овај договор заснован на таштини и интересима ипак није био тако сигуран да млада владарка не би могла да врши потресе у својој малој држави.

Било је призора који су, у складу са отменим понашањем, уносили међу чланове ове моћне породице извесну подругљивост а ова се пак каткад изопачавала, не мењајући ништа у њиховом пријатељству пред светом, у скоро непријатељска осећања у самој породици. Тако је генералова жена, поставши баронича, сматрала себе племенитом као да је из породице Кергаруе и мислила је да јој сто хиљада ливара дохотка дају право да буде исто тако дрска као и Емилија, заова којој је она често пута потсмешљиво

желела срећан брак, јављајући јој, сасвим кратко, да се кћи тога и тога пера удала за господина тога и тога.

Жени виконта де Фонтен допадало се да Емилију баца у засенак укусом и раскоши својих хаљина, намештаја и кола.

Подругљивост са којом су заове и зетови дочекивали њену уображеност изазивали су код ње срџбу коју је једва стишавала пљуском заједанја. Кад глава породице осети да краљевско нестално пријатељство поче да слаби, он се утолико више забрину кад виде да његова мезимица, баш због ругања својих сестара, диже главу више но икад дотле.

Док се све ово догађало и у тренутку кад је овај мали домаћи раздор био на врхунцу, владалац, чију је наклоност господин де Фонтен намеравао поново да стече, паде у постељу из које се више неће ни дићи. Велики политичар, који је у бури тако лепо умео да управља својим бродом, ускоро подлеже.

Уверен да ће стећи краљеву наклоност, гроф де Фонтен уложи све своје напоре да око своје најмлађе кћери окупи најодабраније момке. Они који су се трудили да реше ово тешко питање као што је удомљење једне горде и ћудљиве девојке вероватно ће разумети муке јаднога Вандејца. Кад би се испунила жеља његове мезимице, тај успех би достојно крунисао десетогодишње успињање грофа у Паризу. По начину којим је његова породица освајала благајне појединих министарстава, она је могла да се пореди са аустријском владалачком кућом,

која прети да освоји Европу својим женидбеним везама. Тако стари Вандејац није престајао да тражи младожење, толико му је на срцу лежала срећа његове кћери; но ништа није било смешније од начина којим је дрско створење изражавало своје заповести и исказивало суд о својим обожаваоцима.

Рекло би се да је Емилија, као каква принцеза из Хиљаду и једне ноћи, толико богата и лепа да може да бира између свих краљева који постоје; њене примедбе су биле једна смешнија од друге: један је имао дебеле ноге или испала колена, други је био кратковид, овај се звао Диран, онај је храмао, скоро сви су јој изгледали и сувише дебели. Несташнија, љупкија и веселија но икад, пошто је одбила два или три просца, она се појављивала на светковинама и јурила по забавама где су њене проницљиве очи испитивале познате величине и где је она изазивала људе да јој се понуде да би их увек одбијала.

Природа је била изобилно наградила преимућствима потребним за улогу Селимене. Висока и витка, Емилија де Фонтен је корачала озбиљно или изазивачки, како се то њој свиђало. Њен мало издужен врат допуштао јој је да љупко заузме презрив или дрзак став. Она је знала безброј начина да држањем главе или оним чисто женским покретима каже љутито недоречену мисао или се блажено насмеши. Дивна црна коса, густе и јако засвођене обрве давале су њеном изгледу израз гордости који је она, из каћиперства а и проучавања свог изгледа пред огледалом, умела да начини ужасним или да га убла-

жи упорношћу или умилношћу свога погледа, немичношћу или лаким мицањем својих усана, хладноћом или топлином свога осмеха.

Кад је Емилија хтела да освоји некога, њен чисти глас је пријатно звучао, али је умела да му да и извесну отсечност кад је хтела да ућутка неког и сувише слободног удварача. Њено бело лице и алабастерско чело били су слични прозрачној води каквог језера које се час таласа под дахом ветра а час је мирно и глатко, кад се ветар утиша. Многи младићи на које она није ни гледала тврдили су да се она претвара; али се она оправдавала тиме што је тим оговарачима уливала жељу да јој се допадне па их излагала презирању. Од свих девојака које су сачињавале цвет париског друштва, нико боље од ње није умео да заузме горди став отпоздрављајући неком даровитом човеку, или да покаже ону увредљиву учтивост која од људи који су нам равни прави људе нижим од нас, или да буде дрска према онима који хоће да су на равној нози са њом. Изгледало је да она прима, ма где се налазила, пре почасте него похвале, па чак и код какве принцезе, њен изглед и њено држање преобразили би у царски престо наслоњачу у којој би она седела.

Господин де Фонтен и сувише доцкан увиде колико је васпитање његове најмилије кћери било упропашћено нежношћу целе породице према њој. Дивљење које свет спочетка указује једној младој особи, али због кога се он брзо освети, само је увећавало гордост код Емилије и улило јој поверење у саму

себе. Ласкање са свих страна било је развило у њој оно самољубље својствено размаженој деци коју, као и краљеве, забавља све оно што их окружује.

У то време је љупкост младости и чар њене обдарености скривала од свију ове мане, утолико одвратније код једне жене, што се жена може да допадне само својом оданошћу и одрицањем себе саме; но ништа не измиче оку брижна оца: господин де Фонтен је често покушавао да својој кћери објасни најважније стране из загонетне књиге живота. Узалудан потхват. Често пута је имао прилике да се расплаче над ђудљивом непослушношћу и заједљивом мудрошћу своје кћери да би истрајао у једном тако тешком задатку као што је исправљање те кобне природе. Он се задовољи да с времена на време даје савете пуне блакости и доброте; али је он са болом у души увиђао да се његове најнежније речи одбијају од срца његове кћери као да је оно од мермера.

Очи једнога оца се тако доцкан отварају, да је староме Вандејцу било потребно неколико пута да покуша па да опази како његова кћи као да му поклања ретке нежности. Она је била као она мала деца која изгледа да казују својој мајци: „Пожури се да ме загрлиш, па да се идем играти”. Најзад Емилија је удостојавала нежности своје родитеље. Али је она често, са изненадном ђудљивошћу која изгледа необјашњива код девојака, остајала усамљена и ретко се појављивала; жалила се да њен отац и мајка припадају многима, постајала је љубоморна на

све, чак и на своју браћу и сестре. Затим, пошто је с тешком муком створила усамљеност око себе, ова чудна девојка је оптуживала целу природу за своју вештачку усамљеност и муке што их је сама себи створила. Наоружана искуством својих двадесет година, она је окривљавала судбину јер је, не знајући да основ среће лежи у нама, тражила срећу од ствари у животу. Она би побегла на крај света да избегне удадбу сличну оној својих двеју сестара; па ипак је у дну срца осећала ужасну суревњивост што их види удате, богате и срећне. Најзад је она нагонила на помисао своју мајку, која је била жртва њених поступака као и господин де Фонтен, да је она мало луцнута.

Ово поремећење могло се лако објаснити: ништа није обичније но та потајна гордост коју носе у себи млади људи из породица које стоје високо на друштвеним лествицама а које је природа обдарила великом лепотом. Скоро све такве девојке су уверене да њихове мајке, кад зађу у четрдесете и педесете године, не могу више да разумеју њихове младе душе, ни да разумеју њихова маштања. Оне уображавају да већина мајки, суревњиве на своје кћери, хоће да их облаче по свом укусу са унапред смишљеном намером да их баце у засенак или да их лише обожавања. Отуда, често, потајне сузе или потмула побуна против тобожњег материнског угњетавања.

Поред свих болова који постају стварни, премда им је основа измишљена, оне још имају манију да од свога живота начине роман, и саме себи начине

диван хороскоп; њихово чаробњаштво се састоји у томе да снове сматрају за стварност, оне потајно одлучују, у својим дугим размишљањима, да своје срце и руку даду само ономе човеку који ће имати то и то преимућство; оне створе у својој уобразиљи један образац коме треба да је њихов будући, милом или силом, сличан. Пошто су искусиле живот и озбиљно размишљале, што дође са годинама, гледајући свет и његову свакидашњост, видећи несрећне примере, дивне боје њихове идеалне слике ишчиле; затим се оне, једнога лепога дана, нађу у току свакидашњег живота, силно зачуђене што су срећне без свадбене поезије својих снова.

Према овој поетици, госпођица Емилија де Фонтен је била створила, у својој лакој мудрости, један програм коме је требало да одговара онај који је буде тражио па да га она прихвати. Отуда њена презирања и њена заједања.

— Пре свега ће бити млад и од старога племства, рекла је она себи, биће пер или старији син некога пера. Не бих могла да поднесем да не видим грб на својим колима насликан на небесно плавим наборима и да не пројурим као кнежеви Јелисејским Пољима, у дане кад су трке. Уосталом, мој отац мисли да ће то бити највеће достојанство, једнога дана, у Француској. Хоћу да буде војник, па да га натерам да да оставку, хоћу да буде одликован да нас војници поздрављају.

Ове ретке особине не би ништа значиле, кад то биће још не би било изванредно љупко, веома отме-

но, духовито и кад не би било витко. Мршавост, ова љупкост тела, ма колико била пролазна, нарочито у парламентарној владавини, била је један од неопходних услова. Госпођица де Фонтен је имала извесну замишљену меру, која јој је служила за образац. Младића који не би, на први поглед, испуњавао постављене услове не би по други пут ни погледала.

— Ах, Боже, погледајте како је дебео овај господин! изражавало је код ње највеће презирање.

По њој судећи, лепо развијени људи су неспособни да осећају, рђави су мужеви и недостојни да припадају пристојном друштву. Премда је на Истоку та лепота била на цени, пуноћа јој се чинила несрећом за жену; али код човека је то био злочин.

Ова чудна мишљења су забављала људе, благодарећи извесној веселој речитости. Па ипак гроф осети да ће доцније захтеви његове кћери, очевидно смешни извесним немилосрдним а оштровидим женама, постати предмет поруге. Он се бојао да чудне идеје његове кћери не пређу у рђаву навику. Стрепио је да се немилосрдни свет већ не руга једној личности која је тако дуго остајала на позорници а није још завршавала комедију што ју је играла. Више учесника у овој комедији, разљућени одбијањем, једва очекују најмањи неповољан догађај па да се освете. Непристрасне посматраче и беспосличаре почело је већ да замара све то: дивљење је увек замор за људе.

Знао је стари Вандејац боље но ико да ако треба бити вешт у избору тренутака кад се појављује на позорници света или двора, у салону или другде, још теже је повући се одатле у згодан час. Тако је он прве зиме по ступању на престо Карла X удвостручио напоре, у сагласности са своја три сина и својим зетовима, да у салонима свога дома прикупи најбоље прилике за женидбу што их је Париз и унутрашњост са својим изасланствима могла да пружи. Сјај његових гозби, раскош његове трпезарије и његови ручкови такмичили су се са чувеним гозбама којима су министри осигуравали за себе гласове парламентарца.

Уважени посланик је био познат тада као личност која је највише утицаја имала на поштење те Скупштине која је изгледа била немоћна да ради, те од тога и умрла. Чудновато је да га ови покушаји да уда своју кћер омилише код света. Можда је нашао био начин да се наплати за своје гозбе. Ова оптужба извесних заједљивих либерала, који су обиљем речи надокнађивали мали број својих присталица у Скупштини, не имаде никаква успеха. Уопште узев, понашање поатуског племића било је тако отмено и на свом месту да ниједан од оних епиграма којима су заједљиви листови тога времена обасипали министре, посланике из центра, куваре, високе чиновнике и остале људе од положаја није се односио на њега.

При крају овог подухвата, за време чијег извођења је господин де Фонтен у више махова учинио све

што може, он поверова да ће његова кћи најзад избрати једног од толиких младожења.

Осећао је неко унутрашње задовољство што је поштено извршио дужност оца. Пошто је све опробао, он се надао да ће од толико људи, који су јој се нудили, ћудљива Емилија избрати једнога који би јој одговарао. Неспособан да обнови своје пропаље покушаје, уосталом и заморен тврдоглавошћу своје кћери, при крају поста, једног јутра кад његово присуство у Скупштини није било неопходно потребно, он се одлучи да разговара са њом.

Док је један собар вешто посипао његову главу прахом и дотеривао записке који су улепшавали његову поштовану косу, нареди Емилијин отац, нешто мало узбуђен, своме старом собару да позове надувену госпођицу да се одмах јави оцу.

— Жозефе, рече му он у тренутку кад је овај завршавао чешљање, склоните ту торбу, размакните засторе, ставите те наслоњаче на своје место, истресите застирач код камина, исправите га и избришите свуда прашину. Отворите прозор и проветрите мало моју собу.

Гроф је ужурбано издавао заповести, замарао Жозефа који је, погађајући намере свога господара, освежио мало ову собу која је, сасвим природно, била најзапуштенија у целој кући, и успе да унесе мало склада у ту хрпу рачуна, хартија и књига, у намештај овога светилишта где се расправљало о интересима краљевства.

Кад Жозеф унесе мало реда у овај хаос и истаче на видно место, као у каквој помодној радњи, оно што оставља пријатан утисак, или својом бојом ствара неку врсту бирократске поезије, он се заустави код хартија које су чак и по застирци биле растурене, задиви се себи самом за тренутак, климну главом и изиђе.

Јадни чиновник није се слагао са дивљењем свога слуге. Пре него што ће сести у своју угодну, дубоку наслоњачу, он погледа неповерљиво око себе, мрко осмотри своју домаћу хаљину, истресе неколико влакана дувана из ње, брижљиво обриса нос, поређа лопате и жараче, потстаче ватру, исправи поврнуте крајеве своје собне обуће, забаци уназад свој курјук, који му је био запао између оковратника, прслука и собне хаљине, и намести га како треба; затим он загрте на камину пепео који је сведочио да у соби живи неко који болује од тешког катарa. Старац не седе док још једном не баци поглед на своју собу за рад, надајући се да ништа у њој не би могло да изазове смешне али и дрске примедбе којима је његова кћи одговарала на његова мудра мишљења. У овој прилици он није хтео да доведе у питање своје очинско достојанство. Он узе мало бурмута и накашља се два или три пута као да се спрема да у Скупштини захтева појединачну прозивку; чуо је лако корачање своје кћери, која уђе певушећи једну арију из Севиљског берберина.

— Добар дан, оче. Шта сте хтели од мене тако рано јутрос?

После ових речи отпеваних као лајтмотив арије коју је певала, она загрли грофа, не са оном присном нежношћу која даје кћеринској привржености неку изванредну чар, но са оном безбрижношћу једне тиранке сигурне да се допада, ма шта чинила.

— Драго моје дете, рече озбиљно господин де Фонтен, позвао сам те да врло озбиљно разговарам о твојој будућности. Потреба да у овом тренутку изабереш себи мужа који ће те за увек учинити срећном...

— Мили оче, одговори Емилија најумилнијим гласом у намери да га прекине, изгледа ми да примирје које смо закључили, с обзиром на моје обожаваоце, још није истекло.

— Емилија, престанимо данас са лакрдијањем кад је у питању једна тако озбиљна ствар. Отпре извесног времена, сви они који те заиста воле, драго моје дете, труде се свим силама да те пристојно удоме, а неозбиљно схватати сву ту пажњу, коју ти и други сем мене указују, значило би бити веома незахвалан.

Чувши ове речи и погледавши подругливо по намештају очеве собе за рад, девојка узе једну наслоњачу, која је изгледала најмање употребљавана, сама она је намести с друге стране камина, намести се према оцу, уозбиљи се тако да се видело да се руга и скрсти руке те немилосрдно изгужва безбројне наборе на једном огртачу белом као снег. Пошто је погледала са стране и смејући се брижно лице свог старог оца, она прекиде тишину.

— Никад вас, драги оче, нисам чула да причате како власт уредује у собној хаљини. Али, додаде она смешећи се, не мари, народ не треба да прави тешкоће. Расмотримо дакле ваше законске предлоге и ваше званичне захтеве.

— Није ми увек лако да их за тебе стварам, мала лудице! Слушај, Емилија. Ја немам намеру да свој углед још дуго времена доводим у питање, јер је он један део имања моје деце, окупљајући тај пук играча које ти сваког пролећа натераш у бекство. Већ си ти била невини узрок за крупне свађе са извесним породицама. Ја се надам да ћеш ти боље разумети данас тешкоће твога и нашег положаја. Ти имаш, кћери моја, двадесет и две године, а скоро је три године како би требало да си удата. Твоја два брата су се оженили, а твоје две сестре удале, богато и срећно. Али, драго моје дете, трошкови тих удаја и начин живота у кући што га ти намећеш својој мајци толико су смањили наше приходе, да ћу ти ја једва моћи да дам сто хиљада франака мираза. Од данас ја хоћу да се позабавим судбином која очекује твоју мајку, јер она не треба да буде жртва своје деце. Емилија, ако мене нестане, госпођа де Фонтен не може никоме да буде на терету и њен живот мора имати исту ову угодност којом сам ја и сувише доцкан наградио њену приврженост кад сам био у невољи. Ти видиш, дете моје, да твој мали мираз није у складу са твојим претераним захтевима. Шта више то је жртва коју ја ни за једно своје дете нисам учинио; но они су се великодушно сло-

жили да не траже једнога дана накнаду за преимућство што ће га имати најмилија кћи.

— У њиховом положају! рече Емилија потсмешљиво вртећи главом.

— Не потцењујте никад тако, кћери моја, оне који вас воле. Знајте да су само сиромаси великодушни! Богаташи увек имају важних разлога да не оставе двадесет хиљада франака једноме рођаку. Но, не пући се, дете моје, већ говоримо озбиљно. Ниси ли запазила, између толико младића за женидбу, господина де Манервил?

— Ах! он каже игла уместо игра, увек посматра своју ногу јер му се чини да је мала и огледа се. Уосталом он је плав, а ја не волим плаве људе.

— Лепо, а господин де Боденор?

— Није племић. Незграпан је и дебео. Истина, он је црномањаст. Требало би да се та два господина споразумеју те да сједине своје добре особине: да први да своје тело и своје име овом другом, а овај да задржи своју косу... можда...

— А шта имаш да кажеш противу господина де Растињак?

— Госпођа де Нисенжан је начинила банкара од њега, рече она заједљиво.

— А виконт де Портандиер, наш рођак?

— Један дечко који рђаво игра и нема новаца. Најзад, драги мој оче, ти људи нису из високог племства. Ја хоћу бар грофица да будем, као што је то моја мајка.

— Ти дакле никог ове зиме ниси запазила који...?

— Не, оче.

— Па шта ти хоћеш?

— Сина једног француског пера.

— Ти си, кћери моја, луда! рече господин де Фонтен устајући.

Али одједном он диже очи небу, направи се као да у каквој побожној мисли тражи нове снаге за трпљење; затим он очински сажаљиво погледа своје дете, које се узбуди, узе је за руку, стеже је и нежно јој рече:

— Бог ми је сведок, јадно заблудело створење, да сам савесно испуњавао према теби очинске дужности... како савесно, са љубављу, моја драга Емилија. Да, Бог то зна, да сам ти ја доводио ове зиме толико честитих људи чије су ми особине и нарав били познати, и сви су они изгледали достојни тебе. Дете моје, ја сам испунио своју дужност. Од данас си ти господар своје судбине и ја сам срећан и несрећан, у исти мах, што се ослобађам најтеже родитељске дужности. Ја не знам да ли ћеш ти још дуго времена слушати један глас који, за несрећу, никад није био строг; али запамти да се брачна срећа не заснива толико на блиставим особинама и имању колико на узајамном поштовању. Та срећа је, по природи својој, скромна и без блеска. Иди, кћери моја; ја ћу дати свој благослов ономе кога ми ти претставиш као зета; али ако будеш несрећна, сети се да немаш права да оптужујеш свога оца. Ја се не одричем тога да и сам на томе радим и да те

помогнем; само нека твој избор буде озбиљан и одлучан: немој се играти са поштовањем које си дужна овим белим власима.

Љубав што ју је отац према њој показивао и свечани нагласак што га је он у својој беседи употребљавао дирнуше госпођицу де Фонтен; али она прикри своју разнеженост, скочи на колена грофу који је седео још сав уздрхтао, поче га миловати са толико нежности и са толико љупкости се мазила, да се старцу разведри чело. Кад се Емилији учини да се отац мало повратио, она му тихим гласом рече:

— Ја сам вам веома захвална на љубазној пажњи што сте ми је указали, драги оче. Уредили сте своју собу да дочекате своју милу кћер. Нисте се, можда, надали да ће она бити тако луда и отпорна. Али, драги оче, зар је тако тешко удати се за једног пера Француске? Ви сте хтели да их има што више. Али хете ме ви бар посаветовати.

— Да, јадно моје дете, да, и безброј пута ћу ти рећи: „Пази шта радиш!“ Помисли да је звање пера нешто сасвим ново у нашем државном животу, како је говорио покојни краљ, да би перови могли да буду богати. Они који су богати хтели би да буду још богатији. Најбогатији од свих наших перова нема половину прихода што га има најсиромашнији члан Горњег дома у Енглеској. Француски перови ће, дакле, тражити богате удаваче за своје синове, па ма у којој друштвеној средини. Потребно да се богато жене потрајаће код њих читава два века. Може да се догоди да док чекаш богату прилику, чекање које

може да те стане најлепших година, твоје чари (јер се у наше доба људи прилично жене из љубави), ја велом да твоје чари могу да учине чудо. Кад се искуство скрива испод једног тако свежег лица као што је твоје, може човек да очекује чудо од свега тога. Ти си у стању да пронађеш врлине у људима, а то није мала ствар. Ја немам потребе да упозоравам једно тако паметно створење као што си ти на све тешкоће предузећа. Ја сам сигуран да ти нећеш код човека кога не познајеш довољно да замениш памет са углађеним понашањем. Најзад, ја се потпуно слажем с тобом да су синови перова дужни да се разликују од осталих и да се понашају како њима доликује. Премда се данас ни по чему не разликује високи друштвени положај, ти ћеш те младе људе ипак познати по нечему. Уосталом, ти своје срце држиш на узди као што добар коњаник не допушта да му коњ посрне. Нека ти је са срећом, кћери моја!

— Ти ми се ругаш, оче. Па лепо, ја ти кажем да ћу пре умрети у манастиру госпођице де Конде, но што ћу дозволити да ми муж не буде француски пер.

Она се отрже из очевих руку па, горда што је победила, оде певајући арију *Сага non dubitare* из *Matrimonio segreto*. Случајно се тога дана празновала нека годишњица у породици. При крају ручка, госпођа Плана, жена главног благајника, старија сестра Емилијина, поче гласно да говори о једном младом Американцу, великом богаташу, који се лудо заљубио у њену сестру и пристаје на све да би се оженио њоме.

— Чини ми се да је то један банкар, рече презриво Емилија. Не волим банкаре.

— Али, Емилија, одговори барон де Вилен, муж друге сестре госпођице де Фонтен, ви не волите ни судије, тако да ја заиста не знам, ако одбијате богате људе без титула, из које друштвене средине ћете изабрати себи мужа.

— Нарочито, Емилија, са твојом љубави према мршавима, додаде генерал.

— Ја знам шта хоћу, одговори девојка.

— Моја сестра хоће чувену породицу, млада лепа човека, осигурану будућност, рече бароница де Фонтен, и сто хиљада ливара прихода; господина де Марсе, на пример.

— Сигурна сам, драга моја сестро, да се нећу удати глупо као што сам видела да су многе учиниле. Уосталом, да бисмо избегли те разговоре о удаји, ја изјављујем да ћу сваког оног који ми говори о удаји сматрати за свог непријатеља.

Један Емилијин ујак, вице-адмирал чије се имање баш било повећало са двадесетак хиљада ливара прихода, благодарећи закону о накнади штете, седамдесетогодишњи старац који је био у стању да својој нећаки, за којом је лудовао, свирепо каже истину, у намери да прекине овај незгодни разговор, повиче:

— Та, не мучите сироту моју Емилију! Зар не видите да она чека да војвода де Бордо постане пунолетан!

Сви се грохотом насмејаше старчевој шали.

— Пазите да се за вас не удам, матора лудо! одврати девојка, но срећом жагор сакри њене речи.

— Но, децо, рече госпођа де Фонтен да ублажи овај испад Емилијин, она ће, као и ви све, послушати само своју мајку.

— Ах, тако ми Бога, слушаћу ја само себе, рече веома разговетно госпођица де Фонтен.

Сви сад погледаше старешину куће. Изгледало је да сви желе да виде на који ће начин он да сачува своје достојанство. Не само да је поштовани Ван-дејац уживао велики углед у друштву, но је он, срећнији од многих отаца, био уважаван у својој породици, у којој су сви умели да цене особине којима је он успео да обезбеди своју родбину; тако је он био окружен дубоким поштовањем на какво често наилазимо код неких племићких породица у Енглеској према родоначелнику. Завлада мртва тишина и сви погледаху час набурено и гордо лице госпођице де Фонтен, час строга лица господина и госпође де Фонтен.

— Ја сам Емилији дозволио да ради како она за најбоље нађе, одговори гроф озбиљним гласом.

Рођаци и званице погледаше радознано али и сажаливо госпођицу де Фонтен. Изгледало је да ове речи казују како се очинска доброта била заморила у борби са овом нарави која је у целој породици била позната као непоправљива. Зетови промрмљаше нешто а браћа подругљиво погледаше своје жене. Од тог тренутка сви престадоше да се баве удајом горде девојке. Једино се њен стари ујак, као вајкадашњи

морнар, усуђивао да се са њом шали, не заборављајући да јој увек одмери пуном мером.

Кад дође лето, после изгласавања буџета, ова породица, прави примерак парламентарних породица с оне стране Ламанша, које имају корена у свима министарствима и десет гласова у Скупштини, одлете као јато птица, према дивним крајевима Онеа, Антониа и Шатнеа.

Богати главни благајник купио је био недавно на тим обалама једну вилу за своју жену, која је остала у Паризу само за време скупштинских заседања. Ма да је лепа Емилија презирала просташтво, то осећање презирања није обухватило и користи што су се могле извући од нагомиланог грађанског богатства; она оде са својом сестром у раскошну вилу, не толико из пријатељства према члановима своје породице који су били заједно са њом, колико из разлога што друштвени ред захтева да се лети отпутује из Париза. Дивна зелена поља Соа у потпуности су задовољавала све друштвене прописе и обавезе што их отмену човеку намеће друштво.

Како је мало вероватно да је слава пољске забаве у Соу икада прешла границе сенског округа, потребно је подробније описати ову свечаност сваке недеље, која је претила да по својој важности постане стална и опште позната. Околина градића Со је позната по својим узвишицама, са којих је диван изглед, како се о њима проноси глас. Можда је то најобичнија околина и можда су је прогласили за чувену глупи Парижани, људи који кад изађу из руп-

чага у којима су закопани зину од дивљења кад виде равнице око Босе. Међутим пошто су у поетичној хладовини Онеа, на брежуљцима Антониа и у равницама Бјевре становали неки уметници који су путовали по иностранству, људи чији је укус тешко задовољити, мноштво лепих жена које имају смисла за лепо, можда су Парижани у праву.

Али Со нечим другим исто тако моћно привлачи Парижанина. Усред једног врта одакле је изванредан видик, налази се једна огромна округла зграда отворена са свих страна а чије се кубе, пространо али ипак нимало гломазно, држи на гипким стубовима. Овај пољски балдахин стоји над једном двораном за играње. Ретко се дешава да најозбиљнији сопственици из суседства не сиђу у два или три маха за време лета до ове палате сеоске Терпсихоре, било у бучној поворци, било у отменим и лаким колима која засипају прашином филозофе пешаке. Нада да ће се ту наићи на жене из виших кругова и бити запажен од њих, нада, која се често испуни, да се ту виде младе сељанке, лукаве као судије, окупља недељом на игранку у Соу читав рој адвокатских писара, медицинара и младих људи који за своју бледоху имају да захвале париским мемљивим зградама. Велики број грађанских бракова зачео се уз звуке оркестра који се налази на средини ове кружне дворане. Колико ли би љубави испричао тај кров, кад би умео да говори? Ова занимљива мешавина чинила је ову забаву у Соу примамљивијом од две-три друге забаве у околини Париза, према којима је

ова у Соу имала преимућства са својом кружном двораном, лепотом свога изгледа и примамљивошћу свога врта.

Прва је Емилија изразила жељу да се помеша међу народ на овој веселој среској забави, очекујући огромно задовољство што ће се наћи у том скупу. Зачудише се тој њеној жељи да лута сред једног таквог метежа; али зар нису великаши веома задовољни кад се крећу непознати међу светом? Госпођици де Фонтен се свиђало да замишља сав тај свет из вароши, видела је себе како у многим грађанском срцу оставља успомену на један поглед или зачаравајући осмех, унапред се смејала уображеним играчицама и оштрила је своју оловку за призоре са којима је рачунала да обогати своју сатиричку збирку.

Изгледало јој је да недеља никад неће доћи, толико је била нестрпљива. Друштво из виле Плана пође пешке на пут, да се не би знао друштвени положај личности које су хтеле да увеличају забаву својим присуством. Па и само мајско вече, најлепше што је могло бити, било је наклоњено овом племићком несташлуку. Госпођица де Фонтен је била јако изненађена што је на игранци наишла на неколико кадрила састављених од личности које изгледа да су припадале бољем друштву. Заиста је видела, овде онде, неколико младића који изгледа да су употребили сву своју уштеђевину од месец дана да се покажу вечерас; и виде неколико парова по чијој се живој радости не би рекло да су брачни; али уместо богате жетве за своју сатиричку збирку морала је да

се задовољи скупљањем преосталог класја. Она виде да задовољство одевено у паргар јако личи на задовољство одевено у свилу и да грађанке играју са исто толико љупкости, који пут и лепше него племићи. Већином су хаљине биле просте а лепо стајале. Они који су у овом скупу претстављали властелу овога краја, сељаци, били су у своме куту и држали се невероватно отмено. Да би нашла нечега смешног у овом скупу, госпођица де Фонтен је чак морала да га најпре проучи у свим његовим појединостима. Али она не имаде времена ни да се бави својим заједљивим примедбама, ни да чује много оних разговора што их карикатуристе са радошћу памте.

Гордо створење изненада наиђе у овом пољу на један цвет, метафора је сасвим умесна, чији сјај и боја деловаху на њу свом снагом новине. Често нам се догађа да посматрамо какву хаљину, застор или чисту белу хартију са толико расејаности да не опазимо одмах какву мрљу или светлу тачку које нам доцније падну у очи као да су ту тек од тренутка кад их видимо; слично томе и госпођица де Фонтен виде у једном младом човеку образац свег оног спољашњег савршенства о коме је тако дуго маштала. Седећи на једној од оних незграпних столица које су, као што је то ред, биле намештене у круг по дворани, — а она се била сместила на крају групе коју је сачињавала њена породица, да би могла по својој вољи да се удаљи или приближи нечему занимљивом у дворани, као на изложби слика, — она је дрско посматрала кроз свој дурбин једну личност удаљену

од ње на два корака и стављала своје примедбе као кад би кудила или хвалила какву студију главе или неку слику. Пошто је дуго посматрала ово живо платно, поглед јој се одједном заустави на овој личности коју као да је неко овог часа ставио на ову живу слику, на најлепше осветљен њен део, као личност која се издваја од свега око ње.

Непознати се био лако наслонио, усамљен и замишљен, на један стуб, скрстио руке и нагао се као да се ту наместио да неки сликар изради његов портрет. Овај положај, премда веома отмен и поносит, није одавао никакву извештаченост. Ниједан покрет није казивао да се он тако наместио, са главом нешто нагнутом на десну страну, као Александар или лорд Бајрон, да би обратио пажњу на себе. Његов упоран поглед је пратио покрете једне играчице, а његово држање је изражавало озбиљну пажњу. Његов витак и покретљив стас потсећао је на дивне сразмере Аполона. Природни увојци црне косе падали су му на високо чело.

Једним погледом госпођица де Фонтен опази финоћу његовог рубља, нове рукавице од лепе коже, несумњиво добре израде, и малу ногу обувену у обућу од ирске коже. Није имао на себи ниједну од оних глупих ситница којима се ките кицоши из народне гарде или женскароши иза тезге. Само једна црна трака, на којој је висио његов монокл, видела се на његову прснику савршена кроја.

Никада није уображена Емилија видела очи једнога човека засењене тако дугим и повијеним трепа-

вицама. Сањалаштвом и страшћу је одисала ова појава, што је све било појачано мушком, тамном пути. Изгледало је да су му уста увек готова на осмех који уздиже две дивне усне; али ова готовост на осмех, далеко од веселости, одавала је пре неку тужну љупкост. Много је обећавала та глава, било је пуно отмености у тој личности да би се само рекло: „Ево једнога лепотана, или једног лепог човека!”, та појава је нагонила човека да му се приближи. Најутанчанији посматрач, угледавши непознатог, сматрао би га за човека велике вредности кога је нека неодољива радозналост привукла на ову сеоску забаву.

За тренутак један Емилија је све то опазила, а за то време тај изузетни човек, оштро посматран, постаде предмет потајног дивљења. Она не рече у себи: „Треба да је француски пер!” већ: „Ах, ако је племић, а сигурно да јесте...”

Не довршивши своју мисао, она се одједном диже и оде са својим братом генералом ка томе стубу, претварајући се да посматра кадрил; али, кришом посматрајући, што је својствено женама, она није губила из вида ниједан покрет младића коме се приближи. Непознати се учтиво измаче да им начини места и наслони се на један други стуб. Емилија, исто толико заголицана учтивошћу непознатог као што би била и каквом дрскошћу, отпоче разговарати са својим братом вичући јаче но што би то учтивост дозволила; она је покретала главу, махала рукама и смејала се без разлога, не толико у намери да забави

свога брата, колико да привуче пажњу неосетљивога непознатог. Ниједно од тих малих лукавстава не имаде успеха. Госпођица де Фонтен пође тад за погледом младића и опази узрок те неосетљивости.

Усред кадрила који се пред њом играо виде она једну бледу особу, сличну оним шкотским божанствима што их је Жироде унео у своју огромну слику „Пријем француских ратника код Осијана.” Емилији се учини да је у тој особи познала једну познату леди која се недавно доселила у једну оближњу вилу.

Њен играч је био један младић од петнаест година, црвених руку, у чакширама од нанкина и плавом капуту, белој обући, што је све казивало да не бира себи играче јер претерано воли игру. На њеним покретима се није огледала њена привидна слабост; али су се њени образи неприметно црвенели и сва као да је живахнула.

Госпођица де Фонтен се приближи играчима да би могла да изближе погледа непознату у тренутку кад је ова долазила на своје место приликом промене у игри. Али се непознати приближи, наже се лепој играчици и радознала Емилија је јасно могла да чује ове речи, премда изговорене заповедничким али у исто време и благим гласом:

— Клара, драго дете, не играјте више.

Клара се мало напући, климну главом у знак послушности и најзад се насмеја. После кадрила, младић је са брижљивошћу једног љубавника заогрнуо

девојку кашмирском марамом и одвео је да седне у заветрину.

Ускоро затим госпођица де Фонтен, кад виде да се ово двоје дижу и шетају двораном као пред полазак, нађе начина да их прати под изговором да хоће да ужива у лепоти врта. Њен брат са заједљивом добродушношћу пристаде на ову неодређену и ђудљиву шетњу. Емилија тад опази како се овај лепи пар пење у једне отмене двоколице које је чувао ливрејисани слуга на коњу; у тренутку кад је младић удешавао узде, она успе да ухвати његов поглед, један од оних погледа који ништа не значе, па затим, слаба утеха за њу, он у два маха окрете главу а и непозната за њим. Да ли је то била љубомора?

— Ја мислим да си се нагледала врта, рече јој брат, можемо да се вратимо на игранку.

— Заиста бих и ја да се вратим, одговори она. Мислите ли да је ово нека рођака леди Додли?

— Леди Додли можда има рођака, прихвати барон де Фонтен, али рођаку нема.

Сутрадан Емилија изрази жељу да пројаше. Постепено је она навикла свога старог ујака и своју браћу да је прате на неким јутарњим излетима, врло потребним, говорила је она, за њено здравље. Нарочито је волела околину села у коме је становала леди Додли. И поред њеног извиђања на коњу она не виде непознатог тако брзо како се она са радошћу надала приликом свога лутања.

Више пута је навратила на забаву у Соу, не могући да на њој нађе младога Енглеза који је пао с

неба да улепша и крунише њене снове. Ма да ништа тако не потстиче љубав једне младе девојке као преке, ипак госпођица Емилија де Фонтен хтеде да се у једном тренутку окане свог чудног истраживања, изгубивши скоро наду у успех једног потхвата који по својој јединствености само указује на њену смелост.

Могла је она, заиста, до миле воље да лута око села Шатнеа а да никад не види непознатог. Млада Клара, пошто је то име госпођица де Фонтен била чула, није била Енглескиња а тобожњи странац није становао у цветним мирисним шумарцима Шатнеа.

Једне вечери, кад је изјახала са својим ујаком, коме је његова узетост била попустила откако се пролепшало време, Емилија срете леди Додли. Чувена странкиња је била у двоколицама у друштву господина Ванднеса. Емилија познаде лепи пар а њене сумње се у тренутку расуше као снови. Љута као свака жена која се превари у свом очекивању, она тако нагло окрете коња да је њен ујак имао грдне муке да је стигне, толико је она на своме пониу била одмакла.

— Очеvidно је да сам ја и сувише остарео да би могао да разумем ову младеж од двадесет година, рече у себи морнар натеравши у галоп свога коња, или можда данашња младеж не личи на некадашњу. Али шта је мојој нећаки? Ено је где сада лагано корача као жандарм на линији у Паризу. Зар се не би рекло да она жели да освоји овог поштењачину грађанина који ми личи на неког песника сањалицу, јер

он држи, чини ми се неку књигу у руци. Вере ми, ја сам грдна будала. Неће ли то бити младић за којим јуримо?

На ову мисао, стари морнар успори корак свога коња да би непримећен стигао до своје нећаке. Вице-адмирал је починио прилично љубавних пустиловина 1771 године и доцније, доба наше историје кад су се љубавне пустиловине цениле, да не би одмах погодио да је Емилија, сасвим случајно, срела непознатог са забаве у Соу. И поред слабог вида, што је долазио услед старости, гроф де Кергаруе је могао да назре знаке неке необичне узнемирености код своје нећаке, ма да је она покушавала да се уздржи и ништа не покаже на своме лицу. Свој оштри поглед девојка је некако запрепашћено била упрла у странца који је мирно корачао пред њом.

— Заиста је тако! рече у себи морнар, сад ће она за њим као што трговачки брод иде за гусарским. Кад га сад види да измиче, она ће бити очајна што не зна кога воли а појма нема да ли је он маркиз или грађанин. Заиста је потребно да поред ових жуто-кљунаца буде један овако искусан старац као што сам ја...

Одједном он царну свога коња тако да овај гурну коња његове нећаке и брзо се нађе између ње и младога шетача, те овога натера на зелени обронак који је оивичавао пут. Зауставивши намах свога коња, гроф повика:

— Зар не умете да се склоните?

— Ах, опростите, господине, одговори непознати.

Нисам знао да ја вама треба да се извињавам што ме мал'не обористе.

— Та доста, пријатељу, одврати осорно гроф у чијем је гласу било нечег увредљивог.

У исто време гроф диже свој корбач као да хоће да ошине свога коња и додирну раме свога сабеседника говорећи:

— Слободан грађанин је мудријаш, а сваки мудријаш треба да је паметан.

Младић пође уз обронак чувши ову заједљиву примедбу; он скрсти руке и одговори узбуђеним гласом:

— Ја не могу да верујем, господине, кад погледам ваше седе власи, да се ви још бавите изазивањем на двобој.

— Седе власи? повиче морнар прекинувши га. Лажеш, оне су само прогрушане.

Једна тако започета свађа се за неколико тренутака тако распламса, да млади противник не могаде више да се уздржава и престаде са обзирима. У тренутку кад гроф Кергаруе виде да им се његова нећака приближава очевидно веома узнемирена, он је већ казивао своме противнику име захтевајући од овога да ћути пред девојком која је поверена његовом старању. Непознати не могаде да се не насмеје, пружи своју посетницу староме морнару напоменувши да станује у једној вили у Шеврезу и удаљи се брзо, пошто му је показао вилу.

— Мал' не повредисте грађанина, нећако, рече гроф пожуривши се испред Емилије. Ви, дакле, нисте у стању да задржите свога коња? Допуштате да се

ту понижавам због ваших лудорија; а да сте ви били остали, један ваш поглед или учтива реч, коју ви умете тако лепо да изговорите кад нисте дрски, све би уредили, чак и да сте му руку сломили.

— Па, ваш коњ је крив за тај случај а не мој, драги ујаче. Ја мислим да ви, заиста, не можете више да јашите, прошле године сте боље јахали. Али, уместо да говоримо којештарије...

— До ђавола! То је којештарија кад сте дрски према своме ујаку!

— Зар не би требало да се распитамо да младић није рањен? Он храмље, ујаче, погледајте.

— Не, он трчи. Ах, ја сам га поштено избрусио.

— Ах, драги ујаче, ви сте заиста могли да урадите тако нешто.

— Стани, драга нећако, рече гроф ухвативши за узду Емилијиног коња. Ја не видим каква је потреба да попуштам једном ђифтици који је и сувише срећан што га је оборила једна дивна девојка као што си ти или командант ратног брода.

— А по чему судите да је то какав простак, драги ујаче? Изгледа ми да има отмено понашање.

— Сав свет се данас отмено понаша, драга нећако.

— Не, ујаче, сав свет нема изглед и понашање какво се може стећи само у салонима и ја бих се врло радо са вама опкледила да је овај младић племић.

— Нисте имали довољно времена да га посматрате.

— Па ја сам га више пута виђала.

— А није вам ни ово први пут да се тражите, одврати јој адмирал смејући се.

Емилија поцрвене; ујак је уживао неколико тренутака у њеној забуни, па јој рече:

— Емилија, ви знате да вас ја волим као своје дете, баш стога што ви једина у породици имате у себи оног оправданог поноса што га даје племенито порекло. До врага, нећако, ко би рекао да ће правилна гледишта постати тако ретка? Па добро, ја хоћу да будем ваш повереник. Ја видим, драга моја мала, да ви нисте равнодушни према томе племићу. Пст! У породици би нам се ругали кад бисмо се преварили. Ви знате шта то значи. Допустите да вам ја помогнем, драга нећако. Чувајмо обоје тајну, а ја обећавам да ћу вам га довести усред салона.

— А кад, ујаче?

— Сутра.

— Али, драги ујаче, да ја не будем умешана у то?

— Боже сачувај, а моћи ћете да га бомбардујете, запалите и оставите као какву олупину од брода, ако вам то чини задовољство. Неће он бити први, зар не?

— Како сте ви добри, ујаче?

Чим се гроф врати из шетње, натаче своје наочари, извуче кришом из свога џепа посетницу и прочита:

МАКСИМИЛИЈЕН ЛОНГВИЛ

5 улица Сантије

— Будите спокојни, драга нећако, рече он Емилији, можете га мирне душе хватати, он припада једној историјској породици; ако није француски пер, он ће то сигурно постати.

— Откуда ви знате тако много?

— То је моја тајна.

— Ви, дакле, знате како се он зове?

Гроф Ћутке климну својом проседом главом, која је личила на старо храстово стабло око кога лепрша неколико листова на јесењем ветру; на овај знак његова нећака окуша на њему увек свежу моћ свога каћиперства. Како је знала шта годи староме морнару, она се мазила као дете и говорила му најнежније речи; она га чак и загрли да би јој открио једну тако важну тајну. Старац, који је уживао да својој нећаци приређује овакве призоре, плативши их често каквим накитом или уступањем своје ложе у позоришту, даде се дуго молити и нарочито је уживао у њеном мажењу.

Али како је он дуго уживао у томе, Емилија се наљути, пређе из умиљатости у заједљивост и напући се, па се затим умори гоњена радозналости. Дипломата морнар искамчи свечано обећање од своје нећаке да ће убудуће бити уздржљивија, блажа, послушнија, да ће трошити мање новаца, а нарочито да ће му све причати. Пошто је мир био закључен и потписан једним пољупцем у Емилијино чело, он је одведе у један угао салона, посади је на колена, поклопи палцем карту, откри слово по слово име Лонгвил и упорно одби да покаже остало.

Овај догађај појача прикривена осећања госпођице де Фонтен која добар део ноћи проведе у дочаравању дивних снова којима се хранила њена нада. Најзад, благодарећи томе случају који је тако често

прижељкивала, Емилија је сад видела нешто стварно на извору уображеног богатства којим је она обавијала свој будући брачни живот. Као сва млада створења, не знајући за опасности љубави и удаје, она је заволела њихову варљиву спољашњост. Зар не значи то да се њено осећање родило као што се рађају скоро све ове ћуди младости, слатке и страшне заблуде које имају кобни утицај на девојке недовољно искусне да би се саме побринуле о својој будућој срећи? Сутра ујутру, пре него што се Емилија пробудили, њен ујак је одјурio у Шеврез. Видевши у дворишту једне отмене виле младића кога је јуче тако озбиљно напао, он пође према њему са оном усрдном учтивошћу старог дворанина.

— Е, драги мој господине, ко би рекао да ћу се сукобити, у својој седамдесет трећој години, са сином или унуком мог најбољег пријатеља? Ја сам вице-адмирал, господине. Зар вам не изгледа да је за мене излазак на двобој исто што и попушити цигарету? У моје доба, два младића су могла да постану пријатељи тек пошто су видели боју своје крви. Али, сто му громава, јуче сам се ја, такви смо ми морнари, истрчао и сувише и натресао се на вас. Дајте руку! Више бих волео да сто пута будем грубо дочекан од једног Лонгвила него да и најмање нашкодим његовој породици.

Ма колико да се младић трудио да буде хладан према грофу де Кергаруе, није могао да се дуго времена одупре његовом доброћудном понашању и допусти да му овај стисне руку.

— Ви сте хтели да изјашите, рече гроф, само изволите. Но, ако нисте никуда нарочито наумили, пођите са мном, позивам вас на вечеру у вилу Плана. Вреди се упознати са мојим нећаком грофом де Фонтен. Ах, ја бих желео, сто му мука, да вам се извиним за моју пренагљеност и да вас упознам са пет најлепших жена у Паризу. Ех, ех, младићу, ведри вам се чело. Волим младе људе и волим кад су срећни. Њихова срећа ме потсећа на дивно доба моје младости кад је било до миле воље пустоловина као и двобоја. Весело се живело у то доба! Данас, ви размишљате и све вас узнемирава, као да није било XV-ог ни XVI-ог века.

— Па, зар ми нисмо у праву, господине? XVI век је дао Европи само верску слободу а XIX век ће јој дати и пол...

— А, не говоримо о политици. Ја сам претерано задрт, разумите ви то. Али ја не спречавам младе људе да буду револуционарни, само нека допусте краљу да растура њихове зборове.

На неколико корачаји одатле, кад су гроф и његов млади пратилац били усред шуме, гроф спази једну младу, доста танку брезу, заустави свога коња, узео свој пиштољ, опали и зрно се зари усред дрвета удаљеног петнаест корака.

— Видите, драги мој, да се не бојим двобоја, рече он са смешном озбиљношћу, посматрајући господина Лонгвила.

— Ни ја, одврати младић, брзо напуни свој пиштољ, нанишани рупу коју је начинило зрно из грофовог пиштоља и погоди близу ње.

— Ето шта значи лепо васпитан човек, повиче одушевљено морнар.

За време шетње са човеком кога је већ сматрао својим нећаком, он је нашао хиљаду прилика да га запита о свим оним ситницама које је савршено требало да познаје, по његовом мишљењу, један племић.

— Имате ли дугова? запита он најзад свога сапутника после дугог запиткивања.

— Не, господине.

— Како, ви плаћате све своје набавке одмах?

— Тачно, господине; иначе бисмо изгубили поверење и свако поштовање.

— Али ви сигурно немате једну једину љубавницу? Аха, ви црвените, друже? Измениле су се јако нарави. Покварила се омладина овим идејама о законитом поретку, слободи и филозофијом Канта. Немате ви ни Гимарову,¹ ни Дитеову,² ни поверилаца, а не знате ни хералдику; па ви нисте васпитани како треба, мој млади пријатељу! Знајте да ко те глупости не прави у пролеће, прави их у зиму. Ако ја у својој седамдесет трећој години имам двадесет хиљада ливарадохотка, капитал сам појео још у тридесетој години... о, са својом женом, сасвим часно и поште-но. Па ипак, ваши недостаци ме неће спречити да вас пријавим у вили Плана. Сетите се да сте ми обећали да дођете и ја вам чекам у вили.

¹ Guimard (1743—1816), чувена оперска играчица. — Прим. прев.

² Duthé (1752—1820), играчица и куртизана. — Прим. прев.

— Да чудна старчића! рече у себи млади Лонгвил, сиров је и весељак; но, ма да хоће да изгледа добричина, ваља ми се причувати од њега.

Сутрадан, око четири часа по подне, у тренутку кад је цело друштво било растурено по салонима или се налазило код билијара, један слуга објави становницима виле Плана: господин де Лонгвил.

Чувши име љубимца старога грофа де Кергаруе, сви, па чак и играч који је промашио на билијару, до-трчаше, колико у жељи да посматрају држање госпођице де Фонтен толико и да даду свој суд о том фениксу људском који је избио из седла толике противнике.

Отмен а ипак неусиљен изглед, љупко и учтиво опхођење, умиљат глас са призвуком нечег срдачнога, освојише породицу. Није се нимало збунио у раскоши стана главног благајника. Ма да је његов разговор био као код свих отмених људи, лако се могло да осети да је он изваредно лепо васпитан и да је његово знање и разнолико и поуздано. У једном разговору, прилично обичном, о саставу бродова, што га је започео стари морнар, он умеде да нађе праву реч те једна од жена примети како изгледа као да је свршио Политехничку школу.

— Ја мислим, госпођо, одговори он, да треба сматрати за особиту част кад је човек примљен у ту школу.

И поред усрдног наваљивања, он учтиво али одлучно одби да остане на вечери и прекиде сва објашње-

ња напоменом да је он Хипократ своје млађе сестре о чијем се нежном здрављу треба озбиљно старати.

— Господин је сигурно лекар? запита потсмешљиво једна Емилијина снаха.

— Господин је свршио Политехничку школу, одврати добродушно госпођица де Фонтен, чије се лице обли руменилом кад дознаде да је девојка са забаве сестра господина Лонгвила.

— Али, драга моја, човек може да буде лекар и да је свршио Политехничку школу, зар не, господине?

— То заиста може да се догоди, госпођо, одговори младић.

Сви погледаше Емилију, а она је са неком брижном радозналешћу посматрала лепога непознатог. Она слободније одахну кад он, уз осмех, додаде:

— Немам част да будем лекар, госпођо, и чак нисам хтео да се запослим као инжењер да бих био независан.

— Добро сте учинили, рече гроф. Али како ви можете да сматрате за част да човек буде лекар? додаде племенити Бретањац. Ах, млади пријатељу, за човека као што сте ви...

— Господине грофе, ја веома поштујем сва корисна занимања.

— Аха, ми се слажемо; ви поштујете та занимања, ја мислим, као што млад човек поштује стару удовицу.

Посета господина Лонгвила не потраја дуго. Он се повуче у тренутку кад опази да се свима допао и да је код свих пробудио интересовање о себи.

— Препреден је овај, рече гроф пошто је отпратио младића.

Госпођица де Фонтен, која је једина била посвећена у тајну ове посете, била се нарочито обукла да би привукла на себе пажњу младића; али је она била мало растужена кад је видела да јој он не поклања онолико пажње колико је она мислила да заслужује. Породица је била изненађена њеним ћутањем после ове посете. Обично је Емилија за новодошавше умела да употреби све своје каћиперство, своје духовито ћеретање и неисцрпну речитост својих погледа и покрета. Било да су је очарали љупко понашање младића и његов пријатан глас, било да је озбиљно заволела и да се услед тог осећања изменила, њено држање престаде бити извештачено. Мора да је изгледала лепша, пошто је постала природна. Њене сестре и једна стара госпођа, пријатељица њихове породице, мислиле су да је то понашање само каћиперство. Претпостављале су да је Емилија намислила, пошто је закључила да је младић достојан ње, да не покаже одједном своја преимућства, да би га на јуриш освојила кад јој се то свиди.

Сви у породици су хтели да сазнаду мишљење ове ћудљиве девојке о том странцу; али, кад за време вечере свако рече по коју нову особину господина Лонгвила, мислећи да ју је он први открио, госпођица де Фонтен ћуташе неко време; једна заједљива шала њенога ујака је одједном отрже из њене равнодушности, она прилично потсмешљиво примети да та небеска савршеност мора да скрива какву велику ману

и да ће се она добро чувати да не донесе по првом утиску свој суд о једном овако препређеном човеку.

— Они који се допадају целом свету, не допадају се никоме, додаде она, а најгора мана је немати ни једну ману.

Као и све заљубљене девојке, Емилија се надала да ће моћи да сакрије своје осећање и да превари Аргусе који су били око ње; али, после петнаестак дана, није било члана ове велике породице да није био посвећен у ову малу домаћу тајну. Ово откриће је толико обрадова, да је била изненађена кад је о томе мислила. У свему томе било је нечега што је мучило њену горду природу. Навикла да буде средиште света, она би приморана да призна постојање једне силе која ју је одвицала од обожавања њене личности; она покуша да се буну, али није могла да из свога срца избрише слику младића који је тако јако привлачио себи. После кратког времена она изгуби свој душевни мир. Две особине господина Лонгвила неразумљиве за свакога, а нарочито за госпођицу де Фонтен, биле су повученост и неочекивана скромност. Он је умео, вешто као дипломата који хоће да сачува тајну, да избегне вештим питањима и замкама што их је госпођица де Фонтен употребљавала да сазна нешто подробније о њему. Ако је говорила о сликарству, господин Лонгвил је одговарао као зналац. Ако је свирала, младић је без икакве гордости доказивао да врло добро свира на клавиру.

Једне вечери, он задиви цело друштво пратећи својим дивним гласом Емилију у једном од најлепших

двопева од Чимарозе; али, кад су покушали да дознаду да ли је уметник, он се са толико љупкости шалио да не допусти овим женама тако вештим у погађању осећања код човека да сазнаду коме друштвеном реду припада. Ма колико да је стари ујак упорно наваљивао да сазна што о њему, Лонгвил се вешто извлачио да би сачувао драж тајанствености; а било му је утолико лакше да у вили Плана остане лепи непознати, што ту радозналост није прелазила границе учтивости.

Емилија се надала, мучена овом уздржаношћу, да ће сестра бити поверљивија од брата. Помогнута од свога ујака, који се у овим стварима разумевао исто тако добро као и у управљању бродом, она покуша да на позорницу изведе једну нову личност, госпођицу Клару Лонгвил, која је дотле ћутала. Друштво из виле изрази ускоро најживљу жељу да упозна једно тако љупко створење и да га забави. Доконаше да се приреди једна интимна забава. Жене су биле уверене да ће умети да наведу једну шеснаестогодишњу девојку да проговори.

И поред сумње и радозналости, душа госпођице де Фонтен се измени и она је силно заволела живот отако је једно друго биће испуњавало њене снове. Она је почињала да схвата односе у друштву. Било да нас срећа чини бољима, било да је она била и сувише заузета да би мучила друге, она постаде мање заједљива, попустљивија, умиљатија. Промена њене нарави усхити зачуђену породицу. Можда се, најзад, њена себичност преображавала у љубав. Очекивање

њеног бојажљивог и потајног обожаваоца причињавало јој је силну радост. Ма да ниједну страсну реч нису превалили преко усана, она је знала да је он воли, а са колико је само вештине она умела да натера младића да покаже своје богато и разнолико знање!

Она запази да и он њу брижљиво проучава, тад се даде на посао да uklони мане што их је стекла васпитањем. Зар то није било одавање почасте љубави и страховито прекоревање себе саме? Хтела је да се допадне, а очаравала је; волела је, а била је обожавана.

Њена породица, знајући да она из поноса неће учинити ништа неупутно, давала јој је прилично слободе да би могла да ужива у тој невиној срећи која толико чари даје првој љубави. Више пута су се младић и госпођица де Фонтен шетали сами стазама овога врта који је био гиздав као жена кад се спрема на забаву. Више пута су они водили разговоре неодређене и без циља чије су најбезначајније реченице скривале у себи највише осећања. Често су се заједно дивили чаробним бојама сунца на заласку. Брали су белу раду и крунили јој цвет, певали страсне двопеве служећи се нотама Пергонеза и Росинија да тачно искажу своју тајну.

Дође и дан забаве. Клара Лонгвил и њен брат, којима су слуге упорно додавале оно племићко „де“, били су јунаци те забаве. Први пут у животу је госпођица де Фонтен са задовољством гледала успех једне девојке. Она срдечно обасу Клару својом љу-

базношћу и оним безначајним услугама које жене чине једна другој само да би изазвале љубомору људи.

Емилија је хтела да докучи извесне тајне. Али је госпођица Лонгвил била иста као и брат, она се показује и спретнија од њега; она чак није ни изгледала тајанствена и умела је да скрене разговор са материјалног стања са толико љупкости да јој госпођица де Фонтен позавиде и назва је сиреном. Премда је Емилија била наумила да Клару наведе да јој се повери, Клара је испитивала Емилију; хтела је да је проучи, а ова је њу проучила; често се љутила што је показала своју нарав у неким одговорима на које ју је Клара, чији скроман изглед није одавно ништа претворно, намерно навела.

У једном тренутку је изгледало да се госпођица де Фонтен наљутила што ју је Клара навела да се неповољно изрази о неплемићима.

— Госпођице, рече јој ово љупко створење, толико ми је Максимилијан причао о вама, да сам силно желела да вас упознам из љубави према њему; али кад желим да вас упознам, зар не значи да желим и да вас заволим?

— Драга Клара, бојала сам се да вам се нећу допасти кад тако говорим о онима који нису племићи.

— Ох, умирите се. Данас су такве препирке беспредметне. Што се мене тиче, ја се у то не мешам: ја и нисам у питању.

Ма колико да је овај одговор био славољубив, госпођица де Фонтен му се јако обрадова; јер, као и сви људи обузети страшћу, она протумачи тај од-

говор како се тумаче пророчанства, у оном смислу који се слагао са њеним жељама, те се врати у игру радоснија но икад, посматрајући Лонгвила чија је лепота и отменост можда чак и превазилазила њен идеал. Она се осети још задовољнијом кад помисли да је он племић, црне јој се очи заблисташе и она заигра са оним силним задовољством што се осећа у присуству вољена човека. Никад се двоје заљубљених нису боље разумели но у овом тренутку; толико пута су осетили да им задрхте прсти кад се у кадрилу нађу, за тренутак, једно уз друго.

Тако овај лепи пар, усред забава и свечаности у селу, дочека и почетак јесени, препуштајући се најлепшим осећањима у животу и појачавајући их свакога дана каквом ситницом: љубав је у нечему слична код свих људи. Проучавали су се узајамно, колико то човек може кад воли.

— Најзад, никад се пролазна љубав није тако брзо претворила у жењидбу из љубави, говорио је стари ујак, који је испитивао младе људе као што природњак испитује кукце под микроскопом.

Оваква изјава ујакова уплаши господина и госпођу де Фонтен. Стари Вандејац не остаде равнодушан према удаји своје кћери, као што је обећао да ће урадити. Он оде у Париз да се распита о младићу, али не доби никаква обавештења. Узнемирен овом тајанственошћу, а не знајући какав ће бити исход истраживања што их је предузео, на његову молбу, један париски чиновник о породици Лонгвил, он помисли да је потребно да својој кћери обрати пажњу.

Очева запажања беху примљена са претворном послушношћу пуном потсмеха.

— Ако га ви волите, драга Емилија, бар му то немојте признати.

— Истина је, драги оче, да га волим; али ћу му ја то рећи тек кад ми ви одобрите.

— Па ипак, Емилија, помислите да ви не познајете његову породицу нити његово материјално стање.

— Ако све то не знам, ја тако хоћу. Али, драги оче, ви сте желели да се ја удам, допустили сте ми да ја бирам будућег мужа, ја сам се чврсто одлучила да се удам за овога; шта хоћете сад?

— Треба знати, драго моје дете, да ли је твој изабраник син неког француског пера, одговори потсмешљиво уважени племић.

Емилија ућута за тренутак. Она мало после диже главу, погледа оца и узнемирено рече:

— Да ли су Лонгвилови?...

— Породица се угасила са личношћу старог војводе де Ростен Лембур, који је гиљотиниран 1793 год. Он је био последњи изданак потоње млађе гране.

— Али, оче, има чувених породица које су произишле од мелеза. Историја Француске зна за пуно кнежева који су преиначавали свој грб.

— Ти си заиста променила мишљење, рече смећећи се стари племић.

Још сутрадан је породица де Фонтен остајала у вили Плана. Емилија је, узнемирена мишљењем сво-

га оца, нестрпљиво очекивала време кад је Лонгвил обично долазио да би се објаснила са њим.

Она изиђе да се, после ручка, прошета сама парком и упутивши се стази где су се обично састајали и где је знала да је младић нестрпљиво чека, она је мислила како да докучи, а да не увреди при том, једну тако важну тајну. Дотада ниједна отворена изјава није потврђивала осећања што су је везивала за непознатог. Она је ћутке уживала, као и Максимилијен, сласт прве љубави; али пошто су оба двоје били горди, изгледало је да се свако од њих боји да призна своју љубав.

Максимилијен Лонгвил, кога је Клара обавестила, знајући непостојаност Емилијину, час је био понет младићком страшћу, час се уздржавао у жељи да упозна и стави на пробу жену којој ће да посвети свој живот. Љубав му није сметала да увиди код Емилије предрасуде које су квариле ову младу душу; али је он хтео да зна да ли га она воли пре него што ће почети да се бори против тих предрасуда; он није желео да ставља на коцку ни своју љубав ни свој живот. Он је дакле стално ћутао а његови погледи, држање и безначајне ситнице одавали су његова осећања.

С друге стране пак, урођена девојачка гордост, појачана код госпођице де Фонтен лудом таштином потстицаном пореклом и лепотом, спречавала ју је да га наведе на изјаву коју је страсно желела да чује.

Тако су двоје љубавника нагонски разумели свој положај не објашњавајући његове тајанствене узроке. Има тренутака у животу младих људи кад им се допада неизвесност. Баш из тога разлога што оба двоје нису хтели да говоре, изгледало је да су од тог очекивања створили свирепу игру. Он је хтео да са зна да ли га она воли, што би требало да покаже својим признањем, она је очекивала сваког тренутка да он проговори.

Седећи на једној клупи у врту, Емилија је мислила на догађаје који су се десили за ова три чаробна месеца. Сумње њеног оца нису је плашиле нимало, чак им она нађе и оправдања, тумачећи на свој начин очево држање.

Пре свега, она се сложи сама са собом да је немогуће да се она вара. Целога лета, она код Максимилијена није могла да примети ниједан покрет, ниједну реч која би показивала да је он ниског порекла или да припада пуку; шта више, његови разговори и начин излагања одавали су човека који се налази на веома високом положају.

— Уосталом, говорила је она себи, један чиновник, банкар или трговац не би имао времена да остане преко целог лета да ми се удвара по пољу и шуми, трошећи немилице своје време као какав племић, лишен свих брига.

Била се занела у размишљања много занимљивија од претходних, кад јој лако шуштање лишћа даде на знање да је Максимилијен посматра, сигурно са дивљењем.

— Знате ли да је веома ружно плашити тако девојке? рече му она смешећи се.

— Нарочито кад су забављене својим тајнама, одговори Максимилијен.

— Зашто ја не бих имала своје тајне, кад ви имате своје?

— Ви сте, дакле, заиста размишљали о својим тајнама? прихвати он смејући се.

— Не, мислила сам о вашим тајнама. Своје тајне знам.

— Али, узвикну нежно младић узевши под руку госпођицу де Фонтен, можда су моје тајне ваше а ваше моје.

После неколико корачаја нађоше се пред густим дрвећем које као да је било обавијено црвено-мрким облаком што га је бојило сунце на заласку. Овај чаробни приказ у природи учини свечаним овај тренутак. Живахни и неусиљени покрети младића, а нарочито узнемиреност његовог срца чије је откуцаје Емилија осећала на својој руци, утолико је више занеше што је све то било обично и тако невино. Уздржаност у којој проводе свој живот девојке из вишег друштва доприноси да се оне свом снагом подају својим осећањима, а то је највећа опасност за њих кад наиђу на страсно заљубљена човека.

Никада нису очи Емилије и Максимилијена рекле толико оних ствари које се човек не усуђује рећи. Обузети овим заносом, они су лако заборављали безначајне услове што их је постављала гордост и хладна запажања произишла из неповерења. Само сти-

ском руке могли су они да искажу своју велику радост.

— Имам да вас питам нешто, господине, рече госпођица де Фонтен, дршћући и узбуђеним гласом, после дугог ћутања и пошто је лагано коракнула неколико пута. Али помислите, тако вам Бога, да вас то питам само због своје породице.

Пошто је скоро промуцала ово неколико реченица, Емилија заћута. Док је ћутала, ова горда девојка се није усуђивала да погледа човека кога је волела, јер је осећала сву нискост онога што ће сад изрећи:

— Јесте ли ви племић?

Кад је изговорила ове речи, она зажеле да је земља прогута.

— Госпођице, одврати озбиљно Лонгвил, чије лице доби неки строг и достојанствен изглед, ја вам обећавам да ћу без околишења одговорити на ваше питање кад ми ви искрено одговорите што ћу вас сад упитати.

Он пусти девојчину руку, која се одједном осети усамљена, и рече јој:

— Зашто се распитујете о моме пореклу?

Она остаде непомична и ни речи не одговори.

— Госпођице, настави Максимилијан, растанимо се ако се не разумемо. — Ја вас волим, додаде он дубоким и разнеженим гласом. Па лепо, настави он радосним гласом кад чу да се девојци оте узвик пун среће, зашто ме питате јесам ли племић?

— Зар би говорио он овако да није племић? чу Емилија неки глас који као да јој је са дна душе долазио.

Она подиже љупко своју лепу главу, изгледало је да јој младићев поглед даје нов живот и она му пружи руку као да поново склапају пријатељство.

— Ви сте поверовали да је мени много стало до друштвеног положаја? запита га она са једном заједљивом лукавошћу.

— Ја не могу својој жени да пружим никаквих племићких титула, одговори он и озбиљно и шаљиво у исти мах. Али, ако се женим девојком из вишег друштва која је у својој породици навикла на раскош и задовољство које пружа богатство, ја знам какве обавезе примам на себе тим избором. Љубав све даје, додаде он весело, али само љубавницима. Што се тиче супруга, потребно им је више него небо над главом и зелена ливадска трава под ногама.

— Богат је, помисли она. Што се тиче порекла, можда хоће да ме куша! Биће да су му рекли како сам ја заљубљена у племство и да бих се удала само за француског пера. Мора да су ми то оне моје свестике сестре припремиле. — Признајем, господине, рече она гласно, да сам веома погрешно мислила о животу и људима; али, данас, настави она наглашавајући сваку реч и гледајући га погледом који залуђује, ја знам која су права богатства за једну жену.

— Ја хоћу да верујем да ви искрено говорите, одговори он озбиљним али благим гласом. Али, ове зиме, драга Емилија, можда пре но што протеку два месеца, бићу поносит што ћу моћи нешто да вам понудим, ако цените богатство. То ће бити једина тајна коју ћу овде чувати, рече он показујући своје ср-

це; јер од тога зависи моја срећа, не усуђујем се да кажем наша...

— Ох, реците, реците!

Забављени најпријатнијим разговором, они се вратише друштву које је остало у салону. Никада се госпођици де Фонтен њен изабраник није учинио љупкији ни духовитији: његов витки стас, понашање које осваја, учинише јој се још привлачнији после разговора који је уверио, у неку руку, да јој припада човек кога све жене желе.

Они отпеваше један талијански двопев тако изразито да га сви одушевљено похвалише. Опростише се са извесном уздржљивошћу којом су хтели да прикрију своју срећу. Овај дан још јаче привеза Емилију за непознатог. Госпођица де Фонтен се дивила снази и достојанству које је он показао у тренутку кад су открили своју љубав, а без тог дивљења нема ни љубави. Кад оста сама са оцем у салону, уважени Вандејац јој се приближи, срдечно јој стеже руке и запита је да ли је што дознала о богатству и пореклу господина Лонгвила.

— Да, драги оче, срећнија сам но што сам и могла да помислим. Најзад, господин де Лонгвил је једини човек за кога желим да се удам.

— Добро, Емилија, прихвати гроф; остало ћу ја већ умети да уредим.

— Да не наиђете на какву препреку? запита она озбиљно узнемирена.

— Драго моје дете, тај младић је потпуно непознат; али, само ако то није какав непоштен човек,

од тренутка кад си га ти заволела, он ми је драг као да ми је син.

— Непоштен човек! прихвати Емилија. Ја сам потпуно мирна. Мој ујак, који нам га је претставио, може да вам стоји добар за њега. Реците, драги ујаче, је ли он био варалица, лопов, гусар?

— Знао сам да ће ми се то догодити! узвикну стари морнар тргнувши се из дремежа.

Он погледа по салону, али је његова нећака била већ ишчезла као да ју је море прогутало, да се послужио његовим уобичајеним изразом.

— Па лепо, ујаче, настави господин де Фонтен, како сте могли да кријете од нас шта знате о томе младићу? Ви сте међутим морали видети да смо ми узнемирени. Је ли господин де Лонгвил из угледне породице?

— Не знам ни ко је ни одакле је, повиче гроф де Кергаруе. Поуздавши се у проницљивост ове лудице, ја сам јој давао њенога Ромеа како сам ја знао и умео. Знам да тај дечко изванредно гађа из пиштоља, одличан је ловац, мајсторски игра билијар, шах и триктрак; рукује оружјем и јаше као св. Ђорђе. Изванредно се разуме у пићу. Рачуна као Барем,¹ црта, пева и игра да не може боље бити. Е, до ђавола, шта бисте ви хтели? Ако то није савршен племић, нађите ми грађанина који зна све то, нађите ми човека који живи тако отмено као он! Занима ли

¹ В а г г ê т е (1640—1713), познат француски математичар. — Прим. прев.

се он чиме? Да ли се он понижава пискарањем у каквој канцеларији, клањањем пред скоројевићима које ви називате главним директорима? Он корача дигнуте главе. Човек је то. Уосталом, баш сад нађох у џепу свог прсника посетницу коју ми је дао кад је мислио да ћу му одрубити главу, јадан човек! Данашња младеж није нимало лукава... Изволите, ево је.

— Улица Сантије, број 5, рече господин де Фонтен, покушавајући да се сети, од толико обавештења што их је добио, онога које би могло да се односи на младића. Шта је то, до ђавола? Г.г. Палма, Вербрист и другови, трговина муслином, памучним платном и тканинама у боји навелико, налази се ту. Аха, ту смо! Посланик Лонгвил изгледа да има везе са том трговином. Да, али ја познајем само једног Лонгвиловог сина од тридесет две године који нимало није сличан овоме и коме он даје педесет хиљада ливара дохотка да би се оженио ћерком једнога министра; он жели да постане пер као и сви остали. Никад га нисам чуо да говори о том Максимилијену. Има ли он кћер? Која је та Клара? Уосталом, зар неки смутљивац не може да се назове Лонгвил. Али зар није трговачка кућа Палма, Вербрист и другови скоро пропала са неким набавкама у Мексику и Индији? Обавестићу се ја о свему томе.

— Ти говориш сам као да си на позорници и изгледа да мене ни у што не рачунаш, наједном ће стари морнар. Зар ти не знаш да ја умем да нађем излаза, ако је он племић, и да доскочим томе што је сиромаш?

— Што се богатства тиче, ако је он Лонгвиллов син, ништа му не треба; али, настави господин де Фонтен вртећи главом, његов отац није купио никакав положај који повлачи за собом племство. Пре Револуције, био је адвокат; али племићка титула коју је узео после обнове монархије припада му исто толико колико и половина његова имања.

— Бум, бум, блажен онај чији је отац обешен! повиче весело морнар.

Три или четири дана после овог помена достојног дана, једног дивног новембарског јутра, кад париским улицама брише ледени ветар, госпођица де Фонтен, заогрнута једним новим крзном у коме је желела да се појави, била је изишла са својим двема снахама о којима је некада са толико заједљивости говорила.

Ове три жене нису изишле у ову шетњу по Паризу из жеље да се провозају у неким отменим колима или да покажу хаљине које су имале да се носе те зиме, већ са жељом да виде огртач који је опазила једна њихова пријатељица у радњи са рубљем на углу улице Мира. Кад три госпође уђоше у радњу, госпођа бароница де Фонтен повуче Емилију за рукав и показа јој Максимилијена Лонгвила, где седи за тезгом и са трговачком услужношћу враћа неки златан новац шваљи са којом је, изгледа, био у неком пословном разговору. Лепи непознати је држао у руци неколико комада рубља те се није могло посумњати да му је то занимање.

Емилија и не осети кад је сву прођоше жмарци. Међутим, благодарећи умешности својственој људима из вишег друштва, она савршено прикри бес што је обузе и одговори својој снахи једним: „Знала сам ја то!” чијем би нагласку и боји гласа позавидела и најславнија глумица онога доба. Она се приближи тезги. Лонгвил диже главу, стави узорке платна, што их је имао у руци, са очајничком мирноћом у свој џеп, поздрави госпођицу де Фонтен и приближи се погледавши је испитивачки.

— Госпођице, рече он шваљи која узнемирена пође за њим, наредићу да се то исплати; такав је ред код нас. Но, узмите, додаде он на уво младој жени пружајући јој новчаницу од хиљаду франака: могу и ја да вам то исплатим. — Надам се да ћете ми опростити, госпођице, рече он окренувши се Емилији. Ви ћете бити тако добри да разумете да послови често тиранишу човека.

— Та изгледа ми, господине, да ми је то сасвим свеједно, одговори госпођица де Фонтен посматрајући га смело и са толико подругљиве безбрижности да би човек помислио да га она први пут види.

— Говорите ли озбиљно? запита пригушеним гласом Максимилијен.

Емилија му са невероватном дрскошћу окрете леђа. Ово неколико речи, изговорених тихим гласом, не чуше две снахе.

Кад седоше у кола, пошто су купиле огртач, Емилија, која је била на предњем седишту, не могаде да се уздржи да не баци последњи поглед на уну-

трашњост те мрске радње и виде Максимилијена где стоји скрштених руку, у положају човека који се уздигао изнад невоље што га је тако изненада снашла. Погледи им се сretoше и очи им синуше љутито. Свако од њих се надао да је ранио срце вољене особе. У тренутку се оба двоје удаљише једно од другог као кад би били једно у Кини а друго на Гренланду. Зар таштина својим дахом не свене све на што наиђе? Обузета најстрашнијом борбом која може да се одиграва у срцу једне девојке, госпођица де Фонтен је доживела најобилнију жетву бола што ју је икад дочекала човечија душа спутана обзирима и предрасудама. Њено доскора свеже и кадифасто лице одједном је пожутело. У нади да ће од снаха сакрити своју узнемиреност, она им је смејући се показивала или неког пролазника или неку смешну хаљину; али је то био грчевит и усиљен смех. Она би волела да су њене снахе заједљиве, а она би се заједљивошћу могла да брани; али је њу страховито мучило њихово немо саучешће. Употребила је сву своју духовитост да их натера на разговор а онда је покушала да своју срцбу искали у безумним противуречностима, обасипајући трговце најљућим увредама и простачким заједањима.

Вративши се кући она доби страховиту грозницу. Благодаревши бризи родитеља и старању лекара, она кроз месец дана оздрави. Сви су се надали да ће овај наук укротити Емилијину нарав. Међутим она настави свој стари живот и продужи да се забавља. Мислила је да није никаква срамота преварити се.

Да она има каквог утицаја у Скупштини, као њен отац што га има, говорила је она, она би поднела предлог једног закона по коме би сви трговци, а нарочито трговци памучним тканинама, били жигосани до трећег колена, а тај би жиг носили на челу. Она је хтела да само племићи имају право да облаче ону стару француску ношњу која је тако пристајала дворанима Луја XV. По њеном мишљењу, можда је за краљевство била велика несрећа што никаква видна разлика није постојала између једног трговца и једног француског пера. Хиљаду других заједљивости, лако појмљивих, сипала је као из рукава кад би одједном разговор скренуо на ту страну.

Али они који су волели Емилију назирали су велику сету испод те подругљивости. Очевидно је Максимилијен Лонгвил још увек владао тим неразумљивим срцем. По који пут је постајала блага као у оно време кад је њена љубав била на помолу, који пут је била неподношљивија но икад до тада. Сви су оправдали ту промену расположења која је произилазила из патња које су сви знали а у исти мах важиле као тајна.

Гроф де Кергаруе успе да утиче на њу, благодарећи претераним поклонима, једна врста утехе која има сигурног успеха код младих Парижанки. Прва забава на коју оде и госпођица де Фонтен била је код напуљског посланика. У тренутку кад заузео место у кадрили, она опази на неколико корака од себе Лонгвила, који даде један неприметан знак главом њеноме играчу.

— Овај младић је ваш пријатељ? запита она свога играча са нечим презривим у гласу.

— То је мој брат, одговори он.

Емилија не могаде да се уздржи да не задрхти.

— Ах, настави он одушевленим гласом, то је заиста најбољи човек на свету...

— Знате ли ви моје име? запита га Емилија нагло га прекинувши.

— Не, госпођице. Признајем да је то злочин не запамтити име које је на свим уснама, требало би да речем у свим срцима; али ја могу да се оправдам: долазим из Немачке. Мој посланик, који је на отсуству у Паризу, послао ме је да вечерас будем дружбеник његове љупке жене, коју можете да видите тамо доле, у углу.

— Права трагична образаина, рече Емилија пошто је погледала посланикову жену.

— Међутим она сад треба да ступи у игру. Мораћу играти са њом! Хтео сам да унапред накнадим то.

Госпођица де Фонтен се поклони.

— Био сам јако изненађен кад сам мога брата нашао овде, рече брбљиви секретар посланства продуживши игру. Долазећи из Беча, дознао сам да је јадни дечко болестан и да лежи у постељи. Рачунао сам да ћу га сигурно видети пре поласка на забаву; али нам политика не оставља увек времена да се бавимо својом породицом. *Padrona della casa* није ми допустила да одем до јадног Максимилијена.

— Господин ваш брат није, као ви, у дипломатији? запита Емилија.

— Не, рече секретар уздахнувши, јадан дечко се жртвовао за мене! Он и моја сестра Клара одрекли су се наследства у моју корист. Мој се отац нада титули пера као и сви они што гласају за владу. Обећали су му да ће га наименовати за пера, додаде он тихо. Пошто је прикупио нешто капитала, мој брат је ступио као ортак у једну банку; знам да је недавно отпочео са неким пословима у Бразилији, што му може донети милионе. Ја сам сав срећан што сам својим дипломатским везама допринео успеху тог посла. Нестрпљиво очекујем један телеграм од бразилијанског посланства који ће му разведрити чело. Како вам изгледа он?

— Али, ваш брат ми не личи на човека који се бави банкарским пословима.

Млади дипломата баци један поглед на своју играчицу, која је изгледала потпуно мирна.

— Шта, рече он смешећи се, госпођице виде да је човек заљубљен кад он то и не показује?

— Господине ваш брат је заљубљен? запита она уз један покрет пун радозналости.

— Да. Моја сестра Клара, о којој се он као мајка стара, писала ми је да се он овога лета заљубио у једно врло лепо створење; после тога нисам ништа више дознао о његовој љубави. Мислите ли ви да би се јадни дечко дизао у пет часова ујутру да посвршава своје послове да би се нашао у четири часа после подне у вили своје обожавање? Упропастио је тако једног дивног расног коња што сам му га ја био послао. Опростите што толико брбљам госпођице:

долазим из Немачке. Година је дана како нисам чуо правилан француски језик, немам Француза око себе а Немаца сам толико сит да бих, у свом родољубивом заносу, разговарао са сенком каквог париског фењера. А ако ја, најзад, говорим много, што се не пристоји дипломатама, томе сте ви криви, госпођице. Зар нисте ви показали мога брата? Кад треба о њему говорити, ја сам неуморан. Ја бих хтео да могу целом свету да кажем колико је он добар и племенит. У питању је било ништа мање него сто хиљада ливара дохотка са Лонгвиловог имања.

Што је госпођица де Фонтен дошла до тако важних открића, имала је да благодари и својој вештини са којом је испитивала свога играча, од тренутка кад је дознала да је он брат презреног љубавника.

— Јесте ли ви могли да гледате свога господина брата како продаје муслин и памучно платно а да вас то не заболи? запита Емилија пошто је одиграла трећи део кадрила.

— Откуд ви то знате? запита је дипломата. Ја сам се, хвала Богу, научио да проспем бујицу речи а да кажем само оно што хоћу, као и сви дипломатски почетници што их ја познајем.

— Уверавам вас да сте то ви казали.

Господин де Лонгвил погледа изненађено али и проницљиво госпођицу де Фонтен. У њему се заче нека сумња. Он испитивачки погледа у очи свога брата, па своју играчицу, погоди све, пљесну рукама, диже очи таваници, поче се смејати и рече:

— Будала сам ја! Ви сте најлепше створење на забави, мој брат вас кришом посматра, игра иако је у грозници, а ви се претварате да га не видите. Учините га срећним, рече он водећи је њеном старом ујаку, нећу бити завидљив; али ја ћу увек бити мало узбуђен кад вас назовем својом снахом...

Међутим су двоје заљубљених били неумољиви једно према другоме. Око два часа ујутру изнесе закуску у један пространи салон где су столови били размештени као у кавани, да би се званице несметано могле да забављају у малим групама.

Као што се увек догађа љубавницима, госпођица де Фонтен се налазила преко од једног стола за којим су седеле најугледније званице а Максимилијен је био међу њима. Емилија је пажљиво слушала разговор својих суседа те могаде да чује један разговор који се лако започне између младих жена и људи привлачних као што је Максимилијен Лонгвил. Жена са којом је разговарао млади банкар била је једна напуљска војвоткиња чије су очи севале а пут јој била свилено бела. Млади Лонгвил се претварао да је веома близак војвоткињи а то је утолико више вређало госпођицу де Фонтен што је војвоткиња била према њему нежнија но што је она икад била.

— Да, господине, у мојој земљи је права љубав готова на све жртве, говорила је војвоткиња мазећи се.

— Ви сте страсније но Францускиње, рече Максимилијен, чији се блистав поглед сrete са Емилијиним. Францускиње су силно уображене.

— Господине, прихвати живахно девојка, није ли ружно клеветати своју отаџбину? Оданост постоји у свима земљама.

— Мислите ли, госпођице, настави Талијанка уз пакостан осмех, да је једна Парижанка способна да прати свуда свога љубавника?

— Потребно је да се разумемо, госпођо. Одлази човек у пустињу да станује под шатором, али се не одлази да се живи иза тезге у трговини.

Она доврши своју мисао једним презривим покретом. Тако Емилијино кобно васпитање уби двапут њену срећу на помолу, и допринесе да промаши живот. Привидна Максимилијенова хладноћа и осмех једне жене натераше је на заједљивост која јој се увек свиђала.

— Госпођице, рече јој тихо Лонгвил, искористивши тренутак кад су се сви дизали од стола те направили хуку, нико неће тако топло пожелети да будете срећни као ја што желим, допустите да вас у то уверим опраштајући се од вас. Кроз који дан, одлазим у Италију.

— Сигурно са каквом војвоткињом?

— Не, госпођице, већ са болешћу која је, може бити, неизлечива.

— Није ли то уображење? запита Емилија погледавши га узнемирено.

— Не, рече он, има рана које никад не зарасту.

— Ви нећете отпутовати! рече заповеднички девојка уз осмех.

— Отпутоваћу, настави озбиљно Максимилијен.

— Кад се вратите ја ћу већ бити удата, опомињем вас, рече она враголасто.

— Ја то желим.

— Прилично свирепо се свети, безобразник! пови-че она.

Петнаест дана после тога, Максимилијен Лонгвил отпутова са својом сестром Кларом у дивне, топле пределе Италије, оставивши госпођицу де Фонтен да се страховито каје. Млади секретар посланства прими срцу братовљев случај и сјајно се светио за Емилијино презирање причајући свуда због чега су се двоје заљубљених растали. Он са интересом врати својој играчици све оне заједљивости које је она некад упућивала Максимилијену, и толико пута је насмејао неког посланика описујући му лепу непријатељицу трговине, ратоборну жену која је проповедала крсташки рат противу банкара, девојку чија је љубав ишчезла пред једним комадом муслина. Гроф де Фонтен је био принуђен да употреби сав свој утицај да би Огиста Лонгвила послао неким дипломатским послом у Русију, те да своју кћер спасе немилосрдног исмевања тога младића.

Ускоро влада, приморана да приступи избору перова да би појачала племићку струју у Горњем дому, именова господина Гиродена де Лонгвил за пера француске и виконта. И господин де Фонтен постаде пер, благодарећи пре својој привржености за тешких дана но своме пореклу.

У то време је Емилија, поставши пунолетна, без сумње озбиљно размишљала о животу, јер она про-

мени и своју нарав и своје понашање: уместо да ставља заједљиве примедбе своме ујаку, доносила му је штап са увек истом нежношћу, чему су се смејали; ишла је под руку са њим, возила се са њим у колима и пратила га у свим његовим шетњама. Она га је чак уверила да воли мирис његове луле и читала му свакодневно његов омиљени „Дневни лист” у облацима дима којима ју је зловни морнар намерно обавијао; научила је пикет да би стари гроф имао с киме да игра; најзад је та толико уображена девојка слушала стрпљиво увек исте приче о борби његовог брода, првом походу господина де Сифрен или о бици код Абукира.

Премда је стари морнар често говорио да он добро зна на којој се географској дужини и ширини налази да би се дао заробити од каквог младог убојног брода, једног лепог јутра пуче глас по париским салонима о удаји госпођице де Фонтен за грофа де Кергаруе.

Млада грофица поче приређивати сјајне свечаности да би заварала себе; али је она без сумње осећала силну празнину сред тога вртлога: раскош није могла да сакрије празнину и ужас који се зацарио у њеној души; скоро увек се на њеном лицу, и поред извештачене веселости, оцртавала силна туга. Емилија се посвети своме старом мужу, који је често говорио кад је уз веселе звуке оркестра одлазио у своје одаје:

— Ја не познајем више себе. Требало је дакле да чекам до своје шездесет треће године да бих се укр-

цао као крманош на „Лепу Емилију”, после двадесет година брачне робије.

Понашање младе грофице било је тако озбиљно, да ни најзаједљивији критичар није имао шта да примети. Посматрачи са стране су мислили да је вице-адмирал био задржао за себе право располагања имовином да би своју жену привезао за себе: претпоставка подједнако увредљива и за ујака и за нећаку. Понашање двају супруга било је тако зналачки срачунато да младићи, који су хтели да реше тајну ове породице, нису могли да докуче да ли стари гроф поступа са својом женом као супруг или као отац. Често би волео да каже како је он своју нећаку прихватио као бродоломницу, и да некада он није хтео да злоупотреби гостољубље које указује кад би му се десило да спасе непријатеља од побеснелих таласа. Ма да је грофица желела да блиста у Паризу и покушавала да буде на равној нози са војвоткињама де Мофрињез, де Шолје, маркизама д’Еспар и д’Еглмон, грофицама Феро, де Монкорне и де Ресто, госпођом де Кан, и госпођицом де Туш, ипак она не попусти љубавним наваљивањима младога виконта де Портандиер, за кога је она била идол.

Две године после њене удаје, у једном отменом и старом салону предграђа Сен-Жермен, где су се дивили њеној врлини достојној старога Рима, Емилија чу да пријавише господина виконта де Лонгвил; у углу салона, где је она играла пикета са владиком де Персеполис, нико није могао да примети њено узбу-

ђење. Окренувши главу, она виде где улази њен не-
кадашњи обожавацац у свем сјају младости. Смрћу
свога оца и брата, који није могао да поднесе пе-
троградску климу, Максимилијен је наследио титулу
пера; био је исто толико богат колико је био по-
штован и заслужан човек; уочи тога дана он је сво-
јим говором засенио Скупштину. У овом тренутку он
се, пред тужном грофицом, појављивао слободан и
са свим овим преимућствима која је она некад тра-
жила од једног савршеног човека. Све мајке које су
имале кћери за удају облетале су око младића који је
морао бити обдарен свим врлинама, судећи по њего-
вој љупкости; али, боље но ма ко други, Емилија је
знала да је виконт де Лонгвил човек чврста каракте-
ра, у чему мудре жене виде залог среће. Она по-
гледа адмирала који се, како је сам говорио, још ни-
је спремао на пут и горко прокле своје погрешно
васпитање.

У том тренутку јој господин де Персеполис рече са
својом владичанском љупкошћу:

— Лепа моја госпођо, избацили сте краља ерца, ја
сам добио. Али не жалите свој новац, то је за моје
богослове.

Париз, децембра 1829 год.

7933

